

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE L'ASSOCIATION

DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

XVI

ANNÉE

L J U B L J A N A 1 9 3 5

II 44551

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA UREDIL
DR. JOSIP MAL

MUSEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
BULLETIN DE L'ASSOCIATION
DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

1971
XVI

II 44551

030024814

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ

KAZALO

INDEX

Razprave

Dissertations

- Brodar Srečko**, Nova paleolitska postaja v Njivicah pri Radečah — Nouvelle station paléolithique à Njivice près de Radeče 1— 33
- J. Kelemína**, Staroslovenske pravde — Les institutions du vieux droit slovène 34— 60
- Simonič Ivan**, Kočevarji v luči krajevnih in ledinskih imen — Les habitants de Kočevje, considérés d'après les noms de villages et de champs 61— 81
106—123
- Ložar Rajko**, Steklena čaša iz Črnelega — Le gobelet de verre de Črnelo 97—105

Zapiski

Mélanges

- S. Kranjec**, † Ivan Vrhovnik — Nécrologe 82— 84
- B. Saria**, † Prof. Anton pl. Premerstein — Nécrologe 84— 85
- Fr. Zwitter**, Vprašanje naših arhivov — La question de nos archives 85— 88
- B. Saria**, Numizmatične pridobitve Narodnega muzeja — Les acquisitions numismatiques du Musée national 88— 89
- B. Saria**, Novi napisi iz Kranjske (Dodatek) — Nouvelles inscriptions trouvées en Carniole (Supplément) 124—127
- R. Ložar**, Nove rimske najdbe iz Ljubljane — Nouvelles trouvailles romaines provenant du lit de la Ljubljana 127—129
- R. Ložar**, Šesto študijsko potovanje nemških in podonavskih arheologov — Le sixième voyage des archéologues de l'Allemagne et de la région danubienne 130—131
- A. Žigon**, Čop Antonu Aleks. Auerspergu-Grünü: leta 1833 — Lettre de Čop adressée à Ant. Alexandre Auersperg-Grün 131—134
- A. Žigon**, Kastelčevo uradno poročilo o Čopovi smrti — La relation officielle de Kastelec sur la mort de Čop 134—135
- M. Rupel**, Dr. Ivan Prijatelj. Ob jubileju — Dr. Ivan Prijatelj. Au soixantième anniversaire 136

Fr. Zwitter, Naše društvo v letu 1934/35 — L'activité de notre Association en 1934/35

137

Slovstvo — Chronique des livres

Fr. Ks. Lukman, Martyres Christi (B. Saria)	90
Jan Eisner, Slovensko v pravěku (B. Saria)	90—91
Dr. Ljudmil Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (M. Kos)	91—92
Jan Šedivý, Oris zgodovine Jugoslovanov (J. Mal)	92—95
St. Singer, Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales (J. Mal)	95—96
Alföldi András, Bibliographia Pannonica (R. Ložar)	138
S. Brodar, Črteži na paleolitnih artefaktih iz Potočke zijalke na Olševi (R. Ložar)	138
Anton Riedler, Die Rechtliche Stellung der Slowenen im deutschen Reich des Mittelalters (Jos. Mal)	138—140
Burkhard Seuffert, Drei Register aus den Jahren 1478—1519 (Jos. Žontar)	141—143
J. Kallbrunner—Fr. Walter, Die österreichische Zentralverwaltung (Jos. Žontar)	143—144
Mr. Fran Minažik, Črtice iz zgodovine kranjske farmacije (Dr. R. Andrejka)	144—145
Rôle et formation du bibliothécaire (Dr. M. Pivec-Stelè)	146—148

P O Š T N I N A P L A Č A N A V G O T O V I N I

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE L'ASSOCIATION

DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

XVI

ANNÉE

ZVEZEK

1-2

CAHIER

L J U B L J A N A 1 9 3 5

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA UREDIL
DR. JOSIP MAL

VSEBINA

Razprave — Dissertations

- Brodar Srečko:** Nova paleolitska postaja v Njivicah pri Radečah . . . Str. 1—33
(Nouvelle station paléolithique à Njivice près de Radeče)
- J. Kelemina:** Staroslovenske pravde . . . „ 34—60
(Les institutions du vieux droit slovène)
- Simonič Ivan:** Kočvarji v luči krajevnih in ledinskih imen . . . „ 61—81
(Les habitants de Kočevje, considérés d'après les noms de villages et de champs)

Zapiski — Mélanges

- S. Kranjec:** † Ivan Vrhovnik . . . „ 82—84
(Nécrologe)
- B. Saria:** † Prof. Anton pl. Premerstein . . . „ 84—85
(Nécrologe)
- Fr. Zwitter:** Vprašanje naših arhivov . . . „ 85—88
(La question de nos archives)
- B. Saria:** Numizmatične pridobitve Narodnega muzeja . . . „ 88—89
(Les acquisitions numismatiques du Musée national)

Slovstvo — Chronique des livres

- Fr. Ks. Lukman,** Martyres Christi. (B. Saria) . . . „ 90
- Jan Eisner,** Slovensko v pravěku. (B. Saria) . . . „ 90—91
- Dr. Ljudmil Hauptmann,** Grofovi Višnjegorski. (M. Koš) . . . „ 91—92
- Jan Šedivý,** Oris zgodovine Jugoslovanov. (J. Mal) . . . „ 92—95
- St. Singer,** Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales (J. Mal) „ 95—96

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ.

NOVA PALEOLITSKA POSTAJA V NJIVICAH PRI RADEČAH

Brodar Srečko

Savska dolina, ki ima od Litije do Trbovelj močno severozahodno smer, zavije v smeri k Hrastniku na vzhod in od tu proti Zidanemu mostu ter še dalje proti Radečam in naprej v jugovzhodno smer. Tako opiše mogočen lok, ki objema kumljansko gorsko skupino z najvišjim vrhom Kumom (1219 m). Banovinska popravljena cesta Radeče—Litija prereže ta lok na jugu v smeri od vzhoda proti zapadu. Vsa vzhodna polovica te ceste se vije v dolini Sopote, ki izvira 2 km južno od Polšnika in se pri Radečah na desnem bregu izteka v Savo. V dolini globoko zarezane Sopote tik ob banovinski cesti leži naša nova postaja iz stare kamenene dobe. Postaja leži torej v območju posavskih gub, in sicer v spodnjem slovenskem Posavju (sl. 1.).

Najprimernejše izhodišče za poset te postaje je takoj za Zidanim mostom v smeri proti Zagrebu sledeča postajica Radeče. Preko savskega mosta nas vodi široka cesta ob desnem bregu Save v Radeče (202 m), odkoder nadaljujemo pot po banovinski cesti Radeče—Litija ob levem bregu Sopote

proti vzhodu. Dasi je dolina spočetka precej široka, tudi plodna, jo obrobljajo na obeh straneh nad 500 m visoki strmi vrhovi, posamezno poseljeni po pobočjih. Lično vasico Njivice prereže cesta v severni in južni del. Pod Njivicami ima Sopota 225 m nadmorske višine. Tik za Njivicami se dolina zoži v sotesko, v kateri imata prostora le cesta in Sopota. Na jugu se strmo vzdiguje Zebnik (418 m) s svojo mnogo obiskano romarsko cerkvico na vrhu, na severu pa se prav tako strmo dvigajo odrastki Kuma. Nekako hipoma se znajdemo v divjem gorskem svetu, čeprav je nadmorska višina le malenkostna. Vijugasto si utira Sopota pot skozi sotesko. Severno ob cesti opazimo kamnolom, ki pa

Sl. 1. Zemljepisni položaj paleolitske postaje Njivice.

napravlja bolj vtis groblje. Mogočne gorotvorne sile so tu mečkale apnenčasto kamenje, izrazite gladke in regaste drče opazimo na posameznih skalah. Morda nam obvisi oko še na ostanku diluvialne terase tik nad cesto, kjer se izteka v Sopoto izpod visokega Jelovega po globoki grapi prihajajoči potoček, gotovo pa se zagledamo v najožji del soteske, ki leži pred nami in iznad katere se pojavi mogočno tvorniško poslopje papirnice bratov Piatnik, ne sluteč, da se tam soteska konča in se dolina zopet precej razširi (sl. 2.). Stara cesta je

Sl. 2. Soteska Sopote, kjer leži ob cesti paleolitska postaja Njivice.

vodila tik ob Sopoti do tovarne, mi pa krenemo po klancu nove ceste in dospemo, še preden bi prišli do tovarne, do tik ob severni strani ceste ležečega vhoda v podzemsko jamo. Hodili smo eno uro od postaje, iz mesta Radeč 3 km, in prispeli do bivališča človeka v stari kameneni dobi, v nadmorski višini 245 m (sl. 3.).

Ves položaj postaje za hip preseneti, vprašamo se, kateri nagibi so mogli voditi človeka, da se je tu ustavil? Brezdvomno je moralo nuditi vse okolje dovolj

divjačine, za katero je kraj še danes zelo pripraven, ker ima obilo gozdov in je razmeroma malo naseljen. Potujoči lovec je sledil divjačini in se preseljeval iz kraja v kraj. Sledil je na svojih potovanjih predvsem teku rek in potokov. Le tako je mogel naglo napredovati in prevaliti tudi večje razdalje. Tudi dolina Sopote je bila ena od njegovih poti. Pri prehodu skozi sotesko si je moral utirati pot tik ob vodi in ni mogel prezreti proti jugovzhodu usmerjenega izhoda iz podzemске jame. Zavetišče je bilo dobrodošlo, saj teče takoj pod jamo tudi prepotrebna sveža voda. Toda tudi z lovskega stališča je lega prav primerna. Vsa divjačina iz gornjega dela doline je morala prisilno skozi ozko sotesko, ako se je pomaknila v spodnji del doline. Sovražno tolpo je bilo mogoče iz zasede napasti in premagati, pred premočnim sovražnikom pa je bil mogoč pravočasen beg v višje severno pobočje. V poletnem času je našel jamo gotovo prazno, v zimski dobi pa je bilo treba najprej premagati jamskega medveda, ki se gotovo ni rade volje umaknil iz svoje posesti.

V najstarejših dobah (praechelléen, chelléen) stare kamenene dobe človek še ni iskal podzemskih jam in zavetišč za svoje bivanje in je bil še neodvisen od tal. Toda že v srednjem delu stare kamenene dobe in zlasti še v mlajšem (magdalénien) pa si je izbiral predvsem kraje, ki so mu po svoji geološki sestavi

lahko nudili dovolj podzemeljskih zavetišč, ki so ga ščitila pred mrazom ledne dobe. Tedanji človek se je izkazal kot dober praktičen geolog in si je znal sam poiskati kraje, katerih hribine so po svoji naravi vsebovale obilo jam. Znal si je pa obenem tudi najti razne kamenine zelo visoke trdote in primerne strukture, ki so mu bile potrebne za izdelovanje raznega kamenenega orodja. Zato je neobhodno potrebno, da si pred raziskovanjem vsake nove paleolitske postaje ogledamo geološki značaj pokrajine, v kateri se je tedanji človek kretal.

Geološki značaj pokrajine.¹

Vse ozemlje posavskih gub smemo smatrati kot tektonsko enoto, razvito v glavnem v smeri alpskega sistema, v našem vzhodnem delu pa tudi znatno pod vplivom dinarskega sistema. Ozemlje je torej tektonsko precej komplicirano. Gubanje se je pričelo že koncem mezozojskega veka, vsekakor pa vsaj v zgodnjem terciarju ter ni ves čas prav za prav nikoli ponehalo. Morda je bilo najjačje v mlajšem oligocenu. Severno od Njivic in Radeč pri Sv. Katarini, nedaleč od naše postaje, pa svedočijo miocenske plasti znatno miocensko transgresijo, iz česar lahko sklepamo, da se je nagubavanje vršilo tu še med miocenom in pliocenom.

Sploh je bilo Posavje v postponti dobi v močnem dviganju, kar velja še zlasti za vzhodno od Kuma ležeči del, kjer leži naša postaja. Toda tudi pozneje se je dviganje še nadaljevalo in še v najmlajši dobi ni popolnoma ponehalo. Da so se v teku nagubavanja in dviganja plasti na mnogih mestih prelomile, ne more presenetiti. Zgoraj omenjene drče v kamnolomu blizu naše postaje so brezdvomno v zvezi z delovanjem mogočnih gorotvornih sil. Kesneje bomo še govorili o izraziti

Sl. 3. Vhod v jamsko paleolitsko postajo Njivice.

drči, ki se je pokazala po odkopu plasti v jami sami. Preko jame vodi prelomna črta Sv. Jurij pod Kumom—Radeče, ki jo je mogoče zasledovati do Radeža vzh. od Radeč; po njej ima Sopota vsaj v predelu naše postaje usmerjeno svojo globoko zarezano pot. Na tej črti je v razdalji okrog 1 km od Njivic do tovarne papirja Piatnik prelomljena srednjetriadna gruda, sestojeca

¹ I. Rakovec, Morfološki razvoj v območju posavskih gub. Geografski vestnik, 1931, str. 1—66. — Geološka karta Celje in Radeče, Z. 21, k. XII.

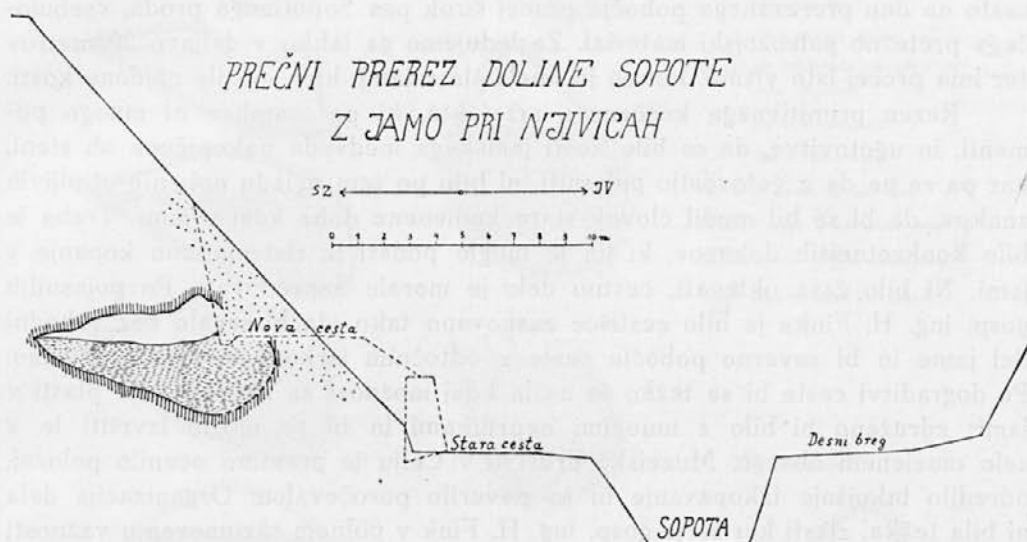
iz dolomitnega apnenca in tvoreča ozko sotesko, v kateri leži blizu zahodnega izhoda naša postaja.

Z ozirom na širšo okolico postaje je treba omeniti, da pripada ozemlje med Savo ter severno in južno od Sopote vzhodnemu delu južne litijske anti-klinale posavskih gub. Dočim je severno od Sopote večinoma ohranjena še cela serija triadnih grud do dachsteinskega apnenca s kulminacijo na Kumu (1219 m), prihaja južno od Sopote na dan razgaljeno paleozojsko jedro, deloma karbon, po večini pa permski grōdenski peščenjak, na katerem naletimo le še kot ostanke posamezne manjše triadne grude. Sopota teče v svojem srednjem in dolnjem teku nekako na meji med severnimi sklenjenimi triadnimi plastmi in med južnim paleozojskim jedrom, vendar globoko prereže triadno grudo že v srednjem teku na dveh mestih, v spodnjem teku pa ponovno, kot že omenjeno, med tovarno Piatnik in Njivicami v območju postaje. Prodornin tudi v širši okolici postaje ne najdemo, pač pa naletimo severno od postaje med Sv. Katarino in Jelovim na srednjetriadne grohaste peščenjake, ki so ekvivalentni psevdoziljskim skrilavcem in pripadajo torej ladinski stopnji. Nekaj malih ostankov teh plasti pa je tudi še zahodno od postaje.

Odkritje jame.

Dne 22. marca 1934 je sporočil gosp. šolski preglednik I. Pečnik iz Radeč, da so delavci pri gradnji banovinske ceste Radeče—Litija odkrili votlino, v kateri so našli več kosti — najbrž jamskega medveda. Po naročilu Muzejskega društva v Celju se je podal poročevalec še isti dan v Radeče, kjer mu je gosp. ing. H. Fink pokazal izkopane kosti. Takojšen pregled je ugotovil, da pripadajo vsaj dvema jamskima medvedoma. Ena lobanja se je po pripovedovanju zdrobila, od druge pa je bil sprednji del še prav dobro ohranjen. Ugotoviti se je moglo nadalje: 2 nosača in 2 okretača ter večje število prav dobro ohranjenih vretenc, ki jim niso bili odbiti trnki; 1 nadlahtnica, 2 podlahtnici, 2 koželjnici, ostanki 1 stegenice, 2 ključnici, 1 le ob straneh odkrhana lopatica, 2 križnici, od katerih je imela ena pripadajoče okolčje, pri dvigu nekoliko poškodovano, 1 skoro popolno okostje šape, 1 razbita spolnica, več odlomkov reber, več zob in mnogo drobiža. Zobje so bili še malo obrušeni, a podočnjaki že na korenini zaprti. Medveda sta bila torej popolnoma odrastla, nista pa poginila radi starosti. Eno okostje je bilo precej dobro ohranjeno, drugo pa že močno preperelo. Starih prelomov vobče ni bilo nobenih, kolikor so bile kosti zlomljene (razen reber), so se zlomile pri izkopu. Med vsem materialom je bil le en star prelom rebra, ki je bil popolnoma izgubljen in je predstavljal koščen artefakt primitivnega tipa, kakor jih poznamo iz švicarskih visokoalpskih, nekaterih bavarskih in avstrijskih subalpinskih postaj, iz Šipke na Moravskem ter tudi iz Potočke zijalke na Olševi. Važno je pripomniti, da ostale kosti niso kazale nobene izgubljenosti in je bilo res treba pomisliti, kako bi se mogel edino ta odlom po naravnih silah tako obrusiti. Čeprav iz okostnih delov ni bilo mogoče sumiti na postajo iz stare kamenene dobe, je vendar tipično izgubljeni odlom rebra zahteval nadaljnjo raziskavo in razčiščenje.

Pri takojšnjem ogledu novo odkrite jame, ki seveda ni imela nobenega imena in jo imenujemo »Jamo na Njivicah«, ker leži na ozemlju te vasi, smo ugotovili naslednji položaj (sl. 4.): 5 m nad staro, tik ob Sopotu na levem bregu se nahajajočo cesto, je gradilo mnogoštevilno delavstvo novo cesto in v to svrhu odkopalo na tem mestu do 3 metre debele, s prstjo pomešane gruščnate aluvialne plasti, ki so se bile nabrale pred davnim časom, padajoč najbrž plazovito s strmega pobočja, nad vhomom v jamo in ga popolnoma zakrile. Bile so sedaj že čez in čez pokrite z zeleno rušo in grmičjem. Odkriti vhod v jamo je bil še ozek; med večjimi, že od jamskega oboka odkrušenimi skalami, je

Sl. 4. Prerez doline Sopot in paleolitske postaje Njivice.

bilo treba stopiti v jamo navzdol. Ni se pa moglo v njej stati vzravnano, temveč le sklonjeno. Jama je bila tedaj nekaj nad 5 m dolga in v največji širini okrog 3 m široka. Proti ozadju se je strop naglo nižal in si se moral po kolenih plaziti naprej; zadnje stene pa sploh ni bilo mogoče doseči. V sprednjem delu je vladala poltema, zadnji del pa je bil popolnoma temen. Vse površje jamskih tal je merilo okrog 20 m². Sige, ki je običajna po alpskih jamah na jamskih tleh, ni bilo opaziti. Debelogruščnata tla so bila precej ravna, le proti ozadju malenkostno zvišana. Apnenčasti strop je kazal precej krušljivo lice. Kostni, kolikor jih je bilo na površju oziroma jih je gledalo iz njega, so bili delavci tako temeljito pobrali, da ni bilo ničesar več opaziti. Po pripovedovanju delavcev so ležale posamezne povsod po jami, v glavnem pa so bile v kupih med gruščem ob stenah. Nakopičenje kosti ob stenah je bilo ugotovljeno n. pr. tudi v Potočki zijalki na Olševi, kjer naravne sile (voda) v tem smislu niso mogle delovati in jih je mogla nakopiti samo človeška roka. Vodna gladina Sopot se nahaja danes 8 metrov pod površjem jame, na katerem so ležale kosti. To ni mnogo. Pri današnjih povodnjih se zviša gladina Sopot pod jamo do 3 m nad normalno stanje in doseže tudi rob stare ceste, a višje po pripovedovanju ne presega. Drugače pa bi moglo biti v ledni in poledni dobi. Sopota si tedaj gotovo še ni urezala končne današnje globine struge, množine vode so bile znatno večje,

ker je treba računati z obsežnimi snežišči na pobočjih Kuma, in možno bi bilo, da bi ob veliki povodnji Sopota dosegla vhod v jamo. Vsekakor pa ni z močjo gospodarila v njej; sila kakih 30 m široke, deroče vode bi morala zapustiti vidne sledove, ki jih pa v jami ni bilo opaziti. Med domačim apnenčastim gruščem jame bi moralo biti mnogo paleozojskega proda, saj teče Sopota, kot je bilo že zgoraj omenjeno, skoro vso svojo dolgo pot na meji karbona in perma. Med apnenčastim gruščem pa ni bilo videti nikjer nobenega sledu kake tuje kame-nine in tudi grušč sam ni kazal nobenih znakov prenosa v tekoči vodi. Pač pa bodi omenjeno že sedaj, da opazimo le 20 m vzhodno od jame tik nad novo cesto na dnu prerezanega pobočja precej širok pas Sopotinega proda, vsebujočega pretežno paleozojski material. Zasedujemo ga lahko v daljavo 20 metrov ter ima precej isto višino, kot so jo imela tla v jami, kjer so bile najdene kosti.

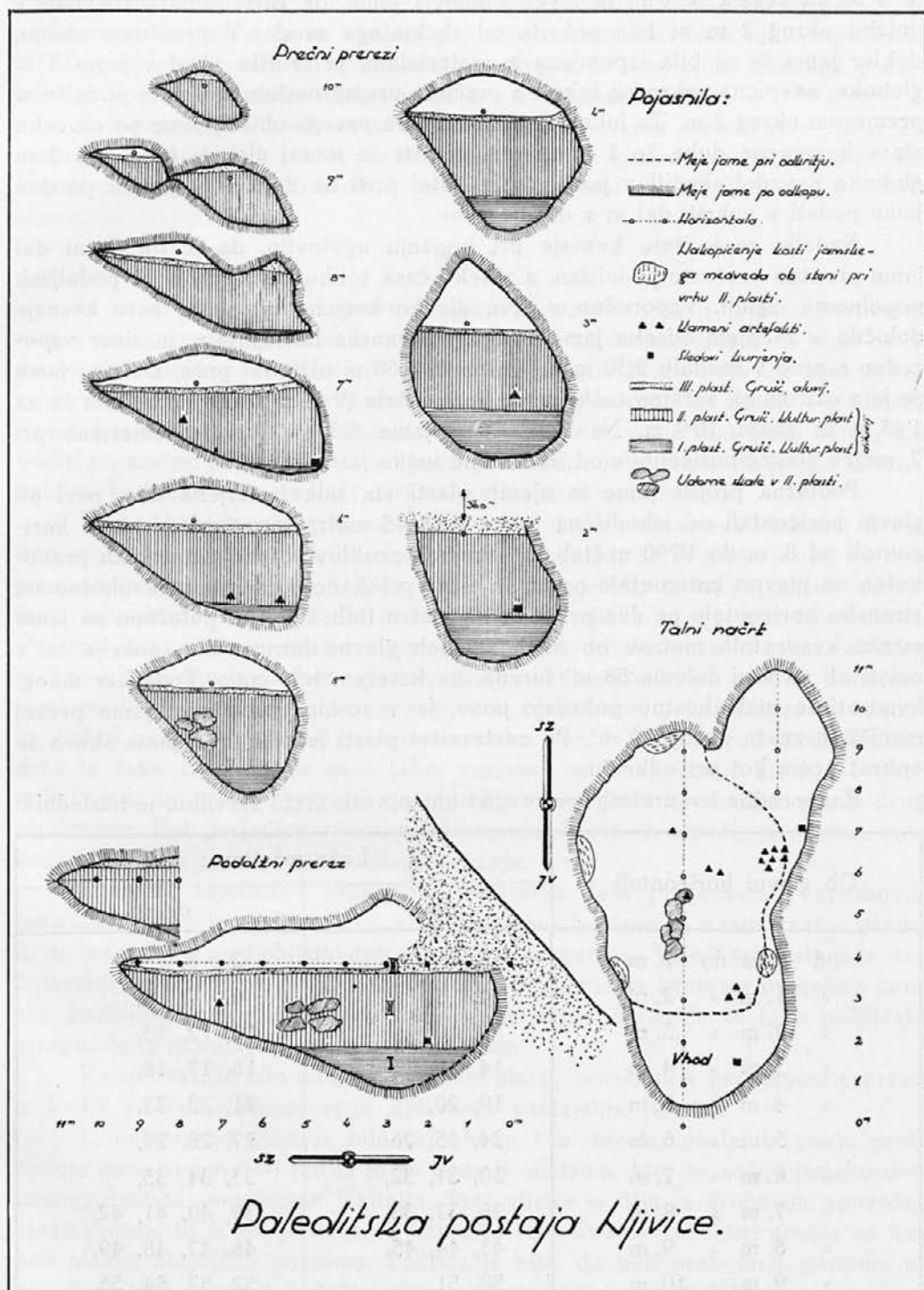
Razen primitivnega koščenege artefakta, ki pa osamljen ni mnogo pomenil, in ugotovitve, da so bile kosti jamskega medveda nakopičene ob steni, kar pa se ne da z gotovostjo pojasniti, ni bilo po tem ogledu nobenih otipljivih znakov, da bi se bil mudil človek stare kamenene dobe kdaj v jami. Treba je bilo konkretnjših dokazov, ki jih je moglo podati le sistematično kopanje v jami. Ni bilo časa oklevati, cestno delo je moralo napredovati. Po pojasnilih gosp. ing. H. Finka je bilo cestišče zasnovano tako, da bi segalo čez vzhodni del jame in bi severno pobočje ceste z odtočnim jarkom že segalo v jamo. Po dograditvi ceste bi se težko še našla kdaj možnost za raziskovanje plasti v jami; združeno bi bilo z mnogimi neprilikami in bi se moglo izvršiti le v zelo omejenem obsegu. Muzejsko društvo v Celju je pravilno ocenilo položaj, odredilo takojšnje izkopavanje in to poverilo poročevalcu. Organizacija dela ni bila težka, zlasti ker se je gosp. ing. H. Fink v polnem razumevanju važnosti takega raziskovanja krepko zavzel za stvar in vsestransko pomagal. Brez njegove pomoči bi bilo izkop le težko dovršiti, zato mu bodi izrečena na tem mestu najlepša zahvala.

Že 29. marca se je delo pričelo s povprečnim poskusnim rovom pred vhomom v jamo. Čeprav rov ni segel več kot $\frac{3}{4}$ m v globino, je bilo vendar najdenih v grušču obilo kosti jamskega medveda, samih odlomov. Sedaj se je moglo točno ugotoviti, da gre le za stare odlome; vsak nov prelom, ki je nastal pri dvigu, se je jasno razločil od starih prelomnih ploskev. Pokazalo se je prav kmalu, da so nekateri odlomi izgubljeni, drugi pa ne, čeprav so ležali v isti plasti. Med drugim je bila ob levi steni pri vhomu odkrita spodnja čeljust odraslega mladega jamskega medveda, poleg pa je ležal izredno oglajen primitiven artefakt — koščeno strgalce, prirejeno iz širokega odloma večje cevaste kosti. Postalo je jasno, da gre za novo paleolitsko postajo. Zato se je nato izkop nadaljeval, izvzemši v velikonočnih praznikih, do 7. aprila 1934, ko so bile razen malih kontrolnih ostankov odstranjene vse plasti.

Metode kopanja.

Kot izhodišče kopanja je bila poljubno določena točka 0, ležeča na surovo nakazani novi cesti, 3 m pred vhomom v jamo in nekako sredi nje. Od točke 0 je bila napeta na metre razdeljena horizontalna vrv, ki je, sledeč jugovz.—

TAB. I.

severozah. podolžni smeri jame, razdelila jamo na desno in levo polovico ter dosegla pri sklepni steni dolžino 9·45 m. Pozneje se je pri kopanju pokazalo, da je 0 točka segala le 0·45 m izven območja jame, da torej jama pri vходу v dolžini okrog 2 m ni bila pokrita od skalnatega svoda. V prvotnem stanju, dokler jama še ni bila izpolnjena z materialom, je tvorila vhod v jamo 3 m globoka, navpična pakrožna luknja s prečnim premerom okrog 3 m in podolžnim premerom okrog 2 m. Ta luknja je bila za časa prvega obiska jame po človeku stare kamenene dobe že 1 m zasuta, vendar je moral človek še vedno 2 m globoko navzdol skočiti v jamo, če je hotel priti na dno in se potem po dnu jame podati v pokriti del in v ozadje jame.

Nadalje se je šele kasneje pri kopanju ugotovilo, da je bil desni del jame prvotno vrečasto podaljšan, a v teku časa toliko zasut, da je ta podaljšek popolnoma izginil. Vzporedno s prvo glavno horizontalo se je zato kasneje določila v zadnjem odseku jame še druga stranska horizontala, in sicer vzporedno s prvo v razdalji 2·30 m na desno in 0·60 m nižje od prve. Dolžina jame se je z ozirom na skrajno točko prve horizontala (9·45 m) tako podaljšala še za 1·45 m in znaša 10·9 m. Največja širina jame 5·55 m je bila izmerjena pri 7. metru glavne horizontala od izhodiščne točke (tab. I.).

Podolžna profila jame in njenih plasti sta bila izmerjena dva, prvi ob glavni horizontali od izhodiščne točke do 9·45 metra, drugi ob stranski horizontali od 8. m do 10·90 m (tab. I.). Prečnih profilov je bilo izmerjenih pravokotno na glavno horizontalo osem, in sicer pri 2. do 9. metru; pravokotno na stransko horizontalo pa dva pri 9. in 10. metru (tab. I.). Ako položimo na jamo mrežo kvadratnih metrov ob obeh straneh glavne horizontala, pokrije ta v celoti ali pa vsaj deloma 58 m² terena, na katerem leži jama. Toda ker mnogi kvadrati le malenkostno pokrijejo jamo, je v resnici razsežnost jame precej manjša in znaša okrog 40 m². Po odstranitvi plasti je bila torej jama skoro še enkrat večja kot pri odkritju.

Razporedba kvadratnih metrov, ki imajo vsak svojo številko, je naslednja:

Ob glavni horizontali	Leže m ² štev.:	
	levo	desno
od 0 m do 1. m	1,	2, 3,
» 1. m » 2. m	4, 5,	6, 7, 8,
» 2. m » 3. m	9, 10,	11, 12, 13,
» 3. m » 4. m	14, 15,	16, 17, 18,
» 4. m » 5. m	19, 20,	21, 22, 23,
» 5. m » 6. m	24, 25, 26,	27, 28, 29,
» 6. m » 7. m	30, 31, 32,	33, 34, 35,
» 7. m » 8. m	36, 37, 38,	39, 40, 41, 42,
» 8. m » 9. m	43, 44, 45,	46, 47, 48, 49,
» 9. m » 10. m	50, 51,	52, 53, 54, 55,
» 10. m » 11. m	—	56, 57, 58.

V talnem načrtu je kvadratna mreža izpuščena, ker bi v merilu 1 : 165 motila preglednost. Nahajališča pomembnejših najdb, t. j. kamenenih artefaktov, sledov kurjave, nakopičenih kosti jamskega medveda itd. so točno določena, zarisana v talni načrt in bo kasneje pri obravnavanju naveden tudi pripadajoči m². Povsod raztresenih kosti jamskega medveda in med njimi ležečega primitivnega koščenega orodja nismo označili v kvadratni mreži.

Ker prečni poskusni rov ni pokazal tako bistvenih razločkov v barvi ali sestavi glavne srednje plasti, da bi se moglo pri kopanju po njih ravnati, smo kopali postopoma vedno globlje po vertikalni metodi, ki se je prav dobro obnesla.

Plasti.

Iz zaporednih prečnih prereзов jame je razvidno, da je jama v prvotnem stanju omogočevala gibanje in kretanje le v omejenem obsegu, in sicer le v desno od podolžne osi ležeči polovici. Dno jame je tvoril prav za prav samo povprečno okrog 1 m širok hodnik, ki se je razprostiral od vhoda v podolžni smeri. Leva stran jamskega dna je bila toliko strma, da je bilo tedaj nemogoče hoditi po močno nagnjeni skalnati podlagi. Strmina je tolikšna, da je moral vsak večji in količkaj težji predmet zdrkniti na tla — v ozki hodnik.

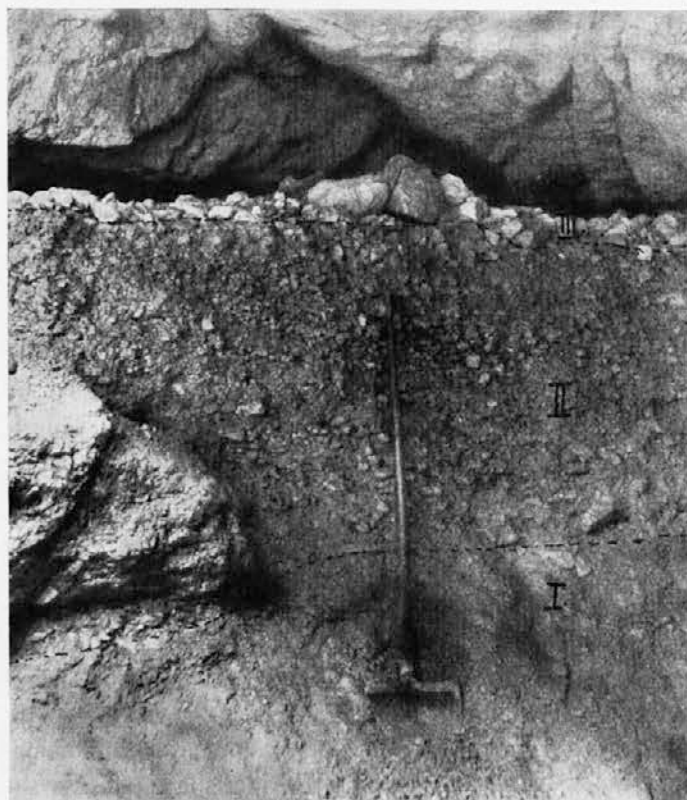
Sledov tekoče vode iščemo na skalnem dnu in ob straneh zaman. Brezdvomno bi se morali ohraniti vsaj posamezni znaki, ki bi pričali, ako bi bila jama nastala po delovanju tekoče vode, na kar je bilo treba še misliti, ker je jama tako blizu Sopote, da bi jo bila ta lahko izjedla in ustvarila tako zvano obrežno jamo. Pač pa opazimo mestoma na levi strmo poševni steni, ki tako močno zožuje dno jame, kot ogledalo gladke skalne ploskve z gostimi, vzporednimi, proti dnu jame usmerjenimi regastimi črtami. Isti pojav vidimo torej tudi tu, kakor smo ga opazovali v kamnolomu na poti iz Njivic proti jami. Gladka drča je tako izrazita, da nam takoj razjasni nastanek jame. Tu so se premikali radi delovanja ogromnih gorotvornih sil mogočni apnenčasti skladi drug ob drugem. Kot posledica premika, zdrknjenja sklada ob skladu, je nastala votlina, ki je potemtakem tektonskega značaja.

Kesnejša izpolnitev votline je predvsem delo preperevanja apnikovih jamskih tal, sten in stropa. Tako so se nagromadile sčasoma v jami znatne plasti, ki so narasle v najglobljem delu do višine 3 metrov. Vsled neprestanega zasipavanja leve strmine pa se je tudi vedno bolj širila za kretanje uporabna jamska površina, dokler ni dosegla današnjega stanja, ko se je že tako približala stropu, da je onemogočevala pokončno hojo.

Razlikovati je bilo mogoče samo tri plasti, označene v podolžnem prerezu z I—III po časoslednem redu njihovega nastajanja (sl. 5.).

I., najstarejša plast je bila pri vhodu 1 m debela, postajala pa je proti ozadju jame vedno bolj plitka in se je za 8. metrom, kjer se začne jamsko dno močno dvigati, popolnoma izklinila. Sestavljena je bila iz drobnega apnenčastejšega gruščca, ki je bil pomešan z belkasto sipo. Posamezni delci gruščca so kazali močno otopljeno površino. Podoba je bila, da beli prah med gruščcem ni nič drugega kot ostanek dolgotrajnega preperevanja gruščca. Manj verjetno se mi zdi, da bi bil ta prah istoveten z apneno moko, ki nastaja radi raztapljanja

apnenca pri pronicanju vode skozi apnikove sklade in sledečega izločevanja, ko pade kaplja od stropa jame na tla. Tujih primesi, ostankov drugih kamenin, ni imela plast nobenih; bila je torej po vsem domača jamska tvorba. Kulturno je bila popolnoma prazna, prav tako tudi v favnističnem oziru. Le prav pri vrhu plasti (na meji med 22. in 23. m²) so bili dvignjeni 4 zobje prežvekovalca, fosilne ovce, kot se je kasneje določilo. Ker je bila v naslednji višji plasti najdena

Sl. 5. Prerez plasti med 5. in 7. m glavne horicontale (plasti označene z I-III).

tudi čeljust, sicer pa plast ni vsebovala sploh nobenih kosti, ni mogoče pogrešiti, ako smatramo, da so zobje radi hoje v jami zašli v to plast iz višje plasti.

II., srednja in obnem kulturna plast je bila od vhoda do ozadja v najgloblji desni polovici jame precej enakomerno debela, in sicer okrog 1,80 m. Po svoji sestavi je bila od dna do vrha gruščnata. Posamezni komadi apnikovega grušča, ki izvirajo od jamskih skladov, so mnogo debelejši kot v spodnji plasti in zelo ostrorobi. Vmes so se mestoma pokazale tudi proge nekoliko drobnejšega oglatega grušča, a jih ni bilo mogoče zasledovati po vsem profilu. Značilno je, da tudi

v tej plasti ni bilo nikjer nobenega sledu jamske ilovice, ki jo naletimo tako pogosto v drugih jamah. V vrhnjem delu je bila barva plasti smleda do rumenkasta, v srednjem in spodnjem delu pa sivkasta kot apnenec. Presenetile so silno drobne in le radi svojega bleska vidne luske črnega skriljevca, ki so se samo v vrhnjem delu plasti sem in tja držale posameznih kosov grušča. Te luske niso v jami doma, marveč izvirajo lahko od paleozojskih skrilavcev, na katere izven jame prav kmalu naletimo. Malo verjetno je, da bi prišle v jamo z blatom, ki se je držalo bodisi živalskih bodisi človeških nog — kajti najbližja okolica je vendarle apnenčasta. Razen tega smo ugotovili luske tudi na takih mestih tik ob steni, ki so bila popolnoma nepristopna za človeka in žival. Še manjša je možnost, da bi bil veter zanesel skrilasti prah v jamo. Enakomerna porazdelitev po vsem obsegu vrhnjega dela plasti do zadnje stene jame se upira taki razlagi. Kot tretja možnost, razložiti ta pojav, nam ostane le še voda, ki je

zalila jamo, ko se je bila stvorila že plast v celoti. Toda terenske razmere izključujejo vsako drugo vodo razen Sopote, katere gladina je le morala po dovršeni tvorbi obravnavane plasti zajeti tudi jamo. Vendar ta voda ni mogla biti deroča, ker ni v nobenem oziru razdrla jamskim razmeram prilagojene sedimentacije grušč. Zalila je jamo mirno ter je pri pronicanju skozi grušč le v zgornjem delu plasti odložila najfinejši material, ki ga je nosila s seboj. Odtod je izvirala tudi smleda do rumenkasta barva v zgornjem delu plasti. Ali je mogla taka mirna voda, ki se ni prav nič lotila zgradbe plasti, dvigniti precej težke, najmočnejše kosti jamskega medveda, ležeče recimo raztresene po površini ali pa tudi v odgovarjajoči legi vsaj dveh trupel teh živali, ter jih odložiti v glavnem kupoma na štirih mestih (v 14. in sosednjem 19. m², na stiku 17., 18., 22. in 23. m², dalje v 30. m² ter v 51. in sosednjem 50. m²), je vprašanje, ki ga lahko samo zanikamo. Vsekakor je mnogo bliže tolmačenje, da je človek nakopičil kosti ob steni.

Razen na površju plasti so ležale kosti jamskega medveda in med njimi primitivno oglašeno koščeno orodje tudi po vsej ostali plasti, in sicer nepravilno raztresene. Vendar so bile nekoliko številnejše v spodnjem delu plasti, tik nad I. plastjo, kjer so bili odkriti tudi še drugi kulturni ostanki, kameneni artefakti in sledovi kurjenja. Z ozirom na primitivno koščeno orodje je smatrati v širšem smislu plast v celoti kot kulturno plast. V ožjem smislu kot glavni del kulturne plasti pa pride v poštev predvsem spodnji del plasti, ki je vseboval v izrazitih artefaktih mnogo prepričevalnejše znake človeškega bivanja v jami.

Vsa plast ni vsebovala razen artefaktov in omenjenih lusk skrilavca v vrhnjem delu nobenih tujih kamenin, temveč samo domač apnenec. Na posameznih kosih grušč je bilo še mogoče ugotoviti gladke ploskve, izvirajoče od že prej obravnavane drče.

Končno je treba v tej plasti omeniti še udor skalovja od stropa med 4. in 6. metrom levo od glavne horizontalne (v 20., 26. in deloma 27. m²). Od stropa so se odkrušile obsežne skale, ko je bil že stvorjen spodnji kulturni del plasti, ki je vsebovala kamenene artefakte. Drobec eruptivne kamenine, iz katere so izdelani artefakti, je bil odkrit prav pri dvižu večje skale. Ni izključeno, da je udor skalovja pregnal človeka iz jame, ki jo je posečal kesneje le še mimogrede v lovske svrhe.

Dočim nam paleontološki ostanki izpričujejo, da pripadata I. in II. plast diluvialni dobi, spada III. zgornja plast že v geološko sedanost. Debelina plasti je znašala povprečno komaj 0,10—0,15 m, bila je torej od vseh plasti najneznatnejša. Sestavljal jo je izključno le jako debel grušč, mnogo debelejši kot v spodnjih plasteh. Toda ta grušč, ki izvira zopet le od preperevanja jamskega stropa, daleko ni bil toliko ostrorobat kot v spodnji II. plasti. Nezavarovan in izpostavljen je ležal dolgo dobo na površju. Njegovi ostri robovi so se ogladili in otopili. Zato je bil že njegov videz, čeprav je precej mlajši po nastanku, mnogo bolj starinski, kot ga ima grušč v srednji plasti. Poudariti pa je še posebej treba, da je bila vsa podoba oglašjenosti popolnoma drugačna od ogladitve, ki je posledica delovanja tekoče vode. Grušč ni vseboval nobenih živalskih ali kakih drugih ostankov. Kostji jamskega medveda so štrlele iz njega le zato, ker je bila vsa plast toliko tenka, da jih, ležeče na površju spodnje plasti, sploh ni mogla zakriti.

Ves vhod v jamo, skoro do 3. metra, je bil zatrpan z apnenčastim ostrim gruščem, ki je pomešan s prstjo padal z visokega in strmega pobočja nad jamo in jo popolnoma zaprl že pred davnim časom. Le srečnemu slučaju preložitve ceste je torej pripisovati, da se je zopet pokazala in smo tako mogli proučiti njeno dragoceno vsebino. Jama se je v teku svojega razvoja do treh četrtin prostornine že izpolnila, ostalo bi bila opravila naslednja tisočletja. V sicer deževnem pomladanskem času je bila jama razmeroma zelo suha, prav tako tudi vse njene plasti.

Favna.

Glede števila odkritih vrst živali je jama zelo revna. Prvič so ležali vsi ostanki okostij v II. (t. j. kulturni) plasti, drugič je med njimi tako prevladoval jamski medved (*Ursus spelaeus* R.), da nekaj malega koščic drugih živali prav nič ne pomeni. Gre torej za postajo medvedjega lovca, kakor n. pr. v Potočki zijalki na Olševi, v Lokvah pri Delnicah, v Drachenhöhle pri Mixnitzu, v veliki meri v Krapini, če navedem le nekaj najbližjih paleolitskih postaj iz širšega okrožja naše postaje. Splošna slika okostnih ostankov jamskega medveda iz vseh takih postaj je presenetljivo tipična. Nikjer ne najdemo celih okostij, ki bi pričala, da je žival na dotičnem mestu poginila, strohnela in jo je polagoma zasulo od stropa padajoče kamenje. Tudi tedaj, kadar najdemo n. pr. več vretenec skupaj v njihovi naravni legi, manjkajo prav gotovo drugi pripadajoči okostni deli, rebra in večje cevaste kosti. Vse je raztreseno in brez pravega reda, kosti leže pogosto na takih mestih, da se zaman izprašujemo, kako bi mogle priti tja samo po naravnih silah in vzrokih. Mnogo kosti je neokrnjenih, celih, vmes leže razbite in zlomljene, a nikjer ni zaslediti n. pr. kakih večjih kamenov ali skal, ki bi jih bile nekoč razbile. Zelo številni so mali drobcji najrazličnejših kosti. Prelomi so stari. Nov prelom, ki nastane včasih pri odkopu kosti, je tako značilno svež, da ga more vsak takoj ločiti od starega.

Zanimiva je številčna primerjava posameznih kostnih delov. Vse kosti, ki so jih našli delavci pri odkritju jame, in vse pozneje izkopane, sem pregledal in zabeležil njihovo število. Morda se je kaj malega tudi razneslo, kar pa na naslednjo statistiko izkopanih okostnih delov jamskega medveda ne more bistveno vplivati ali je predruščiti.

Od jamskega medveda (*Ursus spelaeus* R.) je ostalo:

Lobanje odraslih medvedov	3 ²	} 4	Nosač (Atlas)	5
delno ohranjena lobanja nedo- raslega poedinca	1		Okretač (<i>Epistropheus</i>)	6
Zgornja čeljust, odlomek	1	} 16	Druga vretenca (vratna, prsna, ledvena)	129
spodnja čeljust, leva	2		Nadlahtnica (<i>Humerus</i>) doraslih živali	11
desna	8	} 8	nedoraslega poedinca	1
razbitih	6		Podlahtnica (<i>Ulna</i>)	6
Podočnjaki (<i>Canini</i>), dorasli	6	} 8	Koželjica (<i>Radius</i>)	14
mlečni	2			

² Radi prhkega stanja sta pri dvigu 2 razpadli, tretjo in del boljše ohranjenih kosti je poslal gosp. ing. H. Fink paleontološkemu inštitutu univerze Kralja Aleksandra I. v Ljubljani. Ostali osteološki material, ki je bil po večini v precej slabem stanju, so prejeli razni okoliški šolski zavodi.

Stegnenica (Femur)	12	Zapestnice (Carpalia) in nart-	
Piščal (Tibia)	10	nice (Tarsalia)	97
Mečnica (Fibula)	8	Dlančnice (Metacarpalia), sto-	
Lopatica (Scapula)	8	palnice (Metatarsalia) in prstni	
Kolk (Os coxae)	10	členki	206
Prsnica (Sternum)	3	Odlomki reber	214
Križnica (Sacrum)	3	Spolnica (Os penis), kost mo-	
Ključnica (Clavicula)	7	škega spolovila	9
Pogačica (Patella)	6	Razbiti kostni odlomki, okrog 1000	

Po ogromni večini so pripadali okostni deli popolnoma odraslim živalim. Grbice kočnjakov so bile večinoma šele komaj načete, znatnejši obrusi zobnega venca so bili precej redki. Korenine podočnjakov so bile deloma še odprte ali so se bile šele kratko pred poginom živali zaprle. Medvede je zadel pogin, ko so sicer že dorasli, a kaj kmalu po izmenjavi mlečnega zobovja. Ugotovili smo med izkopanimi kostmi vsaj en primer, da se je to zgodilo še pred izmenjavo mlečnega zobovja, ko je bila žival komaj nekaj mesecev stara. A prav tako se je ohranil en popolnoma izbrušen kočnjak, ki priča, da je moral biti ta medved že precej star. Število izkopanih zob v čeljustih in posameznih je bilo prav za prav presenetljivo majhno, zlasti podočnjakov je tako malo glede na število drugih kosti, da se upravičeno vprašujemo, kam so drugi prešli?

Dalje je vprašanje, zakaj so ostale v jami samo tri lobanje? Na njih se ni moglo ugotoviti nobenih starih bistvenih poškodb; kolikor so se poškodovale oziroma so razpadle, se je to zgodilo pri odkopu. Ostanke ostalih lobanj ni bilo mogoče zaslediti niti med številnimi kostnimi odkruški. Tozadevno je nadvse značilno, da je ostala v jami kot odlomek lobanje samo ena zgornja čeljust. In vendar kaže število posameznih drugih kosti, da pripadajo več kot dvakrat večjemu številu živali, kakor je bilo odkritih lobanj.

Toda tudi število teh kosti ni v pravem medsebojnem razmerju. Število podlahtnic in mečnic n. pr. daleč zaostaja za številom nadlahtnic. Izredno nizko je nadalje n. pr. zlasti število dlančnic, stopalnic in prstnih členkov. Naravni vzroki trohnenja, odplavljenja itd. ne pridejo v poštev. Znatno nesorazmerje moremo pripisovati le na račun posega človeške roke. Človek je moral imeti za katerokoli uporabo nekaterih vrst kosti brezdvomno prav posebno zanimanje. S človekom so morda nekateri kostni deli izginili iz jame. Kostni medvedjih šap, ki v toliki meri manjkajo, so ostale najbrž na medvedji koži, ki je bila za človeka dostikrat morda mnogo več vredna kot medvedje meso.

Glede na najvišje število posameznih vrst kosti je mogoče ugotoviti le največ 9 odraslih živali in 1 ali morda 2 mladiča. Prav možno pa je, da pripadajo nekatere kosti vendar še enemu ali drugemu medvedu, ki gre preko tega števila. Če na ta račun samovoljno povečamo število odraslih medvedov za 3, kar je pri razmeroma malem številu posameznikov že mnogo, bi mogli domnevati, da je poginilo v jami na ta ali drug način 12 odraslih jamskih medvedov. Toda temu dejstvu odnosno domnevi stoji nasproti ugotovljeno število 9 spolnic. Potemtakem so bili vsi odrasli medvedje, katerih kosti so ostale v jami, samci. A tudi, če smo povečali število dejansko ugotovljenih posameznikov in smatramo, da so ves poveček tvorile samice, kar bi bil res le slučaj, ostane še vedno med samci in samicami značilno razmerje 3:1. Ta ugotovitev

je naravnost presenetljiva. Razlago za ta pojav bi bilo treba naprtiti zopet le človeku, čeprav nimamo nobenih pravih razlogov, zakaj naj bi bil moral človek osredotočiti svoj lov samo ali predvsem na samce, ako ne bi bil tega razmerja med samci in samicami že ugotovil in razložil O. Abel v zgornjih fosfatnih plasteh (chiropteritu) avstrijske jame Drachenhöhle pri Mixnitzu. Na izredno zanimive sklepe, ki izvirajo iz tega pojava, se povrnemo še kasneje.

Kakor je bilo že prej omenjeno, je ležalo mnogo kosti v zgornjem delu II. plasti, tako da jih ni mogla popolnoma prekriti zadnja najmlajša plast. Pri obravnavanju posameznih plasti je bilo tudi že poudarjeno, da so bile kosti še prav posebno nagromadene na štirih mestih tik ob steni jame. Skoro polovica vseh izkopanih kosti je pripadala vrhnjemu delu; tudi vse tri lobanje odraslih živali so bile tu odkrite, čeprav ne popolnoma na površju plasti. Kostni so bile tu večinoma cele, dasi razmetane v bujnem neredu. Starih prelomov skoro ni bilo. Čim bolj proti sredini plasti, tem manj je bilo kosti. Tudi tu so še prevladovale cele kosti, vendar je bilo mogoče ugotoviti že več starih odlomov, številnejši so bili tudi prav drobni odkruški. V spodnjem delu plasti (zadnjih 45 cm) pa je množina kosti zopet narasla, toda le malo je ležalo tu celih kosti, pač pa je silno poskočilo število odlomkov in najmanjših odkruškov, z eno besedo drobiža.

Dasi število nobene vrste kosti ni posebno veliko, vendar se je pokazalo, da je bila velikost posameznih odraslih jamskih medvedov zelo različna. Nekatere kosti so imele prav orjaški obseg, druge skromno velikost. Tudi zgradba se je v malih posameznostih razlikovala. Zastopana sta nežnejši in robustnejši tip. Lobanje so se razlikovale po dolžini kakor tudi po širini čela. Čeprav le v omejenem obsegu, moremo vendar le ugotoviti precejšnjo variabilnost jamskega medveda, ki nam je znana tudi od drugod.

Posebno izrazitih patoloških primerkov med kostmi ni bilo, ako izvzamemo posamezne skrivljene podlahtnice in mečnice, močno poudarjene čvrste na cevastih kosteh in precej pogoste nepravilnosti v kostni zgradbi čeljusti. V zobnih jamicah in njihovem okrožju so se v več primerih poznale posledice prestanih vnetij ob zobni korenini; v nekaj primerih si je izcedek poiskal skozi čeljustno kost pot na prosto. Čuditi se moramo, kako se je mogla hraniti žival ob takem vnetju, ki je gotovo trajalo, združeno z velikimi bolečinami, dalj časa. Tudi ti primeri so nam že znani iz mnogih drugih postaj.

Na enem vretencu se pozna več precej globokih ugrizov, ki izvirajo od podočnjaka večje živali, morda od volka. Slični sledovi so vidni tudi na treh rebrnih odlomkih, toda značilno vedno le v bližini sklepa. Podobnih primerov imamo iz Potočke zijalke veliko število. Ne izključujem popolnoma možnosti, da ne bi mogli biti ti sledovi podočnjaka posledica udarcev z medvedjo čeljustjo, ki je bila človeku gotovo najprimernejše in najprirodnejše orodje za raztelesenje plena. (Primerjaj tudi J. Bayer, *Die Olschewakultur, Eiszeit und Urgeschichte*. Leipzig, 1929, tab. V., v spodnji vrsti 3. podoba.)

Ostankov drugega živalstva se je našlo le malo in le posamezne kosti.

1. Na pol prelomljena podlahtnica še nedoločenega srednje velikega sesalca z močno oglašeno prelomno ploskvijo. Sklep je utegnil dobro služiti kot ročaj. Izkopana je bila med nakopičenimi kostmi ob levi steni blizu vhoda (v

14. m²) v vrhnjem delu II. plasti. Isti živali pripada najbrž tudi še najdena kost petnica.

2. Lobanja kune belice (*Martes foina* E.) s pripadajočo spodnjo čeljustjo. Zgornji del II. plasti (v 41. m²), ½ metra pod površjem.³

3. Lobanja krtice (*Arvicola Scherman Schaw.*) Zgornji del II. plasti (v 48. m²), 20 cm pod površjem.³

4. Veja spodnje čeljusti mlade ovce (*Ovis* sp.) v srednjem delu II. plasti, 75 cm pod površjem (v 26. m²) in 4 zobje kočnjaki iz zgornje čeljusti pri dnu II. plasti (na meji 22. in 23. m²).⁴

5. Nedoločljiv odlomek ptičje(?) kosti.

Primitivno koščeno orodje.

Kakor so bile porazdeljene kosti jamskega medveda na vso II. (srednjo) plast, tako je ležalo vse iz kosti medveda brlogarja uporabljeno primitivno koščeno orodje izključno le v tej plasti, in sicer ne le pri dnu plasti, kjer so bili odkriti kameneni artefakti, temveč tudi v višjih legah in celo na površju plasti, kjer smo že omenili posebna nakopičenja večinoma celih kosti. Vendar je treba pripomniti, da je bilo odkritega tega orodja mnogo več v spodnjem in srednjem delu plasti, kakor v zgornjem, kjer so prišli na dan le posamezni, a prav tako značilni primeri. Splošen značaj te vrste orodja je po vsej plasti od najnižje do najvišje lege, med katerima mora biti glede starosti že z ozirom na znatno debelino plasti le precejšnja razlika, skoz in skoz popolnoma enak. Isti pojav sem opazoval tudi v Potočki zijalki na Olševi, kjer primitivno koščeno orodje ne spremlja v isti plasti samo daleko naprednejše, za mlajši del stare kamenene dobe značilno koščeno orodje, temveč ga najdemo tudi še povsod v znatno višjih, torej še mnogo mlajših plasteh.

Odločitev, kdaj gre za resnično rabljeno orodje, ni lahka in je potrebna skrajna previdnost. Že takoj pri izkopu sem pregledal vsak odlomek posebej, ali ima kake izgajene prelomne ploskve, kar ni bilo preveč težko, ker v plasti ni bilo ilovice, temveč sam grušč. Brez posebnega izpiranja z vodo sem lahko določil, ali je prelom gladek ali raskav. Od okrog 1000 pregledanih kostnih odlomkov sem jih izločil okrog 100, torej približno 10%, ki so bili le količkaj sumljivi. Te sem kesneje izpral in s povečevalnimi sredstvi točneje pregledal. S tem postopkom sem ugotovil, da večina kostnih odlomkov sploh ni imela nobenih znakov ogladitve, temveč so bili robovi ostri in hrapavi, in torej kot rabljeno orodje sploh ni prišla v poštev; dalje, da tudi pri izbranem delu ni bila stopnja ogladitve in obraba povsod enaka, temveč so nekateri odlomki kazali samo početke obrabe, dočim so bili drugi tudi v celoti oguljeni. Posebno tipičnih primerkov je le okrog 30, ki se tudi po svoji obliki dobro prilegajo v krog tovrstne kostne kulture. Omeniti bi bilo predvsem nekatere, ki predstavljajo zaokrožen tip.

1. Prečno poševni odlomki reber, mečnic in spolnic. Dolžina večinoma 15—20 cm. Od reber so uporabljeni le malo ukrivljeni odlomi; na enem koncu

³ Določil gosp. dr. O. Wettstein, kustos prirodopisnega drž. muzeja na Dunaju.

⁴ Določil gosp. dr. Koller, kustos istotam. — Obema se za prijaznost najlepše zahvaljujem.

je bolj ali manj poševna prelomna ploskev popolnoma izgajena, na drugem koncu je včasih delno izgajena, pogosto pa je ostala sploh ostra. Mečnicam sta odbita oba sklepa, pri spolnicah navadno samo tanjši konec; oglašene so samo na onem koncu, ki se je rabil pri delu. Delovni prijem je bil torej običajno v sredini kosti. (Tab. II., sl. št. 1, levi in desna dva primera.) Sem bi bilo prišteti tudi večinoma na pol, včasih tudi manj ali preko polovice, poševno prelomljene mečnice (ali tudi dlančnice in stopalnice) z ohranjenim sklepom, ki je služil pri rabi kot dober ročaj. (Tab. II., sl. št. 2, v spodnji vrsti desna dva primera.)

Ta tip orodja je utegnil dobro služiti pri odločevanju kože od živalskega trupla. Značilno je, da je na rabljenem prelomu zmerom močno izgajena le kompaktna kostna skorja, ki se pogosto celo zrcalno sveti, dočim je spužvasta kostna sredica ostala neizrabljena, in torej ostra, hrapava. (Primerjaj K. Absolon, O pravé podstatě palaeolithických industrií ze Šipky a Čertovy díry na Moravě. Praha, 1932, tab. III, podobe 10, 18, 23—26; dalje E. Bächler, Das Drachenloch. St. Gallen, 1921, slike 21 in 22, dalje K. Hörmann, Die Petershöhle bei Velden. Nürnberg, 1923, tab. XLVI., tretja podoba v drugi vrsti od desne proti levi.)

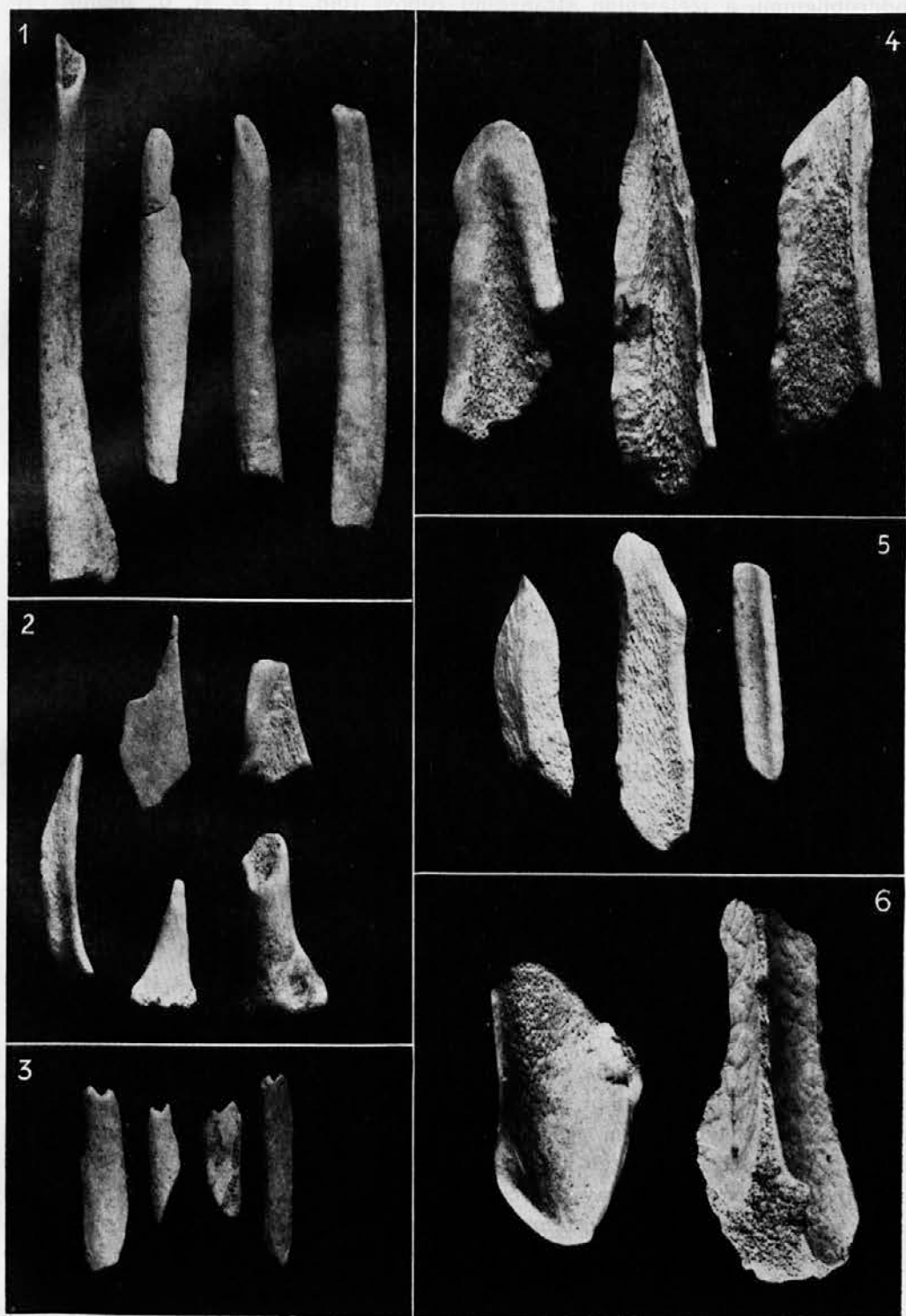
2. K tipu prejšnje skupine bi bilo mogoče pridati še po vsej dolžini odbite lopatične grebene paličaste oblike z izgajenim koncem (tab. II., sl. št. 1, druga podoba od leve proti desni). Služili so bržčas v iste svrhe.

3. Podolžni prelomi bolj ali manj ukrivljenih reber z večinoma nekoliko zašiljeno konico, dolgi 3—10 cm (tab. II., sl. št. 2, levi primer). Izgajena ni samo konica, temveč tudi kostna skorja obeh podolžnih robov, dočim je ostala kostna sredica, ki se pri delu ni mogla obrabljati, popolnoma nedotaknjena. Sem bi bilo uvrstiti tudi male koščene trske z viličastim urezom na enem koncu (tab. II., sl. št. 3, primerjaj tudi K. Absolon, istotam, podobe 48. in 49. ter 43.).

4. Jako značilni so večinoma 10—20 cm dolgi odbitki od večjih cevastih kosti (zlasti nadlahtnic in piščali), na enem koncu koničasto zoženi ali pa tudi ostro dletasto široki. Prvi primer si moremo tolmačiti kot napadalno kopje, drugega kot delovno orodje za raznovrstne potrebe. Manjši primerki bi utegnili služiti tudi kot koščene strelice. Kostna skorja je na vseh robovih ali vsaj na konici oziroma ostrini močno obrabljena, kostna sredica pa je bolj ali manj ohranjena. Le v nekaterih primerih je tudi kostna sredica precej oguljena, vendar ne povsod enakomerno (tab. II., sl. št. 4 in št. 5 prva dva primera od leve proti desni). Zanimiv je jako ploščat primer dletaste oblike, 7 cm dolg, 1,8 cm širok (tab. II., sl. št. 5, desni primer), ki je vsestransko obrabljen. (Primerjaj tudi K. Absolon, istotam, podobe 27., 36., 37. in 40.; dalje E. Bächler, istotam, slika 23, zgornja vrsta, ter E. Bächler, Das Wildenmannsloch. St. Gallen, 1934, slika 29. in 30.)

5. Kot priprave za strganje in glajenje kož so služili najbrž razmeroma kratki, a široki odlomki večjih cevastih kosti. Pri posameznih primerih je obraba le malenkostna, toda pri enem primeru, ki je bil odkrit med nakopičenimi celimi kostmi vrh plasti, je popolnoma izgajena na notranji strani do dveh tretjin površine tudi kostna sredica; pozna se, da gre za dolgotrajno uporabo (tab. II., sl. št. 6., levo). Gladilec kož je moral biti tudi odlom spodnje čeljusti; uporabljena je bila v to svrhu le kompaktna koščevina pod živčnim kanalom.

TAB. II.

Primitivno koščeno orodje iz paleolitske postaje Njivice (ca. $\frac{1}{2}$ nar. vel.).

Omembe vredna je nadalje zelo tipična lopatica z odbitim grebenom in oddrobljenimi, a izglaženimi stranskimi robovi (tab. II., sl. št. 6., desno; primerjaj K. Absolon, istotam, sliki 34.), nadalje 4—5 cm dolgi, čokati, od najdebelejših kompaktnih kosti odbiti koščki, ki se jim pozna večja ali manjša obraba (tab. II., sl. št. 2., zgoraj desno). Prezreti tudi ne smemo od podočnjaka odbitega zunanjeja koničastega dela, katerega uglobljeni prelom je izredno gladek. Odkrit je bil tudi do srede korenine oglažen podočnjak, ki je služil najbrž kot strgalo za odstranjevanje mestnih ostankov od živalskih kož. (Primerjaj O. Abel - G. Kyrle, Die Drachenhöhle bei Mixnitz. Wien, 1931, tab. CLXXXVIII., podoba 3.)

Še najnaprednejši način obdelave kosti vidimo na tenki od lopaticice odcepljeni koščeni ploščici. Dolga je 6 cm. Spodnji del je širokokoničast in ima največjo širino 2 cm, v zgornji polovici se ploščica radi globoke zajede naenkrat močno zoži in se s šilasto obdelano konico konča (tab. II., sl. št. 2., v zgornji vrsti levo).

Kdor ni poučen o primitivnem koščenenem orodju, bi morda prvi hip zelo podvomil, ali gre pri vseh teh odlomkih zares za orodje, rabljeno po človeku. Ko ogleduje razne ogladitve, bi marsikdo še najprej sumil, da so le posledica delovanja tekoče vode. Toda že v prejšnjih izvajanjih sem ugotovil, da močno tekoča voda, ki bi bila razburkala nagromadeni grušč, nikdar ni imela dostopa v jamo. V tem primeru bi morale biti tako vse kosti kakor tudi vsi kostni odlomki enakomerno obrušeni in oglaženi. K. Hörmann poroča o poskusu, s katerim je umetno izbrusil in ogladil cele kosti in prelome⁵. Z električnim pogonom je vrtil kosti, ki jih je zmešal v posodi z $\frac{2}{3}$ vode in $\frac{1}{3}$ ostrega peska. Že po polurnem vrtenju so vse kosti dobile obliko in ogladitev, ki zelo sliči v paleolitskih postajah najdenemu primitivnemu orodju. Takoj pa tudi pristavlja, da dobe kosti lahko tudi od pogoste rabe isto obliko in isti videz, sicer nehotoma, toda od nehotene oblike do zavestne je le en korak. Iz Erjavčeve jame, ki leži nad Iglo med Lučami in Solčavo ter ima v globini na nekaterih mestih zlasti ob deževju tekočo vodo in zato tudi precej proda, imam kostne odlomke jamskega medveda, ki niso bili umetno, temveč res naravno obrušeni. Njihova vsestranska ogladitev je popolna, enakomerna in še mnogo močnejša kot pri poskusnih obrusih kakor tudi pri predmetih iz paleolitskih jam. Na objavljenih slikah poskusnih obrusov se dobro vidi, da je pri vrtenju trpela povsod tudi ostrina kostne sredice ter se bolj ali manj ogladila. V primerih iz paleolitskih jam pa ugotovimo pogosto poleg močno izglaženega kompaktnega kostnega roba nedotaknjeno kostno sredico. Upoštevati je treba seveda tudi ogladitev, ki bi morda izvirala od dolgotrajnega ležanja kosti na površini. Toda tudi v tem primeru bi se morala udeleževati na vseh kosteh in bi morala prizadeti razen kostnih robov tudi kostno sredico. Ugotoviti kaže nadalje dejstvo, da se prav določene oblike koščene orodja ponavljajo, in sicer ne samo v naši postaji, temveč tudi drugod v drugih paleolitskih postajah. Manjkajo pa nasprotno včasih v kaki postaji določeni tipi, pri nas n. pr. tako zvani »gumbi«. Na kratko povzeto govore v prilog ogladitve po obrabi pri delu:

⁵ K. Hörmann, Die Petershöhle bei Velden. Abhdlg. d. naturhist. Ges. zu Nürnberg, 1923, XXI./4, str. 154.

1. le majhen odstotek oglajenih kostnih odlomov,
2. samo delna izgajenost predvsem kompaktnih kostnih robov,
3. ponavljanje istih oblik in tipov v raznih paleolitskih postajah.

Zaradi primitivnosti je bilo tovrstno koščeno orodje dolgo časa nepoznano. Sele ko ga je prvi spoznal in opisal E. Bächler iz švicarske visokoalpske postaje Wildkirchli in pozneje še iz Drachenlocha in Wildenmannislocha⁶, so raziskovalci paleolitskih postaj začeli obračati pozornost tudi temu problemu. Od tedaj se neprenehoma množe postaje, iz katerih javljajo tudi primitivno koščeno orodje. Ugotovljeno je doslej ne le v visokoalpskih in subalpinskih švicarskih, bavarskih in avstrijskih postajah, temveč tudi že v daleč izven okrožja Alp ležečih krajih. R. Battaglia n. pr. omenja tovrstno kostno kulturo v paleolitski postaji Pod kalom (Pokala) pri Nabrežini ter v nekaterih toskanskih jamah v Apuanskih Alpah⁷, K. Absolon pa jo je ugotovil v jamah Šipka in Čertova dira na Moravskem⁸. Priznal jo je tudi O. Menghin in na njeni podlagi ustvaril nov pojem protolitskega kostnega kulturnega kroga⁹. Morda edini skeptik glede primitivnega koščenega orodja je bil J. Bayer, ki je dvomil, da bi bile oglajene kosti rabljene in zanikal tudi v tem slučaju, da bi bile v svrhu rabe obdelane¹⁰. Ne priznava torej, da bi bil človek hotoma in zavestno tvoril razne kostne odlome, ki bi se jih posluževal pri delu.

V naši visokoalpski postaji Potočki zijalki na Olševi sem imel priliko spoznati mnogo številnejši in bolje ohranjen material te vrste kot v Njivicah. V teku večletnih izkopavanj sem prišel do utemeljenega spoznanja, da je vsaj večji del tako zvanega primitivnega koščenega orodja res začasno služil človeku kot orodje in da izvirajo značilne ogladitve le od uporabe pri delu. Ničesar ni prirodnejšega, kot vzeti za delovno sredstvo ono, kar leži najbliže. Razbitih kosti, ki se lomijo rade vedno enako, je ležalo v vsaki lovski postaji dosti povsod naokrog. Za delo prikladnih kostnih odlomov se je človek lahko poslužil, kadar jih je potreboval, lahko pa jih je tudi takoj zavrzel, ko je neko določeno delo dovršil. Zato so tudi nekateri bolj obrabljeni in drugi manj, ker slučajno niso prišli večkrat na vrsto. Možno je seveda tudi, da je kdaj popravil kak odlom, ki mu ni bil dovolj priročen.

Toda ne zdi se mi potrebno, da bi morala biti vsaka postaja, koder se najde izključno le tovrstno primitivno koščeno orodje, tako stara, da bi človek še ne bil imel izrečno obdelanega koščenega orodja. Ako v postaji manjkajo očitvidno obdelani tipi, s tem še ni rečeno, da jih tedaj še niso izdelovali. V Potočki zijalki je bilo doslej odkritih v globlji in torej starejši plasti poleg rabljenih kosti že 133 dovršeno izdelanih mlajšepaleolitskih koščenih arte-

⁶ E. Bächler, Die prähistorische Kulturstätte in der Wildkirchli-Ebenalp-Höhle. Verh. d. Schweiz. Naturforsch. Ges. in St. Gallen, 1906, str. 347—420, tab. I—IV. — Das Drachenloch. St. Gallen, 1921. — Das Wildenmannisloch. St. Gallen, 1934.

⁷ R. Battaglia, Note su alcune industrie paleolitiche della cerchia alpina e delle alpi apuane. Atti della Accademia Scientifica Veneto-Trentino-Istriana. XXII (1931—X), str. 93—105.

⁸ K. Absolon, O pravé podstatě palaeolithických industrií ze Šipky a z Čertovy díry na Moravě. Anthropologie—Prague, 1932.

⁹ O. Menghin, Weltgeschichte der Steinzeit. Wien, 1931.

¹⁰ J. Bayer, Hat das Hochgebirgspaläolithikum der Schweiz Knochenwerkzeuge geliefert? Eiszeit und Urgeschichte. Leipzig, 1930/VII.

faktov, dočim je bilo mogoče zaslediti v višjih mnogo mlajših plasteh le primitivno koščeno orodje. To orodje torej ne more biti tipično samo za starejši paleolitik, ko človek še ni poznal boljšega koščenega orodja. Za določitev kulturne pripadnosti kake paleolitske postaje je primitivno koščeno orodje brez pomena, ako nimamo v to svrhu drugih značilnejših najdb.

Kameneni artefakti.

Mnogo prepričevalnejši dokaz za navzočnost človeka iz stare kamenene dobe kot primitivno koščeno orodje je kameneno orodje, ki ga je zapustil v njiviški jami. Zapuščina sicer ni bogata, le 12 komadov, vendar je njena vrednost toliko večja, ker gre za izrazite artefakte, t. j. umetne izdelke iz kamna, ki so bili prirejeni iz surovega naravnega materiala zavestno v svrhu pridobitve pripravnega delovnega orodja ter tudi rabljeni kot taki.

Dočim je bilo opisano primitivno koščeno orodje raztreseno po vsej globini II. plasti od površja do dna plasti, so ležali kameneni artefakti v njenem spodnjem delu že blizu prazne I. plasti. Razen enega so bili odkriti vsi v desni polovici jame, in sicer v globini 1'50—1'80 m. Na ozkem jamskem dnu je imel tedaj človek le malo prostora. Od vhoda do sredine jame ga je bilo komaj za hojo dovolj. Šele v sredini in samo tu se je dno jame toliko razširilo, da se je mogla nastaniti manjša skupina ljudi. Zato ni nič čudnega, da so tudi artefakti omejeni predvsem na ta prostor. Pri vходу že pod jamskim stropom je bila odkrita v globini 1'50 m (v 17. m²) prva skupina treh artefaktov. Kesneje se je pokazala v globini 1'60 m (v 33. in na meji 34. m²) druga skupina dveh artefaktov, ki ji pridružimo lahko majhen drobec iz iste kamenine, odkrit pod udornimi skalami (v 27. m² med 5. in 6. m glavne horicontale). Tretja številčno najmočnejša skupina, sestojeca iz šestih artefaktov, je bila pomaknjena k desni jamski steni (v 35. m²). V območju zadnjih dveh skupin je bil glavni nastanitveni prostor. Ne daleč stran odtod, vendar že levo od glavne horicontale (med 7. in 8. m v 38. m²), kjer je že bilo skalno dno toliko nagnjeno, da po njem ni bilo več mogoče hoditi, je bil odkrit zadnji artefakt, ki se sicer po materialu in obliki v splošnem prilega ostalim, a se razlikuje od njih po barvi. Ležal je med gruščem le 75 cm pod površjem, torej precej višje, kakor spodnji del plasti z ostalimi artefakti. Če upoštevamo, da se grušč ni mogel ustaliti na močno nagnjeni skalni podlagi, dokler ni bil prej popolnoma zasut desni globlji del jame, moramo priti do zaključka, da je ta artefakt precej mlajši od ostalih. Ostal je v jami ob priliki ponovnega obiska jame po človeku v času, ko se je že tvoril srednji del II. plasti.

Gradivo vseh artefaktov so bili prodniki iz eruptivnih kamenin. (Mimogrede bodi omenjeno, da je precejšnji del artefaktov iz naše najbližje postaje Potočke zijalke prav tako narejen iz prodornin.) Gosp. prof. dr. V. Nikitin je bil tako ljubezniv in je prevzel točnejšo določitev materiala, za kar se mu prav iskreno zahvaljujem. Razdelil je artefakte po materialu v štiri skupine, o katerih je podal naslednje strokovno mnenje:

1. »Naročil sem preparat iz drobca in ga preiskal. V preparatu opazujemo v drobno zrnati osnovi, ki ima strukturo prehodno med letvasto in felzitsko,

vtrošnike alkalnega plagioklaza in v manjši količini kremenca. Precej obilni hlorit je deloma brezredno raztresen v posameznih luskah v kamenini, deloma tvori večje pege nepravilne oblike — psevdomorfoze po zmečkanih bivših prvotnih femičnih mineralih. Zrna plagioklazov vsebujejo prah sericitovih lusk. Mestoma je opaziti večje luske sericita v osnovi. V enem mestu vidimo majhen prostor, izpolnjen s prozornejšim bolj svežim agregatom kremenca in albita. To je mandelj, ki je nastal na mestu bivšega mehurčka par oziroma plinov. Istotak mandelj predstavlja na drugem mestu drobni prsteni hlorit, ki je izpolnjen z agregatom kremenovih zrn.

Po vseh teh podatkih je kamenina značilni keratofir. Keratofiri so precej razširjeni v masivu Kamniških Alp in drugod.

Štirje komadi artefaktov so popolnoma enaki pod mikroskopom preiskavanemu drobcu in se zelo približujejo keratofirrom in keratofirskim tufom, ki se sedaj odkopavajo kot gramoz na poti iz Stahovice v Kamniško Bistrico.

Določitev vseh ostalih komadov brez mikroskopa ne more biti natančna.

2. En komad spominja na psevdoporfiroide, t. j. porfirske kisle kamenine, ki so po metamorfizmu tako spremenjene, da jih je težko ločiti od staropaleozojskih glinastih skrilavcev.

3. Trije komadi zelo spominjajo na felzitske porfire iz Kokre. Velika ploščina eruptiv, ki se opazuje v Kokrski dolini, sestoji iz prodornin in površinskih intruzij kisle magme. Pretežno tu opazujemo keratofirske in porfirske tufe, mestoma pa različke, ki nimajo tufske teksture. Tako n. pr. opazujemo felzitske porfire, ki spominjajo na en komad, tam kjer pridemo iz kočice na Kokrškem sedlu na veliko kokrško cesto.

4. V ostalih štirih komadih opazujemo pod lupo vtrošnike kremenca in rdečkasto osnovo. Po teh podatkih jih lahko smatramo za kremenove porfire. Zelo verjetno je, da nastopajo taki različki v Kokrski dolini ali na kakem drugem mestu v Kamniških Alpah. V zbirki, ki sem jo zbral pri ogledu kamniških in kokrških eruptiv, popolnoma analognih komadov nimam.

Človek stare kamenene dobe, ki se je mudil v Njivicah, si je izbral v svrhu obdelave svojega kamenenega orodja predvsem prodornine, ki imajo po svojih sestavinah precej visoko trdoto. Že prej smo omenili, da eruptivnih skladov v okrožju jame ni. Zato si je moral eruptivni material poiskati bržkone med prodom Save, ki ga je dobila spotoma od svojih pritokov in prinesla iz zahodnega dela Savinjskih Alp do Radeč. Po sporočilu g. prof. dr. V. Nikitina imamo podobne tipične keratofire in kremenove porfire tudi v okolici Laškega, odkoder bi prišli po Savinji v Savo. Dejansko se poznajo na večih artefaktih ostanki že preperle oble skorje prodnikov, kar služi kot zadosten dokaz, da material ni bil prinešen ali po zamenjavi pridobljen iz prvotnega ležišča. Odprto pa ostane seveda še vedno vprašanje, ali človek iz Njivic le ni imel zvez z alpskimi prebivalci, ki so vsaj deloma prav tako uporabljali, kakor vemo iz Potočke zijalke, prodornine kot gradivo svojega kamenitega orodja. Radi pomanjkanja za obdelavo najprimernejše goste kremenovine, n. pr. kresilnika, jašme, kalcedona, rogoličnika itd., ni ostalo drugega, kot poseči po nadomestilu, ki ga je znal prav tako dobro obdelovati. Jasno pa je, da oblika iz prodornine izdelanega artefakta ne more biti nikdar tako popolna, kakor če bi bil izdelan

iz dobre školjkovito se lomeče kremenovine. Navidezno precejšnjo primitivnost artefaktov, ki jo občutimo zlasti pri prvem pogledu, pripišemo v znatni meri lahko na račun materiala, ki ga je bilo mnogo težje obdelati.

Ako smatramo artefakte, katerih dolžina presega 5 cm za velike, nasprotno pa one, ki nimajo dolžine 2·5 cm kot male, moramo vseh dvanajst artefaktov iz Njivic smatrati za artefakte srednje velikosti, ker znaša v splošnem njihova dolžina od 2·5—5 cm. Le en artefakt je nekaj milimetrov daljši in le eden nekaj milimetrov krajši, a pri obeh presežek oziroma nedosežek ne znaša več od 7 mm.

Barva artefaktov, ki se ravna po materialu, je zelenkasta in rdečkasta. Kljub malemu številu razlikujemo lahko različne tipe, ki so brezdvomno vsi v zvezi z lovskim opravilom tedanjega človeka. Med njimi najdemo ročno konico, strgala, svedre, razna zabadala, in sicer večkrat v medsebojni združitvi na istem artefaktu. Na nekaterih so dobro vidni sledovi dalj časa trajajočega uporabljanja. Pri sledečem opisu artefaktov je bila merodajna zaporednost njihovega odkritja od vhodnega dela jame proti notranjosti.

1. Značilna ročna konica (tab. III., sl. 5.) enakokrake trikotne oblike iz keratofirja svetlo zelenkaste barve. Dolžina 5·7 cm, širina 4·5 cm, največja debelina 1·6 cm. Odkrita v 17. m². Spodnja ploskev je gladka in ravna ter je nastala pri odcepu od jedra. Na zgornji strani se vleče od osnovne ploske nekoliko nesomerno bolj na desno pomaknjen greben, ki ga zaključijo pri koncu proti konici nagnjen odcep male ploskve, s čimer je bila dosežena ostra konica. Od grebena visita na levo in desno stran proti levemu in desnemu robu z enim samim odcepom narejeni ploskvi; proti desnemu robu manjša strmejša in proti levemu robu večja položnejša ploskev, ki pa ne prehajata v robova, ker ju na obeh straneh prekinejo od konice do osnovne ploskve zelo strme, skoro stopnjevite retuše. Te povzročijo, da sta oba robova ostra. Da robova nista popolnoma ravna, izvira iz gradiva artefakta in je deloma posledica obrobnihih retuš. Osnovna ploskev ima v sredini obliko malega pravokotnika, na desni in levi strani pa povzroči nekaj retuš, da je osnovna ploskev v celoti nekoliko izbočena in se prav zato zelo ugodno prilega kazalcu desne roke, ako položimo spodnjo ravno ploskev ročne konice na levo stran sredinca in se s palcem opremo na zgornjo ploskev levo od grebena.

2. Kratek, širok in tenek odcepek od zelenega keratofirja, rombne oblike s svedrasto konico (tab. III., sl. 7.). Dolžina 4·4 cm, širina 4 cm, debelina 0·9 cm. Odkrit v 17. m². Konici nasproti leži mala osnovna ploskev. Na zgornji strani teče od osnovne ploskve proti konici nesomerno proti desni strani usločen greben. V zgornjem in spodnjem delu na desno stran odcepljeni ploskvi prehajata v zgornji in spodnji desni rob. Ta robova se precej topo stikata in sta toliko nazobčana, da ju je bilo mogoče uporabljati kot žago. Odcep na levo stran je bil večji in položnejši, zato je ostal spodnji levi rob nezaostren in je poleg osnovne ploskvice lahko služil pri delu kot naslonilo. V zgornjem delu že blizu konice je odcepljena na levo stran nekoliko strmejša ploskev, ki tvori nazobčan oster zgornji levi rob. Malo pred stikom s spodnjim levim topim robom je vdolbena precej globoka, na robu ostra, a sicer gladka in usločena zajeda, ki je pripravna za izglajevanje oblih paličastih predmetov. Spodnja ploskev je

proti konici ubočena, proti osnovni ploskvi izbočena, vendar je z malo retušo popravljena in izravnana prevelika vzboklina, ki je nastala z udarcem pri odbitju od jedra (bulbe de percussion). (Primerjaj K. Absolon-R. Czižek, *Paleolithický výzkum jeskyně Pekárny na Moravě*, tab. VI. sl. 11.—12. *Čas. mor. zem. musea*, r. XXV. Brno, 1927. in K. Absolon, *O prave podstatě itd.* tab. II. sl. 27. *Antropologie X.* Prague, 1932.)

3. Konica trikotne oblike (tab. III., sl. 4.) iz zelenkastega felzitskega porfirja. Dolžina 3·8 cm, širina 3·5 cm, debelina 1·3 cm. Odkrita v 17. m². Osnovna ploskev je strmo retuširana, toda le na levi strani gladka. Greben sega od srede osnovne ploskve precej sorazmerno do ostrice konice, vendar je bolj top. Na robu, ki ga tvori osnovna ploskev z zgornjo desno od grebena ležečo ploskvijo, se poznajo od grebena do desnega opla neretuširani ostanki prodnikove preperle skorje. Levo in desno od grebena ležeči ploskvi sta precej enakomerno strmi in tvorita s spodnjo ploskvijo prav oster levi in desni rob. Mala ploskovna retuša konico izredno poostri. Levi rob ima zajedo; manjša zajeda je na levem robu še blizu osnovne ploskve. Spodnja stran je v glavnem ravna, vendar se pozna, da je neznatna retuša odstranila nevšečno izboklino v sredini.

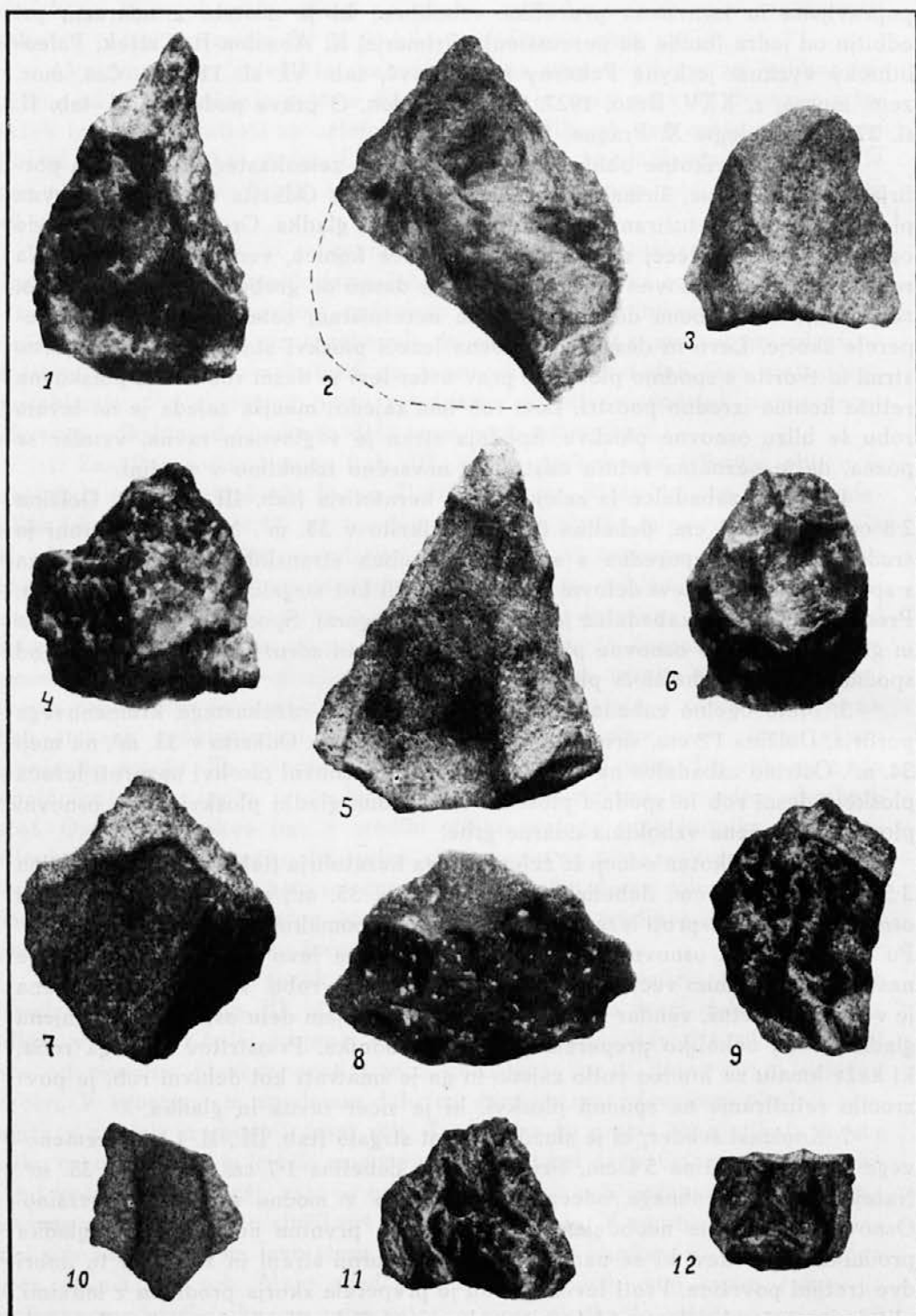
4. Robno zabadalce iz zelenkastega keratofirja (tab. III., sl. 10.). Dolžina 2·8 cm, širina 2·4 cm, debelina 0·6 cm. Odkrito v 33. m². Na zgornji strani je srednja ploskev vzporedna s spodnjo; od obeh stranskih ploskev tvori ena s spodnjo ploskvijo levi delovni rob, ki je služil kot strgalce, a druga desni rob. Precej topa ostrina zabadalca je na levi strani zgoraj. Spodnja ploskev je ravna in gladka; namesto osnovne ploskve se grebenasto združita dve simetrično od spodnje ploskve izhajajoči ploskvi, tvoreč konico.

5. Malo ogelno zabadalce (tab. III., sl. 12.) iz rdečkastega kremenovega porfirja. Dolžina 1·8 cm, širina 2·2 cm, debelina 0·8 cm. Odkrito v 33. m², na meji 34. m². Ostrino zabadalca na desni zgoraj tvorijo osnovni ploskvi nasproti ležeča ploskev, desni rob in spodnja ploskev. Na spodnji gladki ploskvi je ob osnovni ploskvi naznačena vzboklina udarne grbe.

6. Debel trikoten odcep iz zelenkastega keratofirja (tab. III., sl. 3.). Dolžina 3·5 cm, širina 3·4 cm, debelina 2 cm. Odkrit v 35. m², na meji 34. m². Široki osnovni ploskvi nasproti ležeča konica je obla in pomaknjena nekoliko na desno. Po sredi teče od osnovne ploskve proti konici na levo usločen greben, ki je nastal z enim samim večjim odcepom proti desnemu robu. Tudi levo od grebena je več strmih retuš, vendar je na levi strani v zgornjem delu ostala nedotaknjena gladka, obla, nekoliko preperela površina prodnika. Priostritev desnega roba, ki kaže kmalu za konico votlo zajedo in ga je smatrati kot delovni rob, je povzročilo retuširanje na spodnji ploskvi, ki je sicer ravna in gladka.

7. Koničast sveder, ki je služil tudi kot strgalo (tab. III., sl. 1.) iz kremenovega porfirja. Dolžina 5·4 cm, širina 3·4 cm, debelina 1·7 cm. Odkrit v 35. m². Narejen je iz obrobne odcepa od prodnika z močno preperelo površino. Osnovna ploskev je neobdelana in neokrnjena prvotna nekoliko obla gladka prodnikova ploskev, ki se nadaljuje tudi na zgornji strani in zavzema tu dobri dve tretjini površine. Proti levemu robu je preperela skorja prodnika z lahkimi, plitvimi retušami deloma odstranjena, le v zadnji tretjini jo je odstranil popolnoma strm odcep, ki je povzročil ostro konico. Na desni strani je ni videti radi

TAB. III.

Kameneni artefakti iz paleolitske postaje Njivice.

večjega precej strmega odcepa, ki sega od konice do bližine osnovne ploskve. Pač pa je strma desna ploskev močno zaostrena s še bolj strmimi obrobnimi retušami, tako da je nastal prav dober delovni rob. Delovnemu robu nasproti na levi strani leži od spodnje ploskve v smeri proti konici odkrhnjena ploskev, ki je služila kot dobro naslonilo in obvarovala prst pred poškodbo pri delu. Spodnja ploskev je gladka in le ob robu osnovne ploskve radi udarca pri odbitju nekoliko izbočena (bulbe de percussion). (Primerjaj K. Absolon-R. Czižek, istotam, tab. VI. sl. 5.)

8. Strgalce z robnim zabadalom iz kremenovega porfirja (tab. III., sl. 9.). Dolžina 4 cm, širina 2·9 cm, debelina 1·2 cm. Odkrito v 35. m². Ostrini zabadalca nasproti leži majhna osnovna ploskev, ostanek gladke močno preperete skorje prodnika. Na desni strani artefakta je nastala radi močnega odcepa podolžna, precej široka gladka ploskev, ki je služila pri uporabi kot izborna naslonilo za prst; to je hrbet, kjer je strgalce tudi najbolj debelo. Od hrbita proti levemu zasločenemu robu, ki je tvoril strgalo, se nalahko nagiba z enim samim odcepom nastala ploskev. Levi rob je 2—3 mm debel in nekoliko zobčast ter se konča s konico robnega zabadala, ki ga je povzročil prečen odcep ploskve od desnega roba zgoraj proti zgornjemu delu levega roba. Spodnja stran je ravna in gladka ter se ji le v bližini osnovne ploskve pozna pri udaru nastala grba.

9. Mala konica trikotne oblike iz kremenovega rdečkasto vijolčastega porfirja (tab. III., sl. 11.). Dolžina 2·7 cm, širina 3·1 cm, debelina 1·1 cm. Odkrita v 35. m². Drobnost retuširani ostrini konice nasproti ležeča osnovna ploskev je trikotne oblike in kaže še preperelo skorjo prodnika, ki je z retušami deloma odstranjena na vseh treh oglih. Na zgornji strani sega oster nekoliko nesorazmerno proti desni pomaknjen greben od osnovne ploskve do konice. Desno od grebena se nagiba precej strma ploskev in tvori s spodnjo ploskvijo oster desni rob. Nekaj položnejše pada levo od grebena večja ploskev proti levemu robu. Na levem robu opazimo tik ob ostrini konice malo zajedo, radi katere je bilo mogoče uporabljati konico tudi kot majhen svedrec. Takoj nato sledi še večja zajeda z očitnimi znaki uporabe. Spodnja ploskev je ravna, pri odcepu od prodnika nastala ploskev.

10. Strgalo z ogelnim zabadalcem iz debelega odcepa zelenkastega felzitskega porfirja (tab. III., sl. 6.). Dolžina 3·7 cm, širina 2·9 cm, debelina 1·7 cm. Odkrito v 35. m². Osnovna ploskev je ravna in gladka ter tvori na levi strani s spodnjo ploskvijo in z retuširano zgornjo levo ploskvijo izredno ostro ogelno zabadalce. Na zgornji strani se vleče od osnovne ploskve vijugast greben v smeri proti očitno odlomljeni konici. Posledica ploskovnih retuš na obeh straneh grebena sta precej ostri levi in desni rob. Vendar levi rob, ki se končuje z zabadalcem, ni prišel v poštev kot delovni rob, pač pa kaže desni rob znake trajnejše uporabe. Nekoliko vbokla spodnja ploskev je nastala pri odcepitvi od jedra. Podoba je, da je bila odcepljena spodnja stran artefakta ob delovnem robu nalašč v svrhu poostitve roba. Prav tako se pozna na spodnji strani ob konici odcepek, ki naj bi bil povzročil čim boljšo ostrino konice, ki se je najbrž kesneje pri delu odlomila.

11. Ploščat odcepek nepravilne oblike iz zelenkastega pseudoporfirita, ki ga je bilo težko obdelovati (tab. III., sl. 2.). Dolžina 5·8 cm, širina nad 4 cm,

debelina 1·6 cm. Odkrit v 35. m². Podoba je, kot bi manjkal levi spodnji del zelo široke konice. V nadomestilo ima strmo retuširani ostrini konice nasproti ležeči bazalni ostanek dvoje prav ostrih zabadalc.

12. Široko tenkoploščato ovalno strgalo iz temnosivega felzitskega porfirja (tab. III., sl. 8.). Dolžina 3·4 cm, širina 4·8 cm, debelina 1 cm. Odkrito v 38. m². Od ozke osnovne ploskve izvira slabo naznačen, nesorazmerno na levo pomaknjen greben proti nasproti ležečemu loku delovnega roba. Ta se začinja pri osnovni ploskvi levo spodaj, tvori na levi strani posebno skrbno retuširano konico, se v loku nadaljuje in ima, preden se na desni strani zopet približa osnovni ploskvi, dve globoki zajedi, ki ustvarjata tudi na desni strani videz konice. Ena od zajed je izjedena na zgornjo stran, druga na spodnjo. Spodnja ploskev je ravna in gladka, kolikor je dopuščalo gradivo. V svrhu čim večje zaostritve konice na levem robu služijo retuše tudi na spodnji strani. Po stratigrafski legi sodeč, predstavlja ta artefakt nekaj mlajši tip od ostalih.

Pod 4. in 5. opisana artefakta bi utegnili biti morda uporabljena odlomka dveh ozkih rezil. Ker razen enega drobca od materiala artefaktov ni bilo nobenega drugega najmanjšega sledu, niti odcepkov niti odkruškov, je upravičeno mnenje, da človek tega orodja ni obdeloval v jami, temveč ga je prinesel že s seboj. Izključeno bi seveda ne bilo, da je opravil to delo kje pred jamo, vendar se mi zdi tudi to, radi strmegega pobočja pred jamo, le malo verjetno.

Sklepno ne smemo prezreti radi popolnosti še 7 cm dolgega, 3 cm širokega in 1·7 cm debelega prodnika iz paleozojskega peščenjaka, odkritega obenem z najštevilnejšo skupino artefaktov. Bil je že tako preperel, da se je drobil. Ker ni bilo sicer niti enega drugega tujega kamena med gruščem, je brezdvomno, da ga je prinesel človek v jamo.

Sledovi kurjenja.

Prvi sledovi so bili odkriti že pri vходу v jamo, kjer je še ni zakrival skalni svod. V 7. m² in v globini 1·80 m, ki se dobro strinja z globino pozneje odkritih artefaktov, je ležalo na kupu nekaj manjših ožganih kamnov apnenčastega grušča. Zraven ni bilo niti kosti niti artefaktov ali drugih sledov. Pričakovanje, da bo sledilo večje ognjišče, se je izjalovilo. Le za številčno najmočnejšo skupino artefaktov tik ob desni jamski steni v 42. m² in v globini 1·80 m je bil odkrit manjši košček lesnega oglja, ki je takoj razpadel v številne drobce. Mikroskopska preiskava je dooznala, da se je kurilo z lesom listnatega drevja.¹¹ Točna določitev vrste ni izvedljiva, ker so ohranjeni drobci preneznatni. V jami se torej ni mnogo kurilo, sicer bi moralo ostati več sledov. Z ozirom na to dejstvo kakor tudi na nizko število odkritih artefaktov menda ne bo napačno, ako sklepamo, da jama ni služila človeku za trajnejše bivališče, temveč se je je poslužil le mimogrede na svojih lovskih pohodih. Zelo verjetno je seveda, da ne samo enkrat, pač pa večkrat v presledkih.

Kulturna pripadnost.

Še pred dvemi desetletji je veljalo pravilo, da je začel šele človek mlajšega paleolitika (aurignacien, solutréen, magdalénien) uporabljati koščeno

¹¹ Izvedla jo je gospa dr. E. Hoffmann, Dunaj, za kar se ji prav lepo zahvaljujem.

orodje, dočim naj bi bilo starejšim kulturnim stopnjam (chelléen, acheuléen, moustérien) še popolnoma nepoznano. Vendar se je čutila vrzel, saj si je bilo težko predstavljati, kako bi moglo priti do tako pomembne kulturne pridobitve, kot je obdelano koščeno orodje, naenkrat brez pravih prehodov. V postajah starejšega paleolitika so se pač večkrat omenjale rabljene kosti, a nihče jim ni pripisoval posebnega pomena, kaj še, da bi jih označil kot orodje. Namah pa se je vse spremenilo, ko je E. Bächler¹² popisal v visokoalpskih švicarskih postajah odkrite oglašene in obrabljene kosti kot orodje primitivnega pračloveka, kot prve začetke kostne kulture. Dodelil je to kulturo človeku starejšega paleolitika (praemoustérien), ki je živel v zadnji medledni dobi (Riß—Würm). Kot že v prejšnjem omenjeno, smo dobili nato zaporedoma postaje s primitivnim koščeni orodjem tudi v nižinskih alpskih predelih tostran in onstran Alp. Značilno za vse take postaje je dejstvo, da prevladuje v njih uporaba kosti, dočim je kameni artefakt potisnjen v ozadje, saj n. pr. v postaji Winden na Gradiščanskem kameninih artefaktov sploh ni. Na tej podlagi je vpeljal O. Menghin¹³ v svoji svetovni zgodovini kamenene dobe nov pojem kostnih kulturnih krogov in je kulturno vsebino teh postaj uvrstil med tako zvane protolitske (torej staropaleolitske) kostne kulture. Samo z ozirom na primitivno koščeno orodje bi bilo potemtakem treba uvrstiti Njivice v starejši paleolitik, čemur pa ne moremo pritrditi že radi dejstva, da je ležalo to orodje v vsej II. plasti od najnižje do najvišje lege, torej tudi na skrajni zgornji meji diluvialnih plasti. Po izkušnjah iz Potočke zijalke, kjer je bilo odkrito primitivno koščeno orodje v družbi z mlajšo paleolitsko kostno industrijo in je ležalo celo v mnogih višjih mlajših plasteh, kjer razen paleozojskih kvarcitnih drobcev ni bilo nobenih drugih kulturnih sledov, smo prišli do spoznanja, da se pri določevanju kulturne pripadnosti kake postaje ne smemo zanašati na primitivno koščeno orodje ter jo enostavno prideliti določeni stopnji starejše paleolitske dobe. Kot določevalni činitelj nima najdba rabljenih kostnih odlomov nobene dejanske vrednosti.

Mlajših paleolitskih koščeni tipov ni bilo odkritih nobenih, toda to negativno dejstvo še ni noben dokaz, da jih človek še ne bi bil poznal. V Lokvah pri Delnicah n. pr. je bil odkrit samo en tovrsten artefakt, ki dobro označuje mlajšo paleolitsko stopnjo te postaje, ki bi jo sicer gotovo nazvali staropaleolitsko.¹⁴ Morda nam je v tem smislu lahko kažipot mala koščena ploščica z vsestransko obdelano šilasto konico. (Tab. II., sl. 2.). Človek, ki jo je obdelal, je bil gotovo že zmožen naprednejšega obdelovanja kosti in mogel bi biti le slučaj, da nam ni zapustil še drugega boljšega koščene orodja. Tako se moremo v Njivicah opreti predvsem le na kamenene artefakte in kvečjemu še na nekatere okoliščine, ki bolj pojasnjujejo položaj kot dokazujejo.

Prvi vtis, ki ga dobimo od kameninih artefaktov, je njihova primitivnost, kar nas pa ne sme zapeljati, da bi samo po njej sodili. Primitivnost ima svoj izvor vsekakor v gradivu in ne more biti dvoma, da bi jih pokazal že prvi videz

¹² Glej že prej navedena dela.

¹³ Glej že prej navedena dela.

¹⁴ T. Kormos, Die ersten Spuren des Urmenschen im kroatischen Karstgebirge. Mitt. d. Höhlenforschungskommission der Ungarischen Geologischen Gesellschaft. 1912, 1, str. 97 do 104.

v mnogo naprednejši luči, ako bi bili na isti način izdelani iz boljšega materiala. Vendar je treba priznati, da je tudi tehnika obdelovanja zelo preprosta. Kot jedro so služili trdni prodniki iz eruptivnih kamenin. Od prodnika so bili odcepljeni s spretnim udarcem posamezni ploščnati deli, po obliki podobni krljem. Krajni odcep je bil omejen na zgornji strani še od oble gladke ploskve prodnika, na spodnji strani od bolj ali manj ravne gladke odcepne ploskve. Po sledečem precepu na dvoje je ostala polmesečna ali še večkrat štrucasta oblika surovega artefakta z izrazito bolj ali manj ravno osnovno ploskvijo, ležečo precej polkrožnemu loku nasproti. Na zgornji strani je bila še vedno prvotna prodnikova ploskev. Kot podolžno os artefakta v tem stanju si moramo misliti črto, ki je spajala sredino osnovne ploskve z najoddaljenejšo točko loka. Z odcepi levo in desno od osi je bil nato ustvarjen približno nad osjo ali vsaj vzporedno z njo someren oziroma nesomeren greben, zaostri la sta se desni in levi rob ter se združila z grebenom, tvoreč konico. V glavnem bi bil tako artefakt gotov, ko bi gradivo vselej ubogalo zamisli. Toda večkrat je kljub odcepu ostal stranski rob še precej debel. V tem primeru ga navadno ni bilo več mogoče zaostri ti z enim samim novim odcepom po vsej dolžini. Treba je bilo mnogo manjših ena poleg druge ležečih retuš strmo v smeri proti robu. Vendar te retuše še niso zmerom dosegle roba, treba jih je bilo ponoviti bližje robu, dokler ga niso zadele. Zato so retuše mestoma stopnjevite in le tako so nastale obrobne retuše, kolikor jih sploh opazimo na artefaktih. Jasno je, da niso bili porabljeni samo krajni odcepi prodnika, temveč tudi vmesne plošče, ki jim je ostala prodnikova skorja na obodu. Ker so prodniki običajno bolj ploščati kot okrogli, je del te skorje bil raven in ga je bilo lahko neokrnjenega pustiti kot osnovno ploskev. Zgornja in spodnja ploskev take vmesne plošče navadno nista vzporedni, temveč bolj ali manj nagnjeni ena proti drugi. Tako je bila dana tudi v tem primeru podlaga za gladki osnovni ploskvi nasproti ležeči delovni rob. Toda to bi bile le temeljne misli, kako je bil izdelan artefakt, ker je bilo v posameznih primerih merodajno pač to, kako se je cepilo, in je bilo treba še posameznih manjših popravkov, da je mogel izdelek dobro služiti svojemu namenu. Artefakt je moral biti priročen in se dobro prilegati prstom roke, kajti že njegova velikost ga izdaja, da je bil uporabljiv le tesno oprijet s tremi prsti, s palcem, kazalcem in sredincem. V tem smislu je bila prilagojena vsa njegova obdelava; vse ostrine, ki bi ovirale pri delu, ker prst ne bi mogel dovoljno izrabiti svoje moči, so morale biti odstranjene.

Vsa tehnika je torej zelo preprosta in nikakor ne smemo zatajiti dejstva, da nas v glavnem zelo spominja na kamenene artefakte iz švicarskih visokoalpskih postaj (primerjaj E. Bächler, Wildenmannsloch, str. 126—132 in sl. 26 do 27). Značilen bi bil nadalje tudi kvarcitni material, ki je tem postajam svojski, in razmeroma majhna velikost artefaktov. Prav bi tudi ne bilo, če bi prezrli slično tehniko medvedjega lovca, ki je zapustil svoje kamenene kvarcitne artefakte v avstrijski Drachenhöhle pri Mixnitzu; na podoben način je tam obdeloval prodnike iz bližnje Mure (O. Abel—G. Kyrle, Drachenhöhle, str. 804—862). Že bežen pregled slik kamenenih artefaktov iz bavarske Petershöhle pri Veldenu nas prepriča o istem načinu obdelave (K. Hörmann, Petershöhle, str. 130—132). Toda kljub vsem tem sličnostim imamo toliko drugih

razlogov, ki ne dopuščajo, da bi Njivice uvrstili med postaje starejšega paleolitika (praemoustérien, acheuléen). Za navidezno primitivnostjo, izvirajočo od gradiva, se skrivajo mlajši paleolitski tipi, ki se tem jasneje odražajo, čim dalj opazujemo artefakte. Že vsestranska uporabnost govori v tem smislu, nekaj artefaktov pa nam predstavlja naravnost tipe, ki jih srečujemo povsod v mlajšem paleolitiku in še celo v najmlajši stopnji, t. j. v magdalénienu. Opozarjam n. pr. na koničast masiven sveder prav magdalenienskega tipa, ki pa nastopa tudi že v aurignacienu (tab. III. 1. vrsta, levo), ali na širok in tenek odcep rombne oblike s svedrasto konico in z obrobno zajedo (tab. III. 3. vrsta, levo), regularni tip aurignacienu in magdalénienu. Enako ročne konice (tab. III. 2. vrsta v sredi) ne moremo istovetiti s tipično moustiersko ročno konico. Splošen značaj kamenenih artefaktov je po obliki mlajšepaleolitski, dasi je tehnika zaostala, kar gre deloma na rovaš gradiva deloma na račun ne prevelike časovne oddaljenosti od moustierske kulturne stopnje. Pri tem je še prav posebno upoštevati splošno manjšo izrazitost paleolitskih tipov v Srednji Evropi, ki jih je le težko primerjati z značilnimi francoskimi tipi, kar je F. Wiegiersa¹⁵ napotilo, da je označil posamezne paleolitske stopnje s srednjeevropskimi (večinoma nemškimi) imeni.

Tako nas ta razmotrivanja dovedejo do sklepa, da predstavlja njiviška industrija prvotni aurignacien, ki se mu še nekoliko pozna moustierski vpliv. Vsekakor gre v tem primeru za prve začetke mlajšega paleolitika in je postaja nekaj starejša od Potočke zijalke na Olševi, kjer vsebuje glavna kulturna plast kulturo, ki je istodobna s srednjim aurignacienu.

Ta ugotovitev je v nasprotju s splošnim naziranjem, da pripadajo postaje s primitivnim koščnim orodjem in kvarcino manufakturo k starejšemu paleolitiku, toda približamo se nekoliko izvajanjem G. Kyrleja¹⁶, ki je uvrstil višinske postaje (od 2445—1500 m) v praemoustérien, srednje (od 1000—600 m) v acheuléen, nižinske (od 440—200 m) v moustérien in v prehod k aurignacienu. Po višini 245 m bi namreč spadale Njivice k nižinskim postajam. Ni pa ne potrebno ne verjetno, da bi moral spodnji del II. plasti, to je najdišča večine kamenenih artefaktov, pripadati višku würmske poledenitve, ker bi sicer glavni del te plasti, kjer smo naleteli na kostno kulturo do zgornje meje in se znatno više pojavi še enkrat kamenen artefakt, morali uvrstiti v dobo po višku poledenitve in v ves postglacial. Glavno naselitev v Njivicah bi bilo potemtakem prej pripisati v začetno fazo zadnje poledenitve.

V zvezi z navedenim morda ni odveč, ako se spomnimo nekaterih nekako motečih najdb v tako zvanih staropaleolitskih postajah te vrste. K. Hörmann¹⁷ ne poroča iz Petershöhle samo o nekaterih artefaktih, ki jih »je mogoče primerjati z moustierskimi oblikami«, temveč omenja celo »nekaj podobnosti z artefakti bližnje postaje, ki sta jih označila Breuil - Obermaier kot aurignaške.« Nadalje poroča »o popolni tehniki šila razmeroma mladega izvora«, ki je bilo odkrito obenem s primitivnim orodjem, a naj bi radi poplave zašlo tako

¹⁵ F. Wiegiers, *Diluviale Vorgeschichte des Menschen*. Stuttgart, 1928.

¹⁶ O. Abel-G. Kyrle, *Drachenhöhle*, itd., str. 859.

¹⁷ K. Hörmann, *Petershöhle*, itd., str. 130.

globoko v starejšo plast. Prav tako izloči G. Kyrle¹⁸ ozko rezilo, izdelano iz kresilnika z naprednejšo tehniko, od ostalega inventarja v Drachenhöhle ter ga označi kot poznoneolitsko, češ da je padlo s površja skozi špranjo, ki bi mogla nastati radi izsušitve jamske ilovice, in se pomešalo s staropaleolitskimi artefakti. Za nekaj bolje obdelanih koščeni artefaktov pa meni, da niso toliko občutljiv tip, da bi mogli prenesti podrobnejšo časovno dodelitev. Sicer je pa že Hilber označil kulturo iz Drachenhöhle kot spodnji aurignacien in jo je J. Bayer pridelil olševski kulturi¹⁹. Z navedenima primeroma se moremo okoristiti in jih tolmačiti v tem smislu, da gre tudi tam kakor v Njivicah vendar le za mlajši paleolitik v njegovi prvotnejši stopnji.

Še v prav posebni luči osvetle ves problem postaj s kvarcitno industrijo in primitivnim koščeni orodjem ugotovitve K. Absolona²⁰. Pokazal je najprej, da je vse, kar je bilo svoječasno na Moravskem označeno kot starejši paleolitik (chelléen — acheuléen — moustérien), prav za prav le psevdomoustérien ali prav zgodnji aurignacien (protoaurignacien), da torej Neandertalec sploh ni dosegel Moravske. Dognal je nadalje pri reviziji Šipke in Čertove dire, da je tu spodnja kulturna plast, v kateri je ugotovil obilico tipov primitivnega koščene orodja, še starejša od primitivnega aurignaciena, čeprav ta kultura, nazvana Šipkien (nova facies kostnih kultur), časovno ni daleč od primitivnega aurignaciena in jo je uvrstiti v prehod od medledne dobe k interstadialni klimi. Na stratigrafski podlagi smatra Šipkien kot temeljno mlajšepaleolitsko (miolitsko) kulturo, iz katere se je razvil poznejši aurignacien. Vprašanje, ali je Šipkien dealpinskega izvora (po domnevi K. Zapletala), še ni dokončno rešeno, a vsekakor sodi K. Absolon, da je izvor Šipkiena iskati na vzhodu.

Iz vsega navedenega je razvidno, da je določitev kulturne pripadnosti Njivic zelo težavna, ker so problemi tovrstnih postaj zelo zamotani. Vendar se je pokazalo, da samo z ozirom na primitivno kostno industrijo še ni potrebno slediti ukoreninjenemu naziranju o starejšem paleolitu vseh takih postaj, ker imamo dovolj posrednih in neposrednih razlogov, ki nam narekujejo, da prisodimo Njivice početnim fazam mlajšega paleolitika.

Poskus časovne dodelitve.

Že v prejšnjem smo omenili, da drče v jami na Njivicah izpričujejo njen tektonski izvor, vendar se moremo izraziti o času njenega postanka le z večjo ali manjšo verjetnostjo. Ker nagubavanje prav za prav nikoli ni popolnoma pojenjalo, je prav možno, da se je dokončno izoblikovala šele v diluviju, vendar najbrž še pred zadnjo medledno dobo. I. plast jamske vsebine je razmeroma neznatna, brez vsakih organskih ostankov in v močno preperelem stanju. Tvorba te sipaste in drobnogruščnate plasti je morala biti izredno počasna in morda celo dolgotrajnejša kot tvorba toliko debelejše ostrogruščnate II. plasti z vso živalsko in kulturno vsebino. Velikih temperaturnih sprememb tedaj v

¹⁸ O. Abel-G. Kyrle, Drachenhöhle, itd., str. 841—842.

¹⁹ J. Bayer, Die Olschewakultur, Eiszeit u. Urgeschichte. Leipzig, 1929. VI., str. 90.

²⁰ Mitteilungen aus der palaeolithischen Abteilung am mährischen Landesmuseum, Nr. 30. Brünn, 1933, str. 14—15, dalje K. Absolon, O prave podstatě itd., Anthropologie X. Prague, 1932, ter O. Menghin, Weltgeschichte itd., str. 139.

jami ni moglo biti, ker bi bila sicer krušljivost dolomitnega stropa in sten mnogo večja. Zato je upravičena domneva, da je bila jama takrat še popolnoma zaprta in ni imela še nobenega izhoda. V znatni meri podkrepi to domnevo še dejstvo, da bi se morali poznati v jami sledovi potoka Sopote, njegov brus in njegov material, če bi bila jama že tedaj odprta, ko si je v višini jame rezala Sopota svojo vedno globokejšo strugo. Kdaj je nastala akumulacija proda, ki je odkrita nad cesto v najbližjem sosedstvu jame skoro v višini zadnje (III.) jamske plasti, bi morda moglo zanesljivo razjasniti proučevanje še drugih ostankov diluvialnih teras po vsej dolžini Sopote. Verjetno bi bilo, da je ta akumulacija v zvezi s predzadnjo ledno dobo, ko je bila jama še zaprta, ker bi se moral sicer prav tako ujeti v jami del Sopotinega proda iz večinoma paleozojskega materiala.

Razlika med I. in II. plastjo je očitna, kot bi se razmere v jami namah izpremenile. Strop se je pričel naglo krušiti, zdaj v večjih zdaj v manjših kosih. Vsa II. plast je popolnoma enotna. Ker že v njenem najspodnejšem delu naletimo na živalske in kulturne ostanke, je jasno, da je bil vstop v jamo že mogoč. Radi zveze z zunanjim svetom se je temperatura v jami tekom leta znatneje izpreminjala, odtod tudi naglejše drobljenje sten. Ostre dolge zime in kratka, a vendar še precej topla poletja bi mogla ta razvoj pospeševati. Ze po občutku se moramo domisliti vedno bolj nastopajoče zadnje ledne dobe. Jasneje pa priča o tem paleontološki material. Dasi je bilo ostankov fosilne ovce le malo odkritih, vendar domnevamo lahko po tej vrsti hladnejšo stepno klimo že v času, ko se je tvoril najspodnejši del plasti. Tudi jamskemu medvedu so bolj prijale hladnejše klimatične razmere, saj je bil na višku svojega razvoja za časa predzadnje poledenitve. Vendar brez drugega za določitev klime ne bi bil dobro uporabljiv, ker vemo, da se je znal prilagoditi toplejši zadnji medledni dobi in je šele tekom zadnje poledenitve izumrl, ako ne bi po zaslugi O. Abela²¹ poznali važne določevalne možnosti na podlagi številčnega razmerja samcev in samic. V spodnjih plasteh avstrijske Drachenhöhle pri Mixnitzu je ugotovil O. Abel med samci in samicami razmerje 1 : 1, ki se višje v korist samcev spremeni v 2 : 1 in v zgornji plasti, kjer je bilo posebno mnogo kosti, zaključí s 3 : 1. Iz tega dejstva izvaja nadvse zanimive biološke zaključke. Dokler je jamski medved bil trd boj za življenjski obstanek, to je do viška predzadnje poledenitve (Riß), sta bila oba spola v številčnem ravnotežju. S prekoračenim viškom poledenitve so se začeli življenjski pogoji obračati na bolje; zelo ugodna (optimalna) doba za jamskega medveda je trajala od viška predzadnje poledenitve do sredine zadnje medledne dobe (Riß-Würm). Kot posledica ugodnejših življenjskih pogojev se pojavijo: veliko število posameznih živali, silno razširjena variabilnost, zmerom pogostejše bolezni na kosteh in zobeh in zmerom s preugodnimi življenjskimi razmerami združen »domestika-cijski znak« prekomernega števila samcev. Degeneracija se ni mogla več ustaviti. Od srede zadnje medledne dobe do viška zadnje poledenitve (Würm) se ob stalnem slabšanju življenjskih pogojev degeneracijski znaki čim dalje bolj množe in povzročijo, da jamski medved ne preživi več zadnje poledenitve.

²¹ O. Abel-G. Kyrle, Drachenhöhle itd., str. 731—741.

Na tej podlagi moremo tudi v naši postaji s precejšnjo zanesljivostjo časovno opredeliti vso II. plast. Kakor že povedano, je bilo številčno razmerje med samci in samicami vsaj 3 : 1, če ne še slabše, kar ne more biti zgolj slučajno. Po navedenem je bil optimum riß-würmske medledne dobe že davno prekoračen, ko je človek prvič stopil v jamo in zapustil tam nekaj svojega orodja v spodnjem delu II. plasti. Po maloštevilnih ostankih sodeč, je moralo biti bivanje v jami le kratkotrajno. Morda radi tesne prostornosti ali ker je bil strop močno krušljiv ali iz drugih razlogov je človek kaj hitro odšel iz jame. Bil je po oblikah orodja skoro gotovo mlajšepaleolitskega porekla. Res je, da se je odtrgalo po prvem posetu več velikih skal od stropa, ki so obležale nekako v sredini jame. Morda ga je začasno to pregnalo, vendar je prihajal ponovno še kesneje, čeprav so bili ti obiski le kratki in so najbrž trajali le toliko časa, da je raztelesil ubitega jamskega medveda. En sam kamenen artefakt, ki se bistveno ne razlikuje od starejših iz spodnjega dela plasti, in posamezni komadi primitivnega koščenega orodja poročajo o tem. Plast je postajala v sicer dolgi dobi, a vendar razmeroma naglo, zmerom debelejša in je dosegla toliko višino, da je bila pokončna hoja že skoro nemogoča. Zopet se je mimo grede ustavil človek v jami in pokončal zadnje jamske medvede, ki so še kljubovali zadnji poledenitvi, saj je morala biti prav v tej dobi njihova koža posebna dragocenost zanj. Za količkaj daljše bivanje jama sploh ni bila več primerna. Naglo je opravil svoje delo in le nekaj rabljenih kosti je poleg drugih okostnih delov jamskega medveda ostalo za njim. Struga Sopot je bila v zvezi s poledenitvijo zopet polna. Po soteski je valovila od časa do časa ogromna kalna reka, katere gladina je včasih dosegla tudi vhod v jamo in jo mirno napolnila, ne da bi kaj poškodovala ali premetala njene plasti. Ob obeh stenah v kupih nakopičene kosti bistveno niso spremenile svojega prostora, ker je voda mirovala. Le najfineše blato z neznatnimi drobnimi luskami paleozojskih skrilavcev je ostalo med gruščem v zgornjem delu II. plasti. Toda tudi zadnja poledenitev je prenehala. Potegnili so zemeljski in gruščnati plazovi s pobočja nad jamo in zasuli njen vhod do današnjih dni. Le malo debelega grušča se je še odkrušilo od stropa (III. plast), čeprav so zopet potekla dolga tisočletja, ki so na grušču zabrisala ostre robove.

Eine neue paläolithische Station in Njivice bei Radeče.

Die neuentdeckte jugoslawische paläolithische Station Njivice liegt im Bereiche der Savefalten an der Straße Radeče—Litija, u. zw. in einer Entfernung von circa 1 Stunde von der Eisenbahnhaltestelle Radeče (die erste Haltestelle nach Zidani most in der Richtung Zagreb) in der Talenge des Sopotabaches. Sie ist eine Höhlenstation, 245 m ü. d. M. Gelegentlich der Höherlegung einer Straße stießen Arbeiter auf den Eingang zur verschütteten tektonischen Höhle und fanden dort mehrere Höhlenbärenknochen. Ausgegraben wurde sie vom Berichterstatter anfangs April 1934. Nach der Ausgrabung war die ursprünglich bedeutend kleinere Höhle 10,90 m lang mit einer maximalen Breite von 5,55 m. Das Quadratmeternetz belegte 58 m². Es wurden drei Kalkschotterschichten festgestellt: die unterste I. Schicht war im Eingangsteile 1 m stark, divergierte jedoch in rückwärtigen Höhlenabschnitt; sie war sehr stark verwittert und vollkommen leer, ferner die mittlere II. Schicht, durchschnittlich 1,80 m dick im ganzen Umfange mit Höhlenbärenknochen und Kulturresten, schließlich die

oberste III. Schicht, durchschnittlich nur 0,10 m dick. Trotz der Nähe des paläozoischen Gerölle führenden Sopotabaches wurde fremdes Gesteinsmaterial in der Höhle nicht vorgefunden. Nur im oberen Teil der II. Schicht kamen vereinzelt Schüppchen paläozoischer Schiefergesteine vor. Während der Bildung des untersten Teils der II. Schicht kam es in der Mitte der Höhle zu einem Deckenversturze von geringem Umfang.

In faunistischer Hinsicht war in der ganzen II. Schicht der Höhlenbär vorherrschend. Sämtliche Knochenstücke wurden gezählt. Obwohl die Zahl einzelner Skeletteile mindestens 9 erwachsene Tiere und 1 bis 2 Junge ergab, waren nur drei Schädel vorhanden. Interessant ist die Feststellung von 9 Stück *Os penis*, somit ein bedeutendes Überwiegen von Männchen; das Verhältnis der Geschlechter ist mindestens 3:1. Es wurden ferner einzelne Knochen von *Ovis sp.*, *Martes foina* E. und *Arvicola Scherman* Schaw. konstatiert; alle in der II. Schicht.

Die Höhlenbärenknochen waren teilweise ganz, teilweise zerschlagen; besonders groß ist die Zahl der Bruchstücke. In den meisten Fällen sind die Bruchflächen rau und unversehrt geblieben. Nur bei 10% konnte man Glättung und Rundung wahrnehmen. Die Zahl besonders typischer Beispiele beträgt circa 30. Sie waren in der ganzen II. Schicht verteilt und sind mit der primitiven Knochenindustrie, die dem protolithischen Knochenkulturkreis (Wildkirchli—Veldenien—Šipkien) zugeschrieben wird, vergleichbar. Da nur ein Teil der Knochenbruchstücke die Glättung aufweist, ferner die Glättung nur an bestimmten Stellen vorkommt und sich die Formen in den verschiedenen Paläolithstationen immer wiederholen, kann man annehmen, daß es sich um benützte Knochenstücke handelt. Es ist jedoch nicht notwendig, sie als altpaläolithische Knochenwerkzeuge anzusehen, da sie im Jungpaläolithikum Olchewiens in der Gesellschaft mit fortgeschrittenen Knochenwerkzeugen sogar noch in den jüngsten Schichten, wo diese schon fehlen, ebenfalls vorkommen. Zur Kulturbestimmung sind benützte Knochenbruchstücke nicht geeignet.

Mittelgroße Steinartefakte wurden nur 12 gefunden, davon 11 im untersten Teile der II. Schicht und nur ein Artefakt im mittleren Teil. Sie sind durchwegs aus eruptivem Material: Keratophyre, Pseudoporphyroide, Felsitporphyre und Quarzporphyre. Zur Bearbeitung wurden Flußgerölle gewählt. Die Bearbeitungsweise ist einfach und erinnert an die Technik, wie sie aus den schweizerischen hochalpinen Stationen und aus der österreichischen Drachenhöhle bei Mixnitz bekannt ist. Die Formen sind jedoch jungpaläolithisch und kommen zum Teil noch im Magdalénien vor.

Geringe Feuerspuren waren nur an zwei Stellen im unteren Teil der II. Schicht feststellbar. Die mikroskopische Untersuchung eines Holzkohlenrestes ergab Laubholz als Resultat.

Auf Grund des Fundmaterials und der Begleitumstände wird die Station dem Jungpaläolithikum, u. zw. den Anfangsstufen des Aurignacien eingegliedert. Zeitlich wird die Bildung des unteren Teils der II. Schicht in die Mitte zwischen Anfang und Höhepunkt der letzten Eiszeit eingestellt.

STAROSLOVENSKE PRAVDE

J. Kelemina

To poglavje je pri nas načel A. Kaspret s člankom »O večah« (ČZN, 4, 1907, 214 d.); njemu se je pridružil z mnogimi razpravami o gorskih (t. j. vinarstvenih) pravnih M. Dolenc. Velika publikacija dunajske akademije »Österreichische Weistümer«, ki je dosegla 11 zvezkov, prinaša marsikaj tudi za nas važnega, toda ne obsega nekdanje Kranjske in Primorske. Tako nastaja pred nami naloga, da si preskrbimo zbornik pravnih virov, ki se bo oziral na specialne slovenske razmere. Tukaj priobčujem nekaj takega gradiva, ki so ga spravili že drugi na dan, ali pa, ki sem ga sam zasledil v virih 15.—16. stoletja; za starejše dobe nam domači arhivi morejo jedva kaj nuditi. Obenem uporabim priliko, da nekoliko razčistim zadevno slovensko terminologijo v njenem odnosu do nemške. Podrobno prikazovanje načetih vprašanj prepuščam poklicanim rokam.

Za ljudske skupščine imamo v slovenskem naslednje besede: *v e č a*, ki zanjo naši besednjaki ne poznajo več pomena zborovanje, vendar se da tak pomen iz zgodovinskih virov prav dobro dokazati. Izraza *ž u p a* in *s o s e d n j a* (sosečka) pomenita neke upravne edinice pa tudi zborovanja njunih članov. *P r a v d a* pomeni, kakor bomo videli, zborovanja pa tudi pravne norme, na temelju katerih se vrše razprave. Govorimo najprej o *s o s e d n j a h*. V teku razprave se moramo često dotekniti vprašanj, ki se tičejo župana in župne ustave. Pri tem se omejim samo na to, da opišem in objasnim tipe županov in žup, kakor se nam razkrivajo v luči virov; na dobo, ki leži pred literarnimi spomeniki, se ne morem ozirati. Župan in župa sta relikti starih dob, toda v nemški dobi vključena v sistem fevdalnih naprav.

1. *S o s e d n j a*. Vprašanje je ozko zvezano s »sosečkim županom«, ki ga je uvedel v znanost, opozorjen po M. Slekovcu, VI. Levec¹ (Pettauer Studien,

¹ Slekovec, Župnija Sv. Lovrenca, 19, 32; Pivko, Sosečka, ČZN, 10, 8, 11 s.; Kovačič, ib. 10, 73.

Pri navedbi ostale literature sem uporabljal sledeče kratice:

ČZN: Časopis za zgodovino in narodopisje.

CAR: Carinthia.

Carn: Carniola.

Carn NF: Carniola. Neue Folge.

FRA, II: Fontes rerum austriacarum. V zvezkih XXXI, XXXV, XXXVI je priobčil J. Zahn: Codex diplomaticus austro-frisingensis (leta 1870/1).

GMS: Glasnik muzejskega društva za Slovenijo.

IMD: Izvestja muzejskega društva za Kranjsko.

I, 185, op. 1). Dasi je izrazil pri tej priliki misel, da se krijejo v tej osebi refleksi mnogo starejših dob kakor v uradnem vaškem županu, je vendar znanost soseskega župana puščala ob strani. Niti Levec sam ni svojega razkritja vklenil v svojo razpravo, temveč se je omejil na nekatere splošne opazke o naravi »gmajnskega župana«,² kakor ga imenuje. »Še danes obstaja,« pravi Levec, »v mnogih krajih južne Štajerske, n. pr. na gornjem in spodnjem Ptujskem polju, na Murskem polju običaj, da se v vsaki vasi, ki ima obsežni župni svet (gmajno), njeга uprava poveri gmajnskemu županu, ki je nekaj drugega ko (politični) občinski predstojnik. Naloga soseskega župana je, da oskrbuje gospodarske zadeve občine. On daje n. pr. župni svet v najem, pobira najemnino, določa roboto v občini i. dr. V jeseni, okrog svete Katarine, se vrši v njegovi hiši občni zbor vseh sosedov (t. j. soupravičencev na župnem svetu!), ki se imenuje soseska. Ob tej priliki poda račun o svojem delovanju, nakar preda posle svojemu nasledniku. Ta čast gre po turnusu po vsej vasi, tako da je vsako leto kdo drug »gmajnski župan«. Navada se najde tudi po Gorenjskem in v Soški dolini... »Pristaviti smemo, da se najde skoro povsod. Urbarji se s soseskim županom kot takim ne bavijo, vendar pa ga prepoznamo v marsikaterem vaškem županu. Tukaj je naveden na čelu ostalih podložnikov kot NN. župan, z davki in opravki, ki se v ničemer ne razlikujejo od onih pri običajnih urbarščakah.³ Glede davkov mu niso dovoljene nikake olajšave, niti tlake brez velike sile ni oproščen;⁴ pravice na jus supani, župnico in razne dajatve nima. Na drugi strani seveda vidimo, da tudi on za gospostvo ne opravlja nikakih poslov. Kvečjem, da razglša njegova povelja. Po pojasnilih,

Kärnt Taid: Kärntnerische Taidinge (= Österr. Weistümer, VI).

MHVK: Mittheilungen des historischen Vereines für Krain.

MHVS: Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark.

MMVK: Mitteilungen des Musealvereines für Krain.

MMVS: Mitteilungen des Musealvereines für Steiermark.

Nö Weist: Niederösterreichische Weistümer (= Österr. Weistümer, VII—X).

Oe U: Österreichische Urbare 1/2 (obsega: Die landesfürstlichen Gesamt-Urbare der Steiermark).

Sl Pr: Slovenski Pravniki.

Steir Taid: Steirische Taidinge (= Österr. Weistümer, VI).

Steir Taid Nachtr: Steirische Taidinge. Nachträge (= Österr. Weistümer, X).

Tir Weist: Die tirolischen Weistümer (= Österr. Weistümer, II—V).

ZHVS: Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark.

ZZR: Zbornik znanstvenih razprav. Izdaja Prof. zbor. jur. fak.

² Odgovarjajoč nemški izraz »gemeinsupan« srečam v virih samo enkrat (vas Pekre, Steir. Taid. št. 72), vendar je gmanjski župan tukaj že tudi občinski predstojnik. Na vzhodnem Štajerskem je občinski predstojnik nazvan splošno rihter; politična občina se ne sme vtiakati v posle soseske (Pivko).

³ Item in Danslostorf (Slov. Bistrica) 14 predia et quodlibet solvit 4 metr. tritici et 6. metr. avene, in aliis ut supra, item supanus dat ut sui vicini (Otokarjevi urb., Oesterr. Urbare, 1/2, 95, 12). Prim. Vatovec, K starejši upravni in gospodarski zgodovini laškega okraja, 29.

⁴ V kostanjeviškem samostanskem urbarju l. 1547 (Muz. arhiv v Ljubljani) imamo glede vaških županov v Cerovcu določbo: seindt robatt frey von wegen der Vskhokhen (st. 39). To gospostvo pozna male župane, ki so postavljeni v vsakem oziru tako kakor njihovi sovaščani, n. pr. župan Peter iz Gornje Orehovice (str. 1), na drugi strani pa okrožne župane — amtmanne z običajnimi olajšavami; tak je n. pr. župan Jurij iz Gazic (str. 33).

ki jih je dal deželnoknežji komisiji o svojem položaju biljski župan,⁵ mu Dopsch (Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven, 80) ne bi mogel pritisniti žig »podrejen gospodarski uradnik graščine«. Res so si gospostva v tej dobi prisvajala tako zvano vrhovno lastnino nad župnim svetom, toda dotičnik, ki ga je upravljal, ni bil graščinski uslužbenec. Poleg takih majhnih županov, čijih oblast obsega samo eno vas, pozna goriški vir tudi okrožne (glej pozneje). Izvolitev malega župana se da v Biljah dež. sodniku samo na znanje, okrožnega potrdi in zapriseže oskrbnik (ambtmann). Z genetskega stališča so važni nekateri primeri takih malih županov, ki jih navaja Levec, Pettauer Studien. Gotovo ni samo slučaj, da imata dva taka župana baš 10 kmetij pod seboj. Kakor znano, je skušal Levec dokazati, da je bilo Ptujsko polje naseljeno po kompleksih desetih »kraljevskih« hub, po tako zvanih »dekanijah« (o. c., III, 158). Naknadno je Levec svoje račune v mnogem revidiral, tako da ostane vse v negotovosti⁶; prim. Dopsch, o. c. 124. — S srednje Štajerske imamo primer za sosečkega župana (ki je obenem vaški predstojnik) pri gospostvu Riegersburg.⁷ Sicer pa imajo po teh krajih za upravitelja župnega sveta moža, ki je nazvan »holzhayer«, ali bolj natanko »holz-, prenter-, gmainhayer«, ki odgovarja docela našemu sosečkemu županu. V vasi Großlobming⁸ voli srenja na svojem zborovanju vaškega sodnika in pa dva »holzhayerja«. Prvi mora srenji tolmačiti župni red, a ona dva skrbeti, da se ta točno izvaja.

Svet, ki ga upravlja sosečki župan, je nazvan župa, supp⁹ in odgovarja nem. almende, gemein(de), občina; v istem pomenu rabi tudi beseda sosednja, soseska, sosečka, sorazmerno nem. nachbarschaft, ital. vicinia.¹⁰ Praobliko naši

⁵ Peter Meschgk, supan, sagt das die nachpaurschaft mit wissen eines landrichters ainen supan fürnymbt, der hat vonwegen der sup nichtz von der herschafft, so thut er auch nichtz von der sup, sonder das er den paurn ansagt, was der herschafft gebot ist vnd weiter verkündt gen Wukabitz vnd Owerchola (Orecholach?); Videlstorf, Bilje. — Slično v Orehovljah, vasi, ki ima 7 deželnoknežjih »holden«; pri štandreškem županu vidimo vezo z župnim svetom. Osnutek goriškega urbarja, l. 1523, glej Priloge, št. 6.

⁶ Med sigurne vzglede, ki spadajo semkaj, moremo šteti župana nad 10 deželnoknežjimi kmeti v Župečji vasi (Saukendorf, nekoč Suspendorf), Pettauer Studien, III, 196, 194, II, 135; zatem župana v Gorenjih Hočah, o. c. III, 175. — Na nekdanjo dekanijo kaže krajevno ime Tagendorf, nekoč Tegeneinstorf, OeU I/2, 613.

⁷ Item wann ainer dem andern rainstain aufziecht ohne erlaubnis eines suppän oder der gemain ist die bueß 72 θ und den rain hinwider zu stöcken wie er vor alter gesteckt ist, schuldig (Freih. der herrsch. Riegersburg, 1568—1603, Steir. Taid., št. 43).

⁸ Landgerichtsordnung von Großlobming, Steier. Taid., I, št. 52 (str. 289, 298). — Gemeinrechthaltung zu Wartberg, Steir. Taid. Nachtr., št. 12.

⁹ Sicer rabijo nemški viri za ta pojem besedo gemain, toda imamo primere, kjer so nastale naselbine na razdeljenih župah in se zato vas imenuje Župna vas, Suspendorf, kakor v kostanjeviškem samostanskem urbarju, l. 1547. — Po devinskem urbarju (l. 1524) obsega upravna župa Supp Wermach an der Wypach še kraje Orecholach, Gabriach, Vertitschach; vendar pa imenuje urbar n. pr. kraja Orecholach in vas Merino tudi »supp«, Pril. 7. — Štajerska Župečja vas je pa izvedena od imena župe, kar je skrajšano iz * župedrag, v Rat. Stiriae, Oe. U. I, 2 Suppedragen (l. 1265). Levec zanika, da bi bila ta kraja eno in isto.

¹⁰ O sosednjah glej Kres I, 682 (Prisega 18. st., v zadevi župnega sveta); Pivko, ČZN, 8, 18; Goršič, Sl. Pr. 1921, 108; Malnerič, Čas, 19, 72; GMS, 1933, 83. — Izraz soseska r, l. 1825, IMK, 18, 73—4 pomeni prvotno isto kar soseški župan, a je l. c. raztolmačen kot Gemeindevorsteher, Ortsvorsteher. — Soupravičenci župnega sveta: n. Gemainer, slov. skupniki. GMS, 83 nasprotno vnanjiki, Auswärtigen; pristopniki. O »Gemainer« glej Kärnt. Taid., št. 18.

mali župi, ki obsega po deset kmetij, pa tvori dekanija. O njej vemo sedaj, da ni nič specifično slovenskega, nego je razširjena tudi drugod; na romanskih tleh decania, pri Bavarcih tegneia, tegnei, töchnei. Je to prvotno čisto gospodarska edinica, ustanovljena od zemljiške gosposke radi boljšega izrabljanja posesti; ali je zadobila kak pomen kot sodna oblast, ni gotovo (Pettauer Studien I, 186). Dekanija je podrazdelek večje edinice, pri nas okrožne župe; v Sulzbergu na Tirolskem ima okrožni predstojnik, ki je nazvan scaria (scherge), pod seboj dva decana, kesneje se razdeli (ca. 1200) Sulzberg v dve dekaniji (d. superior, — inferior, Schneller, Tridentinische Urbar. 146 (Quellen und Forschungen z. Gesch. Öst. 4). V prvi na naših tleh omenjeni dekaniji (Kremsmünsterska listina iz l. 777) vladata dva actorja domačega rodu; podpadala sta pod okrožno župo Physsonovo (glej pozneje). Kako sta si dekana delila posle, si moremo le misliti; eden njiju je pač pobiral davke in mogoče vršil sodno oblast; drugi je upravljal župni svet; bil je torej sosečki župan. Že v 10. stoletju izgine po Kranjskem in Koroškem naziv dekanija za politično občino (Dopsch, o. c., 125); pri Italijanih pa velja še pozneje decano kot sinonim za župana; tako v Sommaripovem slovarju l. 1607. Besedo dekanija najdemo poslej kot naziv za pašniške zadruga, t. j. za upravne edinice na župnem svetu: v labudski dolini se zove pašniška zadruga »techney« in se navajajo dajatve od »dekanata« (Urb. l. 1271, Carinthia 123, 60); verjetno je to žirčina, dajatev za pravico pašnje v graščinskem svetu. Semkaj spadajo dajatve, ki jih navaja iz mariborske okolice Dopsch (o. c. 126): dehem, techswein itd.

Soseska se nahaja pod predsedstvom svojega predstojnika k sestankom nazvanim »pašnik«; k »sajam«, kjer so »ometali«, t. j. z žrebanjem dodeljevali o m e t e (Luß, Anteil) in določevali delovni red na skupnem svetu; k »žirovnicam«. Na koncu leta zboruje »sosečka« ali »sosečki račun«; tedaj se voli eventualno novi župan sosečke (Pivko, o. c., 18). Pri Nemcih se zove to zborovanje »Gemeinrecht«.

Imamo še končno zapise župnih redov, nemški »Gemeinbriefe«. Teksti priobčeni v Kärnt. Taid., št. 16—8, so nastali vsi na nekdanj slovenskih tleh. V njih se obravnavajo izključno sosečke zadeve; v vaškem redu nekdanj slovenske vasi na Štajerskem, Micheldorf bei Gleinstätten, koje predstojnik se zove še v 18. stol. »supan und (oder) dorfrichter« (Steir. Taid., Nachtr., št. 37) so pa pomešane sosečke zadeve s predmeti vaške policije.¹¹ Drobce župnih redov najdemo tudi kjer si bodi v urbarjih.

2. Zborovanje v vasi in okrožni župi. Prej ko govorimo o teh zborovanjih, si oglejmo ta dva uradna okoliša. Za praedium, ki je razdeljen med toliko in toliko kmetskih podložnikov, smo imeli prvotno besedo sêlo,

¹¹ Glej Priloge št. 6, Števerjan, 4, 14. Sl. Pravn. VII, 204. — Pravica na župni svet je, kakor znano, spojena z zemljišči, ki imajo lastno ognjišče; nemški: rücksässige liegenschaften, kjer se tolmači rücksässig ‚mit eigenem Herd angesiedelt‘. »Je nachdem die Markgenossen ihren eigenen Rauch hatten oder Hintersassen von Grundherren waren, wurden freie, grundherrliche, oder gemischte Markgenossenschaften unterschieden.« Siegel, Deutsche Rechtsgeschichte, 327. »Kadar ogenj v hiši umre, ugasne pravica na gmajno«; pristopavec, ki se priženi v tujo hišo, si mora svojo pravico prikupiti z darili, hleb kruha za vsakega skupnika in z vinom (Komen na Krasu). Parcele, izdvojene iz župe za vporabo župana ali koča drugega, so — župnice.

*sédlo, nem. gesieß; selo se zove po njegovem imejtelju: Ivanje selo, Račje selo: Rappelgeschieß. Tudi beseda vas, starocerkvenoslovensko *квкъ*, fem., pomeni prvotno praedium, pozneje pridobi pri nas pomen odprta naselbina. Vas lahko pripada tudi več zemljiškim gospodom. Vaškega predstojnika imenujejo Slovenci često tudi župana, dasi ne povsod; ta naziv mu pritiče le, ako upravlja obenem župni svet. Nemški viri ločijo — dasi ne strogo — med sosečkim (gemeinsupan) in vaškim županom (dorfsupan).¹² Dopsch opozarja (Oe. U., I/2, LXXXIII s.), da imenuje stari babenberški urbar vaškega deželno-knežjega uradnika iudex ali magister villae, dorfmayster; le v fürstenfeldskem uradu se pokaže že tudi supan. Toda v mlajšem Otokarjevem urbarju je pa povsod nazvan ta dostojanstvenik supanus in samo enkrat se še pokaže magister villae. Razlagati si moramo to tako, da se je med tem časom sosečki župan že zblizal z gospostvom in da mu je to začelo poverjati upravne posle. Vendar se zavedajo nemški viri še do 18. stoletja, da sta župan in dorfmayster (-richter, -amtmann, schuldheiß) dve različni stvari.¹³ Kot mirovni sodnik je zvan vaški predstojnik spravkar (IMK, 18, 73—4, 18. stol.).

Uradni okoliš vaškega predstojnika obsega po eno vas in se zove die supp, nachberschaft, comaun.¹⁴ Plod nemških vplivov na naše pravno življenje je beseda srenja iz *sredña (Miklošič, Etymol. Wörterbuch); beseda je prevod nemškega das mittel, ki pomeni Gremium (Bayrisches Wörterbuch, I, 1692). V urbarjih čitamo često: die nachberschaft wählt aus ihrem mittel den supan; srenjo tvorijo v striktnem pomenu samo soseskarji, t. j. oni, ki imajo pravico do župnega sveta; vaške shode pa morajo obiskovati tudi drugi prebivalci vasi, ki se imenujejo skupno dorfmenig; radi tega naziv za celotno prebivalstvo neke vasi: die nachperschaft und die ganze dorfmenig (Steir. Taid., Nachtr., št. 33, str. 194). V ožjem pomenu pa znači srenja toliko kot občinski odbor; prim. srenjo sklicati, v srenjo voliti koga (GMS, 1933, 84).

Več takih vaških žup je spojeno često v višjo upravno edinico: oficij, amt, ki mu načeluje »dvorski«, official, amtmann. Podrejenost vaškega župana pod officiala se izraža v tem, da mu plačuje z ostalimi podložniki tako zvani »jus officialis«. Officialovo mesto zavzema, kakor naglašja Levec, le izjemoma priprost kmet, ki je dobil svojo zemljo pod ugodnejšimi pogoji kakor njegovi sovaščani; tamkaj je priobčen tekst, v katerem se naglašja, da vaškemu županu ne pristaja naslov amtmann.¹⁵

¹² Prim. tudi Levec, Pett. Stud., III, 167. Često je vaški župan nazvan na prosto supan, supman, pl. supleüte, redkeje supane. Dolenc (Jahrb. f. Kultur und Gesch. d. Slaven, 1929, 329) misli, da so »supleüte« nekaj drugega ko župani; supleüte bi naj bili nekaki organi županov, toda to je pomota. — Višje kakor vaški župan stoji okrožni, glej pozneje.

¹³ Gemeinsupan oder dorfamtmann, Pekre pri Mariboru, 18. st., Steir. Taid., št. 72; dorfsupan, Gomilca (1584), v kasnejšem zapisu (l. 1629) dorfamtmann, o. c. št. 65, dorfrichter und (oder) suppan, Micheldorf bei Gleinstätten, 18. st., Steir. Taid., Nachr., št. 37.

¹⁴ Na Stajerskem Ptujsko polje, Levec, o. c., III, 167; o razdelitvi Barislavcev v dve županiji, o. c., I, 184. — V sacerbski graščini: im gericht S. Serff sein 19 supp oder dörfer (Rel. über S. Serff, vic. arh., 16 st.); priloga 15.

¹⁵ Vocabuntur praefecti areis Pettoviensis (!) ambtmanni, quibus debebatur contributio, ut videbis in urbario in hoc libro folio 113 a tergo et ulterius, ideo talis contributio frumenti etc. (t. j. amtmannsrecht) spectat ad conventum pro officiali seu praefecto conventus et similibus stipendiandis et non pro aliquo supano, quos modo vocant per abusum amtmann qui

Pozneje je razkril Hauptmann (ZHVS, 10, 195) župane s širšim uradnim okolišem in večjo kompetenco kakor pri vaških županih. Imenuje jih okrožne župane;¹⁶ njim vlada oficial — toda iz centrale; celotno gospostvo se zove v tem primeru amt, officium.¹⁷ Okrožni župani se mnogokrat volijo, kakor vaški, često tudi nastavljajo; svojemu predstojniku ne plačujejo priznalnih dajatev, pač pa imajo sami pravico na jus supani.¹⁸ Okrožne župe obsegajo po več vasi; zgrajene so torej na malih župah (dekanijah).¹⁹ Razbor virov nam kaže, da predstavlja okrožni župan in njegova župa normalni tip te institucije, proti kateremu se zdi vaški predstojnik-župan samo sekundaren pojav. Iz loškega urbarja l. 1291 posnamemo, da je gospodoval prvotno bavarskim podložnikom »scherge«, a koroškimi »stifter«; v Saalbuechu l. 1501 je stopil na njuno mesto župan in na mesto oficija pa župa. Slovenski podložniki so pač od nekaj rabili domača naziva. — Tako si — o nasprotstvu z Levcem²⁰ — mislim, da je bil tudi prvi slovenski župan, ki nam je znan, nekaj več, kakor vaški poglavar. Physso kremsmünsterske listine iz l. 777 je glavar večjega okoliša ob reki Anizi, na robu bavarske oblasti; njegova župa je razdeljena v dekanije, v eni njih vladata dva actorja domačega pokolenja. Physso potrди s prisego meje dotične dekanije; ob tej priliki se vrši še navod (anleite). Physso živi sicer pod bavarsko oblastjo, toda obdržal je še svoj slovenski naslov tako kakor schaffer-supan na lipniškem polju (glej spodaj). V Rationarium Stiriae (Oe. U. I/2) je razdeljen laški officium v štiri šefonate, a mesta šefonov zavzemajo župani, Levec, o. c., III, 166, op. 7, Oe. U., 1/2, LXXXVIII. — Salzburški oskrbnik na lipniškem

non sunt amtman sed valpot et supani; Kolektanej samostana v Ptuj, f 51 staro — 37 novo iz l. ca 1650; cit. Levec, Pett. St., I, 183.

¹⁶ V GMS, 1933, 55 je omenjeno, da smo imeli nekoč Slovenci za Amtmanna besedo blag, in za njegov okoliš *blaštvo; prim. krajevno ime na štajerskem Blasendorf ali Amtmansdorf (Pett. Stud., I, 183). Tudi nemški valpot nam je služil nekoč v tem pomenu. — Dvorski, ČZN, 11, 40.

¹⁷ Rationarium goriških grofov, 1398—1402 (Notizenblatt, 3, 1853) našteva: ampt zu Swarczenekch (292), ampt zu Vellgrat, Belgrad (294), ampt Görcz z vaškimi in okrožnimi župami: Ze Als, Avče, Števerjan etc. 315. Razdelitev žup je tu nekoliko drugačna kakor v osnutku urbarja iz l. 1523 (glej Prilogo, št. 6) Na štajerskem: Salzburška oficija Rajhenburg, Sevnica, Hauptmann, l. c.

¹⁸ Supprecht, ältere Sprache, Name einer Abgabe der Untertanen an den Amtmann in Untersteier. — Suppschaff, n. »ain Peulstainer maß gehauft und drei gauffen machen 1 s. oder poloñizen, Krški urbar za Sp. štaj. fol. 396, l. ca. 1500; cit. Unger-Khull 599. — Dem supan get vor der sup von ainer jeden gannzen hueben .j. schaffl waiz gestrichen, das thun funf zwai Laibacher schaff (Vic. Ambtpuech, 1496, supp Oberlohatsch, I, 54 a). — Župansko pravo in amtmannsrecht se krijeta: In Wolchun (Sp. štaj.) . . . . pro iure officialis lapidem (neka starinska mera) tritici et .j. avene (t. j. za pojezde), Oe. U., I/2, 103, 36. — Amtmannsrechten dint ydew hueben ain kupplenighk hirs, 1 robater, Blasendorf, l. 1440, Pett. St., I, 182.

¹⁹ Babenberški urb. (Oe. U., I/2, 23—4) imenuje supania Pocher (Pohorje) z mnogimi podpadajočimi župani. Za loško posestvo zanika Blaznik, Kolonizacija selške doline Hauptmannovo mišljenje, da so tu obstajali vaški župani poleg okrožnih (str. 32). Organi okrožnih županov so tukaj pětariji, Gebieter, naštetih v Saalbuechu (l. 1501) pri župi Bitnje, Andrejka, GMS, 14, 95. — Za devinsko gospostvo prim. zgóraj opazko št. 9. Salz. Lungau, nekoč slovenska zemlja, razpada v »zeche«, Windisch Matrei v »rotte«, Chabert, Denkschriften, 3, 92. Tako tudi šentlovenski oficij falske graščine (10 rot), z rottmaystri, Steir. Taid. Nachtr. št. 40.

²⁰ Pett. St., I, 188—9, III, 83. — O slovenskih naselbinah v kotu med Anizo in Kremso [pars Sclavatorum], Schiffmann, Neue Beiträge, I, 8 s.

polju je imenovan l. 1435 »supan oder schaffer«,²¹ — Falska graščina ima l. 1638 župane ambtmanne.²² — Vicedomski urad ima po Kranjskem komplekse posestev, ki so glasom Ambtpucha iz l. 1496 (Vic. arh. v Ljubljani, I, 54 a) organizirana v župe (supp Presser, Lustall) ali pa urade (ambt Igg); oboje obsega po več vasi; prim. Mal, Carn. NF, I, 87—8. Predstojnik je župan, a iz vira ni razvidno, ali je postavljen ali izvoljen. Ob nastopu plača neko vsoto za instalacijo, vsako leto še povrh »supanphennig« (12 Phennig) in »supanwaytz« (2 škafa); pobira dajatve podložnikov in jih dostavlja vicedomu; male služnosti revalvira v denarju. Sicer ima 2 hubi — celotni ali polovični. Od zasedenih kmetij prejema »jus supani« in opravlja ponekod mesto vicedoma pojezde. V uradu Nevlje je pa postavljen pravi oficial in župan s podložniki mu dajejo »ambtrecht« (soržica, gemüschat schaf l. j.). Tako tudi po raznih gospostvih po Kranjskem, na Krasu in po Goriškem.²³ Tudi v furlanskem delu dežele najdemo povsod take župane. V Jalmiccu (Jellingkh) je župan Zuan de Katernig; v vasi sami pa gospoduje potestat s prisežnimi možmi.

Podatki goriškega vira (Pril. 6) nam omogočijo, da razbistriamo še nekoliko položaj dostojanstvenika, ki igra v našem sodstvu tako važno vlogo, to je s o d j a. Ta beseda pomeni sicer v drugih slovanskih jezikih »judex«; toda goriški vir ji daje pomen »schöpfe«, t. j. beisitzender Urteilsfinder, h germ. »skapjan«, schaffen. »Schöffe« mož, čigar sodba napravi red med strankami (Kluge, Etymologisches Wörterbuch¹¹ 539). Pri nas se je od nekdanj za ta pojem rabila beseda sodja²⁴ in od tega pomena moramo tudi pri razlagi sodjevih dolžnosti izhajati. Iz navedenega vira posnemamo, da sta še l. 1523, stala na čelu petim okrožnim župam²⁵ na Goriškem ž u p a n in s o d j a; nadalje, da so v štirih župah imeli podložniki pravico, da si prosto volijo oba dostojanstvenika; samo v župi Sv. Tomaž s Skriljem in Dobravljem »volita« sodjo »dvorski« in dež. sodnik. Dopscheva domneva, da je sodjo zemljiška gosposka postavljala, torej ne drži (o. c., 132). Nadalje moramo ločiti dve vrsti sodij. Na eni strani imamo od žup izbrane sodje, kojih poklic je, da sede²⁶ pri deželskih in gorskih

²¹ Item ist ain diep auf dem guet oder kumbt er dar, den sol der suppan oder der schaffer vahn ob er mag, und soll in dem landrichter antwurten als er mit gurtel umbfangen ist, ob der deup icht guetes hat, das sol beleiben auf dem guet (Salzb. Taid., št. 38).

²² St. Taid., Nachr. št. 40; prim. str. 249 (supan oder ambtman zu Gersdorf); njih pravice in dolžnosti so našete na str. 233 (lov na zločince kakor na salcburškem posestvu), 235.

²³ Na G o r i š k e m (Pril. 6): Watuiach, Gaunatschach vnd Seel ain sup (volijo skupno župana). Slično v devinskem in vremskem gospostvu. — Za K r a n j s k o prim. Milkowicz, MMVK, 3—4, urbarji gospostev Svibno, Kamnik, Postojna, po zapisu c. 1400; Mal, Carn., NF, I, 83 s. (postojnsko gospostvo, l. 1496, senožeško, 1524). Za š t a j e r s k o: Salzburška oficija Rajhenburg, Sevnica, Hauptmann, l. c. — M e t l i š k o gospostvo ima okrožne župane: Urbarsteüer Mettling 1536, Vic. arh. v Ljubljani, I, 55.

²⁴ V istem pomenu je rabila oblika s o d i n (Schöpfendorf: Sodinja vas); sodovec (Schöpfendorf: Södevce).

²⁵ Te župe, očitno najstarejše, so: Šempas z Ozeljanom; Vojščica, Sv. Tomaž, Skrilja, Dobravlje; Anhovo s Plavmi (Plaw), prim. Bidermann, Kres, I, 609 s; Čepovan. Na Vojščici je naveden tudi sodni sel, Vannutaz.

²⁶ Kot kolegij: »Ut nullus ad placitum baniatur nisi qui causam suam quarere aut si alter ei quarere debet exceptis scabineis septem, qui ad omnia placita praesse debent. Cap. misorium, 803, c. 20.

sodih »na pravdi«, to rēklo rabijo tudi istrski viri; na drugi strani pa sodjo mojstra (schöffenmeister), čigar uradni okoliš je celotna hofmarka. Kakor znano, je dognal Hauptmann (ZHVS, 10, 203 s), da je imelo vsako deželno sodišče (oziroma hofmarka) le enega mojstra kakor n. pr. loško.

Sodji se v virih pojavljajo poleg župana (oficiala), toda z znatno manjšimi prejemki kakor ta.²⁷ — Ponekod sta županska in sodjevska čast združeni v eni in isti osebi, ki se zove ali »schöpfe«, ali kakor na salzburških posestvih — scepho supanus;²⁸ v novejši dobi zgine sodja²⁹ iz virov; t. j. župan je potegnil nase službo in dohodke sodjeve, oni župani, ki jim je po Kranjskem, Krasu, Istri sedeti na pravdi, so zapravo scephones-supani. Često se županska obseda (geding) pomnoži z »dvanajstijo«, glej pozneje.

Iz goriškega vira je nadalje razvidno, da ima takšen sodja sicer tudi dolžnosti gospodarske narave, da pa je njegova glavna dolžnost, da tvori s svojimi drugimi iz istega dež. sodišča obsedo (geding) deželskih in gorskih pravd: tako na Goriškem (Čepovan) in v starejši dobi v Laškem okraju (Vatovec, o. c. 14). — Kot s o d n i k nastopa sodja le, ako je obenem predstojnik župe: n. pr. v Teharju.

Položaj prvega prisednika (prisodca, subjudex, Nachrichter) je pojasnil Hauptmann (l. c.).³⁰ Loški viri ga imenujejo »moyster« — kar je slovenska oblika — t. j. schöffenmeister. Njegovo področje tvori vsa hofmarka, glede na to so umerjeni tudi njegovi službeni prejemki. Ako primerjamo izdatno plačilno listo »moysters besoldung« v loškem Saalbuechu (Pril. 1) s skromnimi prejemki, ki jih dobi sodja v Kranjskem oficiju (MMVK, 3, 42), nam postane razlika med okrožnim sodjem in mojstrom dovolj jasna. Tudi mojster je kmet, vendar ne vem, ali je prišel na svoje mesto potom volitve.

Goriški vir ne pozabi vsakokrat omeniti, da oskrbnik in deželski sodnik novoizvoljenega sodja z a p r i s e ž e t a, ta je torej »geschworener schöpfe« (Grimm, Deutsches Wörterbuch, 4, I, 2, 4009). — Institucijo p o r o t n i k o v (prisežnih mož, geschwornen, juratus, giurato) najdemo tudi zastopano na slo-

²⁷ Prim. podatke goriškega vira; za starejšo dobo Otokarjev urbar (1265—67): In maiori Prechpuechel, Chrisantsdorf, Oe. U., I/2, 101, 104; listina kralja Otokarja za samostan Studenice v okrožju deželnosodnega urada Maribor (d. b.), Lorenz, Deutsche Gesch., I, 473—4; cit. pri Dopschu, o. c. 128—9.

²⁸ Iz Otokarjevih urbarjev prim. Chressendorf: Georius schepho ima tri posestva antiquo jure, 2 hubi kot župan, 1 kot sodja. Levec, o. c., III, 166; 4 šefonati laškega okraja, Levec, l. c.: Vatovec, o. c. 14. — Schepho suppanus na salzburških posestvih: Hauptmann, o. c. 189, op. 28.

²⁹ O s c a b i n i h karolinške sodne reforme glej Luschin, o. c. 135, kjer se poudarja, da se prikažejo izza 12. st. na avstrijskih tleh zelo redko: kakor je iz gornjega razvidno, se je ohranilo po nekaterih goriških krajih karolinško okrožno (župno) sodstvo prav dobro v svoji prvotni obliki do novejših dob. Pridobitev kasnejših dob je »scherge«, glej op. 30.

³⁰ Mojster, »schöpfenmeister« je novejša razvojna oblika karolinškega centenarja (centenarius, zentenaere, zentgräve; ker pobira davke, je nazvan tudi skultheizo); prvotno je izbran od večevalcev in potrjen od grofa, Amira, Grundriß des germanischen Rechts, 116, 118, 254. — V istrskih komunah nastopa pod imenom s a t n i k, kar je prevod latinske besede; Valvasor satnico oder ausrufer. Urbarji 16.—17. stoletja omenjajo »schöpfa« pri določbah, ki se tičejo kriminalnega sodišča; sodni gospod ga mora pozvati in kriti stroške zanj in za sodni pribor (schöpf und geschir). — Po Goriškem je pa tak »schöpf« nepoznan; pač pa nastopa tukaj s c h e r g e, scarjo »Scharführer«, imenovan tudi »gerichtsbote«. Kdo ga nastavlja, iz vira ni razvidno; dozdeva se, da je imela vsaka župa po enega biriča.

venskih tleh. Na Štajerskem stoje prisežni možje ob strani županu v vaški pravdi (veči) in oskrbniku v patrimonialni; enaku potestatu v Jalmiccu (op. 42); v statutu sosednje Sevca, Selica, Cladrecis (l. 1318) so predvideni »giurati« ali »astanti«, ki smejo odmerjati denarne kazni (Podrecca, Slavia italiana, stran 43, glej pozneje). V Sv. Petru Slovenskem je pa v listini l. 1649 naveden samo en »giurato«: »a quo Podrecca ut supra ellecto in Decanum ellectus fuit in Juratum Stephanus Bevilacqua (Vodopivec) qui pariter juravit« (Podrecca, o. c. 88). Po pravici zavrača S. Rutar (Ljubljanski Zvon, 9, 364) Podreccovo mišljenje (stran 117), da so vaški prisežni možje istovetni z dvanajstijo; ta je samo nekak odbor dvanajst mož v sosednji. Pri pravadah, ki se vrše pri tarčetski oziroma mjersinski »banki«, je predviden »giurato grande«; ob strani ima pri vsaki banki 12 sodnikov (giudici) kot prisednike; to torej je tudi dvanajstija. V landarski občini izbirajo te sodnike poglavarji domačih sosedenj; v mjersinski pa vsakokrat imenujejo odstopajoči sodniki svojega naslednika.

V istrskih municipijih: »neprisežne pravde so se sodile od Jurjeve do Miholje, prisežne pa od Miholje do Jurjeve, kè so se imenovalе uročne pravde ali uročna víca, schwurgerichte;« pri prvih so bili prisedniki občinski svetniki pri drugih pa »rotnici«, Volčič, Novice, 1861, 53; besedo uročen, adj. beleži tudi Pleteršnik v pomenu, festgesetzt, constitutus.

Tem dvanajstijam smemo primerjati cvelbarje (zweiberi della giurisdizione) pri sacerbskem sodišču, kadar zaseda v kriminalnih zadevah, župani in cvelbarji so prisedniki zemljiškega gospoda (Priloga 15). — Prim. o dvanajstijah določbe v Deutscher Spiegel, čl. 109 in Schwabenspiegel (Landrechtbuch), ed. Daniels I, 1, str. 479.

Kot prvotni pomen besede večā moramo smatrati sorazmerno z drugimi slovanskimi jeziki »Volksversammlung«: staroslov. věšte, senatus, češko vece, malorusko vice, isto, i. t. d. Strekelj poda (ČZN, 6, 57) etimologijo besede vêt-ja od vêt- »sagen, festsetzen«; slično že Miklošič (Etym. Wörterbuch, 388). Naša beseda je bila sprejeta kot wetscha, wötscha, wetschen i. sl. v rabo notranje avstrijskega uradnega jezika in gre glede pomena vzporedno s pravnimi izrazi: starovisokonemško ding, »ob določenem času se vršeče ljudsko zborovanje«. Zlasti važna je enakost pomenov večā = bantaidinc, neutrum oziroma êhehafte, neutr. fem. ali ehehaft (echt) tädīng.³¹ Navedeni nemški izrazi pomenijo eno in isto, namreč zborovanja naroda, ki se vrše temeljem zakona ob stalnih rokih. Ker se vrše temeljem zakona ali pravde (Satzung, Gesetz), jih moremo imenovati slovenski pravnne večē in jih ločimo od zapovedanih (gebotenes ding), ki se shajajo po zapovedi nekega predstojnika. Prve se vrše v občinah,³² kjer vlada od naroda svobodno izbran predstojnik. Pri nas pa

³¹ bantaidinc, 1. das für einen ban, bezirk an einem herkömmlichen tag abgehaltene gericht; 2. inbegriff der rechte und gewohnheiten, nach welchen auf einem solchen gericht entschieden wurde. (Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch). — Za skupščine se rabi tudi: êhehaft (substantiv), allgemeine gericht- und gemeindeversammlung, tudi ehehaft tädīng, Tir. Weist., 4, 2, 883—4; Salz. Weist., 404. — Slovenski: pravnne (echt je skrajšano iz êhaft!), ne pristne večē (A. Kaspert).

³² Kakor znano, je ohranjeno ime večā tudi za trške zборе v Radečah (glej Prilogo 14.); drugod so prevzeli po trgih in mestih nemške nazive; tako so plačevali Ljubljani za

opazimo pogosto, da gospodstvo predstojnika ali namešča ali vsaj potrjuje; sodstvo v takih občinah je potem samo izliv patrimonialne sodne oblasti. Pravdna veča overovlja (weisen, rügen) norme, ki si jih je postavila pravna edinica sama; zapovedana pa vzame na znanja »dokončke«,³³ ki jih sporoči (öffnen) zastopnik zemljiške oblasti in ki jih ta izda v najboljšem slučaju v sporazumu z občinarji.

Pravna določila prve vrste se zovejo nemški »weistum«, t. j. Rechtsweisung; v alpskih deželah se rabi tudi beseda banntaiding. Slovenskega izraza nimamo.

Mogoče bi ustrejal izraz *p r a v n a p r e m a*.³⁴ Sicer pa rabi v vseh slovanskih jezikih beseda *p r a v d a* v dveh pomenih: zborovanje pravne edinice in pa pravne norme, ki veljajo za njo in na temelju katerih se vrše sodne razprave. Vsaka pravda (norma) je deducirana iz nekdanjih procesov (pravd).

Zborovanja se vrše za vaški in župni okoliš, pa tudi za vso zemljiško oblast (hofmarko). Tako tristopnost vidimo določno izobrazovano pri beneških Slovencih; drugod je župna instanca pridružena ali nižji ali višji.

Prebivalci neke *v a s i* so se zbrali vsaj enkrat na leto pri županu. Ako je imela naselbina od nekdanj to pravico, je bilo zborovanje *p r a v d n a*³⁵ veča sicer pa *podložniška*.³⁶ Najbolj je pri nas bil v rabi izraz *vaška pravda*, kar je isto kot nem. dorfrecht.³⁷ V ime zborovalnega prava so plačevali podložniki po hubah večevne peneze [2 ō]; tako moremo po virih določiti, kje so se veče vršile.

»patidenk«, kar odgovarja nemški obliki patheyding, zap. l. 1589, Muzejski arhiv v Ljubljani, I, 106, a; Zwitter, Kranjska starejša mesta, 31. — O tajdingih v Kamniku in Kranju: Luschin, Oesterr. Reichsgesch., I², 161. — Prekmurcem rabi izraz »tadanek«. Miklošič »Ety-mologisches Wörterbuch«.

³³ Tiskovina 18. stoletja v kajkavskem narečju, naslovljena VRBARIVM, govori v tekstu »o Urbarialzckem dokonchanyw, dokonchku; pravdeno dokonchanye (§ 5, 6, 18). V takozv. Zoisovem fasciklju, brdska graščina, Muzejski arh. v Ljubljani. — Besedilo *d o k o n č k o v*, ki so se čitali loškim podložnikom, je priobčil J. Zahn, MHVK, 1861; za falsko graščino: St. Taid., Nachtr., št. 40. — »Dodatni artikli« so vnešeni v malone vsak reformirani urbar. — Dokonček odgovarja nemškemu Schluß, t. j. Beschluß.

³⁴ *P r ê m a*, f., die Gerade, Richte, wonach man sich richtet; prim. starovisokonemško richti, fem. regula, ordo, canon, Graff, Althochdeutscher Sprachschatz, 2, 415; des rechtes richtsteig (ime zakonika) — Prim. »Novice«, 1860, 27 s: »vse so poskusili, kar je kedo povedal, pa prava prema se le ni našla« (Dolenjsko). Izraz »pravno napotilo« (M. Dolenc) odklanjam, ker ni naroden; enako Goršičev »pravorek« ali »navod« (ČZN., 22, 106, op. 7).

³⁵ Spomini na veče so nam ohranjeni v krajevnih imenih kot *Večno* (danes Večje) brdo; *Večince*; kor. *Wakendorf*, glej GMS, 1933, 88—9; tam sta tudi navedena kraja, *Rotišče* in **Polčišče*. — Pri *pravdi*: P. Bohinjec, Zgodbe fare Škocijan pri Dobrovah, stran 111.

³⁶ Item wir öffnen auch und melden, das kain elich täding in unserm dorf nit ist, wann das von alter herkommen ist, sundern mag man wol alle jar ainest das pautäding halten (Stiftsöffnung von Absam, Tir. Weist., I, 204. — *Dorftaiding*: iudicium generale quod dicitur dorftaiding. Nö. Weist., 3, 63. Te vaške pravde opravlja deželski sodnik.

³⁷ *Dorfrecht*. Gerichtssitzung der Dorfgemeinde. Slov. prevajavci gorskih bukev rabijo za *bergtaiding* *gorska pravda*. ČZN, 11, 36, op. 1. Mažuranič. Hrv. pravno-povjesni rječnik navaja župske in orsaške pravde. Tudi pri Hrvatih pomeni pravda obenem »Rechtsatzung«.

Na spodnjem Štajerskem plačujejo večevni penez podložniki žovneške in šoštanske graščine;³⁸ v Sp. Gašteraju po dva dinchphenninga,³⁹ kar je isto. Smatrati smemo, da je bila ista dajatev enakomerno uvedena po vseh občinah Otokarjevega urbarja, samo da ni povsod zabeležena, ker je vsakoletno oddajal oficial večevne peneze skupno z najemnino svoji gosposki (Dopsch, Oe. U., I/2, str. LXXXV). — V salzburškem »weistumu« iz l. 1322 za urade v Ptuju in Deutsch Landsberg (št. 73) je značilno, da so tukaj pridržani patrimonialnemu in zemljiškemu gospodu slučaji, ki se sicer obravnavajo v vaški pravdi. Dopsch (l. c.) si razlaga to tako, da je gosposka uveljavila v koloniziranem ozemlju svojo moč trje kakor n. pr. v nemških ozemljih. To je po Dopschu tudi razlog, da se je ohranilo na Štajerskem in Koroškem tako malo zadevnih zapisov. In še tam manjka značaj večevnih prem. Zemljiška gosposka izda za srenjane vaški red; ona tudi postavlja in odstavlja vaškega predstojnika ali pa si vsaj pridržuje potrditev izvolitve. Spodaj so navedeni vaški redi,⁴⁰ kjer se prikazuje župan. Nekoč je bil zastopan v listinah gornje in srednje Štajerske, tudi po Salzburškem; v novem veku se umika s slovenskim življenjem proti jugu.

Na Koroškem imamo sporočilo iz 13. stol. o vaških pravadah pod lipo (Gruden, o. c., 22); v Kärnt. Taidinge, št. 22, je priobčen odlomek vaškega reda za Kotlje.

Glede Kranjske so viri slabo obdelani. Za Gorenjsko navajam iz vicedomskega Ambtpuecha (l. 1496, Muzejski arhiv v Ljubljani) za urad Nevlje dajatev Kirchtaggelt .ii. ϑ oder pogatschen 1; mogoče so se vršila tukaj vaška zborovanja pod imenom cerkvenega shoda; prim. sorazmerno nem. dorfgericht sive chirchgericht (Luschin, o. c., 159, op. 284). — Dolenjska pozna poleg okrožnih tudi vaške župane, tako tudi Žumberk. Urbar iz l. 1448 (Ambt Rieghk vnnnd Sichelberg, Muzejski arhiv v Ljubljani) našteva posamezne vasi z njihovimi župani. Gotovo so se vršile tukaj vaške pravde; širokega razmaha niso mogle imeti, glasom ročina,⁴¹ ki je bil v teh krajih v veljavi. Bolj kakor vaška zborovanja, stopajo po vinorodni Dolenjski v ospredje gorske pravde. O vaških pravadah po Goriškem do l. 1500, ko je prišla dežela pod Habsbur-

³⁸ Iz urbarja žovneške graščine imamo podložniško dajatev wetschen 2 ϑ (Mell, MHVS, 1893, 41, l. 1524) iz šoštanskega wetschpfennig 2 (o. c. 186); Mell besedo spravlja v zvezo s pečjo in jo tolmači kot fewrgell(t), namesto Dingpfennig. Unger-Khull, 622, razlaga Wetschpfennig kot dajatev v dunajskih penezih (Beč); zmoto je zavrnil Štrekelj, ČZN, 6, 57. — Šoštanski podložniki plačujejo poleg večevnega peneza še deželno-sodno dajatev recht-pfennig (.i. marc, xiiij ϑ , Mell, l. c. 186, 189).

³⁹ Item in Inferiori Goztyray... officiali 2 den., qui dicuntur dinchphenninge (Oe. U., I/2, 70, 6). D. se omenjajo tudi v graškem gospodstvu.

⁴⁰ Vaški red za Pekre pri Mariboru: Steir. Taid. št. 72, l. 1734; Weinburg, l. 1702, l. c. —; za Gomilico o. c. št. 65, zapis l. 1584, 1629; za Priebing, l. 1737, št. 69 (suppanhaus oder dorfrecht). — Posebno lep je zapis »Dorfordnung von Micheldorf bei Gleinstätten, l. 1717, Steir. Taid., Nachtr. št. 37. To je vas stoječa na najsevernejšem robu slovenskega ozemlja, zapadno od Lipnice. — Nabranega je več gradiva, kakor je priobčeno: prim. poročila o tem v Sitz. Ber. der Ak. Wien, phil. hist. Kl., 83, 85, 89, 154.

⁴¹ Zemljiška gosposda ima sodstvo nad podložniki izvzemši kriminalnih slučajev: »Wer hintz iren lewten zw sprechen oder zw klagen hat, das sy selb recht hintz inne tun sullen vmb alle sach außgenomenlich den tod...« Ročin grofa Alberta IV, 29. aprila 1365. (MMVK, 1866, 25). Določila o večah manjkajo.

žane, prim. Morelli, Istoria della contea di Gorizia (I, str. IX), oziroma Gruden, Slovenski župani (str. 22). V avstrijsko dobo spada notica iz Jalmicca.⁴² Potestat vrši s prisežnimi močmi vaško sodstvo, toda za župo zaseda »landrecht«, kjer zastopa deželskega sodnika eventualno okrožni župan. Za Tolminsko prim. S. Rutar v Kresu, I, 670 s; v Srpenico (Bovško) je prihajal vsako leto na dan sv. Florjana gosposkin uradnik oznanjat občinske meje, S. Rutar, Ljublj. Zvon, 9, 364, op. O sodstvu rutarskega župana (rutharius) nad »mašérji« v nemški Sorici prim. Morelli, o. c. IV, 18 (listina l. 1346).

Pri beneških Slovencih je sosednja (vicinia) osnovna upravna edinica; v njej vlada decano, po slovenskih krajih nazvan župan; slovenske sosednje so združene — v Podreccovi ožji domovini — v dve veliki občini ali srenji, landarsko in mjersinsko, ki jima načelujeta dva velika dekana. Vaško sodstvo vrši s pomočjo enega ali večih prisežnih mož (porotnikov, giurati) župan. To sodstvo je bilo omejeno na upravne zadeve, kazenske so mu bile od patriarhov odvzete. C. Podrecca, Slavia italiana. Le vicinie, Čedad, 1887; prim. S. Rutarjevo oceno Ljublj. Zvon, 9, 360 s., oziroma 4, 761 (referat o prvem delu te knjige); H. Tuma, Slov. Pravnik, 1933, 235; Gruden; o. c., 46 s. Kot materialno pravo so bile tukaj v veljavi »Constitutiones patriae foro-Julii (l. 1336)«; v predgovoru prizna patriarh Markvard,⁴³ ki je izdal ta zakonik, »da so bila med nami v veljavi ljudska sodišča« (Podrecca, l. c. 43). Od vaških statotov, ki so za beneške Slovence važni, omeni Podrecca statut male vasice Selica, Sevca (Cladrecis) iz l. 1318 (stran 43) in gosposčine Attimis iz l. 1341 (»lo Statuto di Attimis è un completo Codice agricolo e parlando del monaco — muini — nomine gli Slavi«). Podrecca, o. c. 53). Slični statut je izdala za svoje podložnike — ki so deloma Slovenci — tudi možniška opatija in druga gospostva po Furlanskem.

Pri Slovencih in Hrvatih, živečih pod beneško oblastjo v Istri, tvori celokupnost rodbinskih glavarjev vaški zbor (popolo, parlamento);⁴⁴ ta se shaja po trikrat na leto k pravdam; »fano la pia prauda tre volte al anno«. (Statut občine Vižinada, cit. pri Mažuraniću, Prinosi za hrv. pravno-povjesni rječnik, stran 1079.) Po slovenskih in hrvaških občinah gospodujejo župani.⁴⁴

Župne pravde. Imamo besedo župa v pomenu »Gemeindekongreß; verjetno si moramo pod tem predstavljati zborovanja okrožne župe, ker so za skupščine vaških občin v rabi besede kot srenja oziroma vaška pravda, tudi sosednja. Sodstvo, ki se je razpravljalo pred forumom okrožnih žup, je stalo pač često na stopnji v vaških pravih. Znano mesto loškega urbarja iz l. 1291

⁴² »Die jurisdiktion der ersten vnnnd andern innstantz gehört gen Görtz was über ain markh β ist. Vnnnd was vnder vnnnd bis auf ain markh β ist hat der potestat irs dorfs, den die nachpaurschafft erwelln sambt den geschwornen zu rechtfertigen. Dauon get die apellation fuer die hauptmanschaft.« Iellmingkh, Jalmicco je župa s postavljenim županom (Zuan de Katernig), toda v vasi sami vlada potestat! Pril. 6.

⁴³ Furlanska je imela zaokrožene »Dorfbannbezirke« na temelju diplome Otona III. iz l. 1001 (MG, Dipl., II, 836), s katero se podeli patriarhu sodna oblast nad vasmi (villae), ki so od njega ustanovljene v pomirju dveh milj. Werunsky, o. c., 478; o županih po furlanskem, 507.

⁴⁴ Za Koprščino posebej velja zakonik »Leggi dei rustici dell territorio di Capodistria«, Kandler, Codice Dipl. Istr. 2, iz 13. stoletja. — Vižinada je v avstr. Istri!

določa: item quilibet stifterius non habet aliquam jurisdictionem in homines sui officii nisi forte de modicis causis sibi aliquid committatur (FRA, II, 36, 182, 191, 194, 208, 211). Redno in višje sodstvo vrši oficial, drugod tudi sam zemljiški gospod. Prim. slučaj v Castiglionu (listina l. 1191, Kandler, Codice Dipl. Istriano, I.); v Sorici, glej zgoraj. Po Goriškem (Anhovo, Vojšćica) čuvata župan in sodja manjše cerkvene shode ali opasila; ob tej priliki vršita sodstvo; toda na glavno opasilo o sv. Katarini oziroma sv. Lovrencu pride deželni sodnik in tedaj zaseda »landrecht«. V loškem urbarju je patrimonialni izvor takega sodstva dovolj jasno naglašen.

Bolj važni so primeri, kjer je županu in vaškim občinam izročeno nižje deželno sodstvo. O stvari smo pa le slabo poučeni. Valvasor ima znano poglavje pod naslovom »Von der ehemaligen landrechtsordnung in der Windischen March und in Histerreich« (III, 95). Ako pazimo na to, da hoče Valvasor govoriti o deželnem sodstvu in da nastopa pri tem kot sodnik župan ali pa »der angesetzte Richter«, potem smemo misliti na razprave pri podeželskih občinah, ki so imeli privilegije nižjega dež. sodstva. Valvasor ne trdi, da so bila taka župna (ali županska?) sodišča odpravljena, pač pa da so bila z ostalimi sodnimi institucijami teh dežel »aus mangel der beysitzer« podrejena deželni ograji (šrani) v Ljubljani: to se nanaša na ukinitve sodnih šran v Metliki in Pazinu; prim. Levec, Mitteilungen des Instituts f. öst. Geschichtsforschung 1898, 272 et passim. Tako si iz Valvasorja ne moremo ustvariti prave slike o stvari. Imamo pa neke druge vesti,⁴⁵ po katerih je Ferdinand I. leta 1525. po Kranjskem odpravil župna (županska) sodišča, koder so se še držala in da so bile njih agende prenešene na patrimonialna sodišča; kakšen tozadeven vladarski patent ni poznan.⁴⁶ Dotična prepoved se ni nanašala na obdrževanje vaških več, ker je te Ferdinand I. ščitil, pač pa na (zapovedane) vaške pravde, ki jih je opravljal s svojo obsedo župan. Sicer je bilo nižje deželno sodstvo po Kranjskem docela izročeno telesnemu gospodu [Pril. 5], toda vprašanje je, ali ga je ta sam in persona izvrševal. Posestva na Krasu niso nikakor bila zaokrožena in v vaseh kakor K o z j a k u, z malim številom prebivalcev, je verjetno nastopal župan v vlogi deželskega sodnika.

Občinam, ki so imele izrecen privilegij na nižje deželno sodišče, ta pravica menda ni bila odvzeta. Višjo sodno eksempcijo je imel n. pr. župan v Berseču (Istra), mogoče tudi vas Š martin brdske graščine (Pril. 10);

⁴⁵ M. Koch, Chronologische Gesch. Österreichs. Innsbruck, 1846. Na strani 207: Aufhebung der Suppangerichte in Krain, wofür das Schrannengericht in Laibach Behörde wird. Ad a. 1525. Ali je vest posneta po: Buchholz, Gesch. Ferd. I., mi ni znano; Studijska knjižnica v Ljubljani nima kompletnega dela. — E. Planer, Recht und Richter in den inneröst. Landen. Graz, 1911, str. 21: An die Grundobrigkeiten wurde auch die Gerichtsbarkeit der altslawischen Župengerichte überwiesen, als Erzherzog Ferdinand diese letzteren, soweit sie noch bestanden, im J. 1525 aufhob; brez vira.

⁴⁶ Krones ne navaja nobenega takega vladarskega patenta (Die landesfürstlichen und landschaftlichen Patente Maximilians I. und Ferdinands I., 1493—1564. Beiträge zur Kunde steir. Geschichtsquellen, 18, 117—46; 19, 3—73). V Handb. der Gesch. Öst. (III, 39) omeni Krones, da se v vladarskih aktih Ferdinanda I. v letih 1522—6 često govori o »suppanen« po Kranjskem.

zatem plemiške (koseške) občine v Zagorju, Teharjih in Moosburgu na Koroškem.⁴⁷

Pri beneških Slovencih sta imeli tak privilegij veliki občini landerska in mjersinska; sodne razprave pri njih »bankah« so se zvale pravde, Podrecca, o. c. 116; prim. Priloga 18; v drugih slovenskih občinah pa vrše te pravde fevdalni jurisdicenti (139).

3. O avtonomnih sodnih zborovanjih v območju celotne hofmarke⁴⁸ s slovenskih zemelj doslej nimamo sporočil. Sodnik bi bil od kmetov izbrani »hofmarchrichter«; obsedo bi tvorili sodje, njim na čelu »mojster«; toda tak hofmarchrichter je pri nas neznan. Gosposke sklicujejo vsako leto vse svoje podložnike na zborovanja, za katera je še dolgo v rabi izraz večā. Ta zborovanja so lahko samo patrimonialnega značaja; nemški se zovejo pautāding, placitum colonorum; baumann, colonus, Holde (Tir. Taid. 4, 2, 901); kesnje se razvije iz njih »gemeiner jahrtag« (St. Taid. 33, 291), oziroma »stifttag« ali »siedlung bei der herrschaft«, slov. saja. Med agende teh zborovanj, ki se vrše za časa pojezdov za posamezne župe posebej, spada plačevanje dospelih dajatev v blagu in denarju; v zvezi s tem se je vršil gospodnji tajding, na katerem se je razpravljalo o zadevah, kakor so navedene v formularju loškega gospodstva iz l. 1291; končno zaseda gospodnje sodišče (MHVS, 188 s.). Kot sodnik nastopa sam zemljiški gospod oziroma njegov organ; ker so na dnevnem redu spori med gospostvom in kmeti, je često poklican »der angesatzte richter«. V nekaterih slučajih pa vidimo, da so se kombinirale avtonomne »pravde« z gospodnjimi.⁴⁹ Kakor rečeno, rabijo viri tudi za ta zborovanja izraz večā; iz razvoja, ki ga kaže razvoj te besede,⁵⁰ smemo trditi, da so ta zborovanja kombinirani tajdingi; manj nam povedo izrazi poiesden, poieden, polagaj, ki pomenijo dajatve ob tej priliki.⁵¹

⁴⁷ Zagorje: Priloga 10 a. — Teharje: Orožen, Das Bistum und die Diöcese Lavant, II, str. 328, Mell, Mitteilungen der Zentralkomm. Arch. Sect. 1910, 133 s. — Moosburg: Puntchart, Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten, str. 183 et passim.

⁴⁸ Pod hofmarko razumemo ves zemljiški kompleks, ki pripada nekemu gospostvu. Po Kranjskem rabi ta naziv brižinska oblast. V urbarju l. 1291 je razdeljena vsa hofmarka v 17 oficijev (žup), 16 jih je okrog Loke, 17. župo tvori zemlja po Dolenjskem. — Nižje deželsko sodstvo, ki ga vrši gospostvo na celotnem kompleksu zemljišč, se zove hofmarško, Luschin, o. c. 111; »hofmarkrichter« je nižji deželni sodnik; ako pa imajo podložniki sami pravico do takega sodstva, kakor n. pr. v Teharju, je hofmarkrichter od podložnikov izbran predstojnik občine.

⁴⁹ »Ich frag euch auf den aid, ob es wol an dem tag und an dem jar sei, das ich mug und sol besitzen meins genedigen herren, abtts von S. Peter, ehehaft tōding und stiftrecht und bechomen als es von alter her gewohnheit ist.« (Stiftrecht der nachbarschaft zu Wieting. Kärnt. Taid., št. 13). — O spajanju obojih pravd glej Werunsky, Die öst. Reichs- und Rechtsgeschichte 68.

⁵⁰ Večā, Steuer, tributum; na večo iti, Steuer zahlen gehen; po spodnjem Koroškem je »večā« narodu to kar Dolenjcu »fronkarija«. Semkaj spada še pomen: večā, singular, die alte Giebigkeit; nasprotno: novice, nove nalage; večeven, adj. stiftsmäßig; plural veče pa pomeni Prozeß; večevati, prozessieren, štrekelj, ČZN, 6. — Wetsch, srednje štaj. Gerichtsdiener, Unger-Khull, 692; večā je pomenila tukaj toliko kot deželsko sodišče. Ramovš, Hist. slovnica § 142.

⁵¹ Navedene dajatve so kmetje oddajali sprva županu kot nadomestilo za stroške, ki jih je imel za časa pojezde; ob tej priliki je moral pogostiti gospodo, ki je prišla pobirat

Mogoče imamo v dajatvah, ki so določene za te prilike, merilo, da spoznamo, ali se je vršil samo patrimonialni tajding ali pa pravdna veča; v zadnjem primeru so predvidene denarne dajatve znatne višine.^{51a} Najbolj je določen izraz »landrecht«; ta zaseda ponajvečkrat ob priliki saj, a seveda nima s patrimonialnim sodstvom nič skupnega. Pri landrechtu nastopa redno deželski sodnik,⁵² vendar ga okrožni župan more zastopati.

Placita — bodisi gospodnja, bodisi pravdna — so se pri nas povsod vršila prvotno po posameznih župah na županovem domu. Često se imenuje celotna prirediteljska pojezda, kar pomeni, kakor nemški »bereitung«, uradno inspekcijo posestva, a se rabi tudi v širšem pomenu. Po brižinskih župah vrši glasom urbarja l. 1291 loški oficial trikrat⁵³ na leto placita, kjer razsoja njemu pridržane stvari. Povsod se govori o placitih, samo v bavarskem oficiju, kjer vlada »scherge«, se rabi izraz institutio, t. j. Stift. Zakaj to razlikovanje in kako, da so bavarski podložniki preskrbljeni slabše, ni jasno. Nasprotno pa ima »stifter« koroškega urada pravico, da opravlja dvakrat na leto placita, enkrat pa pride oficial in persona; koroški podložniki so bili pač nasajeni na svojih zemljiščih pod ugodnejšimi pogoji kakor drugi kmetje. Dajatve ob tej priliki so pa povsod približno iste. Glasom Saalbuecha leta 1506 (Pril. 1) iste gosposke pa opravljajo v vseh uradih pojezdo (ne placitum!) župani »pod« mojstrom (Hauptmann, ZHVS, 10, 206), čigar moč se razteza nad vsem loškim gospodstvom. Po zapisku iz početka 16. stoletja (glej Prilogo 3) vidimo, da posluje v zvezi s pojezdo v Žireh sodišče, ki mu predseduje loški sodnik, obsedo

denar in blago, pa tudi kmete. Pozneje, ko so bile pojezde odpravljene, je ostala dajatev tega imena, a se je plačevala graščini. V ime pojezde so dajali normalno 1 pišče, 1 pogačo, 1 mero ovs; tako že v loškem urbarju l. 1291; Blaznik, Kolonizacija selške doline, 19. Tu in tam je pridodano še plačilo nekaj penezev. — Ista dajatev se v urbarjih povrača pod imenom poiedenrecht. Krški urbar 15. stol. za Spodnji Mokronog tolmači »poyeden« kot »siedlung«, kar je drugo ime za sajo, stifttag (MHVS, 41, 190). Često najdemo tudi besedo polagaj, ki obsega iste dajatve; beseda pomeni prvotno dolžnost podložnikovo, da dostojno preskrbi gospodovo ostajo in prehrano, ako obišče neki kraj; latinsko descensus (Mažuranič, Pravno-povjesni rječnik), nemško nachtsälde. Uvedena je v žužemberški graščini, Hauptmann, Karantanska Hrvatska, 300; Planina na Štajerskem, MHVS, 41, 176. Saje se vrše letno pri vsakem gospodstvu in tako so tudi predvidene povsod pod enim ali drugim imenom zadevne dajatve.

^{51a} Tako znaša prispevek za smleško večo normalno 6 β; podložniki polhograjske graščine 1598 (Vic. arh. Lj. I, 43) pa plačujejo za »poiesdenrecht« isto tako 6 β; torej se skriva pod tem imenom dajatev za pravdno večo. Prim. tudi polagaj v žužemberku (op. 53). Draga zadeva so tudi viced. tajdingi, op. 55 a.

⁵² Za polna zborovanja pri nižjih deželskih sodiščih je v rabi drugod izraz »landtaiding«, Luschin, o. c. 47. Viri, ki se nanašajo na slovenske kraje, poznajo samo »landrecht«. Beseda rabi salzburškim in štajerskim uradom v pomenu »ehehaft taiding«, (Salzb. Weist., str. 53); ainriegung oder ehehaft taiding, o. c. 54. Toda landrecht more pomeniti tudi zapovedano sodno zborovanje dež. sodišča, različno od pravnega, prim. Tir. Weist. 4, 2, glosar; Steir. Taid., str. 33, 7. Samo, ako se »landrecht« vrši ob določenem roku in v navzočnosti vseh sodnih grajanov, je to pravdna veča. Stvarno se večja deželskega sodišča ne razlikuje od hofmarške zemljiškega gospoda (Luschin, o. c., 134).

⁵³ Roki so Jurjevo, Miholjevo, Svečnica oziroma pust. Te roke najdemo povsod. V žužemberški graščini (Hauptmann, Karantanska Hrvatska, 300) je naveden s. Jürgenrecht, s. Michelsrecht, vrh tega še polagaj (dajatve za to: pišče, 2 pogači, 2 β in škaf ovs). Ob prvih dveh prilikah se je vršila pač večja, polagaj je bil pa gospodnji tajdink.

tvorijo loški meščani, a »mojster« je pravi prisednik.⁵⁴ Iz istega zapisa posnemamo tudi, da se okrog l. 1534 pojezdi v Žireh niso več vršili.⁵⁵ Po vicedomskih župah pobirajo župani od hube »taydinggelt« v zelo različni višini;^{55a} tajdinge je vršil pač sam vicedom ob priliki pojezdov. Župan obdržava pojezdo na Vrhniki; gotovo obenem tajding (Urb. 1527, vic. arh. I, 54 a).

O goričanskih večah, ki so se vršile temeljem »stare navade«, razpravlja Kaspret (o. c.). Smatrati jih moremo za tako zvane »landrechte« (pravdne večje dež. sodišča); med drugim so izklicevali meje deželskega sodišča. V stavku: »die wetsch ist aufgesetzt zu bestetigung des landtgerichts,« razumem »wetsch« kot večo ne kot večevni penez (Kaspret). Presenetljivo velika kazen za neopravičeno izostajanje — 12 šilingov — se nekako krije z malo globo (kleiner bann) pri grofovskih sodiščih karolinške dobe, ki je znašala 15 š. (Luschin, o. c., 45); pri večji v Čačah znaša globa (K. Taid. št. 3) samo 3 šilinge, 2 oglejska penez. Tudi smleške večje so se vršile kakor goričanske samo enkrat na leto; k večevnim dajatvam niso prispevali vsi podložniki. Večo je opravljal v imenu gospostva neki Divjak. V urbarju te graščine sta navedena dva podseda (untersassen) tega imena, bivajoča pod Smlednikom; imenovani je bil mogoče urbarski sodnik (Werunsky, o. c., 66, 395).

Za slovenske podložnike v uradu Kočevska Reka so se »od nekdej« vršila trikratna zasedanja »landrechta«, dočim je bilo nemško prebivalstvo podsodno mestnemu sodniku v Kočevju. Sodni zbor ob Martinovem je bil pač pravdna večja; tedaj so bili radi plačevanja davkov navzoči vsi podložniki v uradu; ostala dva landrechta, za katera pa ni določen noben trden rok, sta bila ukazna sodna dneva dež. sodišča; vršila sta se »zu gelegener zeit«.

S slovenske Koroske imamo ohranjen pravcat »banntaidungsbüchlein« iz Čač v Zilski dolini iz l. c. 1565—81 (Banntaiding zu Wasserneuburg, Kärnt. Taid., št. 3).

Za spodnje Štajersko trdi Mell, da obdržavanje tajdingov v obliki, ki je srednjemu veku lastna, ni bilo običajno ne pri deželno-knežjih dominijih ne pri privatnih gospostvih, sigurno pa ne v času, ko nam zadevni viri teko obilneje... Opravljanje pravnih več se je — po Mellu — ohranilo tukaj v obliki vsakoletnih saj (Stift- und Jahrtage) in pri tej priliki so nudili v reformiranih urbarjih zapisani dokončki podlago in so se zbranim kmetom tudi čitali (Steir. Taid., Nachtr., VII—VIII). To mnenje ponavljajo potem drugi.

⁵⁴ V urbarju kamniške graščine (Oberstain, l. 1571, muz. arh. v Ljubljani) zaseda ob saji sodišče pod predsedstvom kamniškega sodnika z mestnimi svetovalci kot prisedniki. — Po goriškem (Pril. 6) vrši pojezdo »dvorski« (amtman), a »landrecht«, ki je redno pripojen, deželski sodnik (Grgar, Lokovica).

⁵⁵ Glej v Prilogi 11. zadevni dekret dež. knežjih komisarjev, ki je pa starejšega datuma kakor iz l. 1574. Beseda poyesden ostane še vnaprej naziv za dajatev; zborovanja se zovejo stifttag oder siedlung bei der herrschaft.

^{55a} Vicedomski Ambtbuech l. 1496 (MHVK, 1868, 53) predvideva kot terminske dajatve s. Jörgenrecht, s. Petersrecht, tayding θ . Zadnja dajatev variira znatno po župah. V Kozarju (Caser) plačuje huba 48 β , v Podgorici, št. Vidu 12 β , Zalogu 5 β . — V Zalogu pri Ljubljani, kjer vrši vicedom odvetniško oblast (vogthun), je pa predvidena samo pojezda; v Gor. Logatcu mora dajati župan ob pustu obed z južino. Tedaj je vršil pač župno pravdo.

Imeli smo pa že priliko povedati, da tolmači Mell v spodnještajerskih virih ponavljajoč se »wetschengeld« kot »feuergelt«! Sicer pa opozarjam na zapise o Gornjem gradu. Vendar je pa mogla vsa skrb izdaviteljev Steir. Taid. spraviti iz spod. Štajerske na svitlo le štiri »taidingliche Aufzeichnungen«.⁵⁶

S K r a s a imamo sporočilo o »landrechtu« na gradu Završnik (Schwarzeneck pri Rodiku), l. 1554. Predsedoval je »angesatzter Richter« ob navzočnosti vseh županov (in verjetno tudi župljanov).

Na zapise v devinskem, vremskem in gamberškem urbarju je opozoril A. Kaspert, l. c. Z nejasnim izražanjem je ustvaril Kaspert nekako nesporazumljenje, češ da so se sodni zbori v Devinu vršili samc še kot »preosnovane veče« ob navzočnosti županov in prizadetih strank. Devinski urbar govori o šestkratnem zasedanju deželskega sodišča; zasedanje, ki se je vršilo po dnevu sv. Janža (24. junija) je bilo vsekakor polnoštevilna sodna večja, ker je bila zahtevana navzočnost vseh sodnih grajanov tega gospostva (glej Prilogo 7); 24. junija so imeli v Devinu cerkven shod, opasilo; s to svečanostjo je po teh krajih često spojeno zasedanje deželsko-sodne večje. — Iz vremskega urbarja ne moremo glede več posneti ničesar; opasila se vrše sicer tudi tukaj; gamberški urbar (Pril. 10 a) ima določilo o patrimonialnem sodstvu graščine in »maleficu«.

Tudi glede s a c e r b s k i h sodnih dni smemo misliti, da so se vršili vsaj tu in tam v obliki več; vir pravi: »die rechten im lanndtgericht S. Serff werden alle quottember alda durch die vnderthannen besessen;« obsedo pa tvorijo župani, pomnoženi pri maleficu še s »cvelbarji«. Zasedanja deželskega sodišča imenujejo sacerbska arhivalija »quatemberlandrecht«; doslej je bil poznan izraz »quatemberrecht«;⁵⁷ torej so to sodni dnevi za prebivalce nekega deželnege sodišča.

Sliko razmer na Goriškem nam daje osnutek urbarja iz leta 1523 (Pril. 6). Vse podeželsko sodstvo časovno sovпада s kirchtagi, slov. cerkvenimi shodi,⁵⁸ Shod razglasi dež. sodnik; v Sv. Križu je oznanjal ob tej priliki deželno-sodne meje; vršila se je torej ta dan p r a v d n a v e č a deželske sodnije za vse njeno okrožje. Vrh tega so predvideni za Sv. Križ še štirje sodni dnevi (rechtstage) letno — to torej so bila zapovedana zborovanja. — Vsaka župa ima svoj glavni cerkveni shod. Ob tej priliki je opravil dež. sodnik pravdno

⁵⁶ Gerichtsgrenzen und Rügung zu Marburg, 16. st. Steir. Taid. št. 71; Weistum über Salzburger Rechte zu Pettau, l. 1322; ib. št. 73; zapis o Gornjem gradu, l. 1430, ib. št. 74 in Taid. Nachtr., str. 277. Weisung über die Rechte und Freiheiten zum Schloß Ankenstein. Nachtr., št. 45, l. 1493. — Iz gornje Štajerske: »Rechte des Stiftes Göß«, 15—6. st., Steir. Taid. št. 53 (znano mesto o županih, str. 309).

⁵⁷ Iz K o s t a n j e v i c e (1590), Dolenc, ZZR, III, 13. Na Bledu, Relation des Georgen Rumbls, was er in der herrschaft Veldes gericht (1565) v MMVK, 2, 1889, 242, 247; Mal, čas, 19, 184; prim. J. Polec, ZZR, 6, 6. — V župnji Aschau na Tirolskem sklicuje sodni gospod, prelat, sodne ljudi (Gerichtslente) h »kvaternim sodom«, quatemberrecht, Tir. Weist. 3, 382.

⁵⁸ Kirchtag berüefen; Tir. Weist., IV, 2, 631. Marsikateri urbar ima določila o razglašanju cerkvenega shoda i. dr., vendar se povsod ne vrši obenem v e č a. Za Kirchtag — kar ni isto kakor Kirchweihe — rabijo Slovenci izraz o p a s i l o. Izraz si razlagam iz tega, da so morali župljani stati oboroženi krog sodnika in obsede — geding; tvorili so opasilo, pas; prim. Amira, Grundriß des germ. Rechts³, 256 (Das Ding befrieden, hegen). — Za sodstvo v Rušah ob velikem semnju glej Steir. Taid., Nachtr., št. 40, str. 244.

večo (landrecht) za župni okoliš; poleg tega ima še po kakšen sodni dan. Tukaj torej vidimo nastopati s o d j o.

Pri beneških Slovencih je bila najvišja ljudska instanca »veliki shod ali posvet vseh slovenskih županov«, ki se je vršil po enkrat v letu, ali če je bila potreba, tudi večkrat v letu pod starodavnimi lipami pri cerkvi sv. Kvirina (Krna), kjer se stekata obe dolini. (Gruden, o. c. 49.) To je bil l'Arrengo; beseda, kakor tudi institucija, je germanska: g. *harihriggs, Heeresring, jährliche Heeresschau; pojem je prenešen iz vojaškega na pravdno življenje; Gamillscheg, Romania germanica, I, 387. Tuma trdi, da se je zvalo to posvetovanje slovenski več a (Sl. Pr. 1933, 235 s.).

Na oglejske gastaldije po Krasu je prihajal tuintam v srednjem veku sam patriarh opravljat placita (Globočnik, Verwaltungs- und Rechtsgesch. Krains, 108). Po tri placita criminalia je vršil poreški škof v Castiglioneu (Kandler, Codice dipl. Istriano, I, l. 1179).

4. Vinograjske ali gorske pravde (bergtaidinge) so posebna oblika gospodnjih več, dasi često posnemajo vnanjost pravdnih več (Luschin, o. c., 181). Prim. določbe rekštajnskega urbarja; »vnnd hat ain pflieger die vmbfrag vnnd von der herrschafft wegen volgends zu schließen.« Ker so opravljali po Notranji Avstriji vinorejo v glavnem slovenski vinárji, ima Perkrechts-Büchel iz l. 1543 izraz bergsupan ali bergmeister (prim. Planer, Recht und Richter, 212). Goriški urbar (Pril. 6) ne pozna posebnih gorskih županov, marveč vrši te posle vaški ali okrožni župan. Iz istega vira zremo, da mora sodja sedeti v gorskih sodih na pravdi, verjetno kot pravdni referent (M. Dolenc). Deželski oficial otvarja in zaključuje gorski sod, toda razpravo vodi gorski sodnik. Gorski penez, v devinskem uradu nazvan »pušlica«, pripada v steberški graščini gorskemu županu, sicer gospostvu. V vinorodni Dolenjski so gorski zbori absorbirali gospodnje večje. Urbar kostanjeviške graščine (l. 1645) predvideva »sajo« za Martinovo; toda s tem niso spojene nikakšne dajatve; pač pa za S. Lorentzenrecht (3 0; huen; pagatschen zwo). Na dan sv. Lovrenca se vrši pri tej graščini gorska pravda (Dolenc, Jahrb. f. Kultur und Gesch. der Slaven, 1929, 307). Poročilo o gorski pravdi žičkih kmetov pri cerkvi v Slov. Bistrici: Zahn, Urkundenbuch, II, str. 506, l. 1240.

PRILOGE

1. ad a. 1461. Insert v »Saalbuech der herrschafft Laack« (l. 1501), stran 1—2; vic. arh. v Ljubljani (III Kreisamtsakten). Glej Valvasor XI 191, kjer se poziva na MS Oberburg; gornje-grajska arhivalija se nahajajo v Gradcu. Prim. A. Kaspret, ČZN, 4, 214 s.

⁵⁹ K tej frazi prim. Umfrage: Wann ein richter zu gericht nidersizt und den stab in die hant nimpt, so soll er des ersten umbfrag tün, ob es richtens zit sie. Grimm-Weist. I, 274; umfrage, sb. Feststellung des gewohnheitsrechts, Steir. Taid., Nachtr., 375. schließen: ein urteil schließen = fällen, in der Sprache des 16—17 Jhs. srnn. dei ordell sluiten, die gerichtsverhandlung schließen, Grimm, Deutsches Wörterbuch, 9, 702. Slovenski: sodbo sklepati, Kaspret, ČZN, 4, 218, op.

⁶⁰ Njegove pravice in dolžnosti so našete v Senožeškem urbarju, l. 1524, Sv. Katarina; Mal, Carniola, Neue Folge, I, 86; po goriškem urbarju (Pril. 6) ima pravico na žonto (santen), oziroma na vrč vina in desetino (Vogrsko, Hungersbach); Steir. Taid., Nachträge, stran 193 (Aigen). Prim. tudi izpiske iz Devinskega urbarja (l. 1524), Priloga 7.

Janž Turjaški, deželni glavar Kranjski, razsoja na podlagi izpovedeb Ruprehta iz Kamnika, nekdanjega deželnoknežjega in nato škofijskega oskrbnika v Goričanah, ter Erazma Loškega (Lasser), škofijskega oskrbnika v Goričanah, prepri med ljubljanskim škofom Krištofom Ravberjem in Sigmundom ter Jurjem Lambergerjem radi sodišča goričanske graščine. Rupreht označi meje in izpove, da je v celem okrožju goričanskega deželnega sodišča — čigar meje naznači — izvrševal sodne in gosposke pravice (mit wildtwerch, genad vnd peen-fällen, vnd vmb all gerichtsverhandlung) in čuval cerkveni shod v Stanežičah (denselbigen khirchtag behuet vnd ine gehalten).

So ist, auch von alterher, vnd bey meinem (!) zeiten ain gewonhait da gehalten worden, das man alle jar, all purn, in dem gantzen gericht, ains im jar zu ainem rechten gefordert hat, haist man wetscha, vnd da all handl vnd khlag, so sich das gantz jar, begeben haben, vnd nicht gerechtuertigkht, sind gewesen, auf denselben tag, mit recht endtschaiden, vnd da ainen (!) yeden nach ehrkhantnus des rechten, benüegen (Ms: bemüegen!), gethan, und welicher nit dartzue khomen ist, der ist gepüest worden vmb zwelff schilling etc. So bekhenn ich, Erasmus Laser ... (ponovi s svojimi besedami izpovedi prejšnjega). Auch ist gewonhait, das man all jar ein recht zu Görtschach hat gehalten, nentman wetscha, da hat man all purn so in dem gericht Görtschach sein, ehfordert, vnd da alle hendl, die sich das gantz jar, in dem gericht begeben haben, fürpracht, vnd rechtuertigt sindt (!), nach laut ainnes yeden clag, vnd wer nit khomen ist, zu der wetsch, der ist zwelff schilling verfallen. Vnd die wetsch ist auff gesetzt zu bestetigung des landtgerichts.

Solicher sag, und erkhandtnus gib ich yedem taill die gegenwürtige geschriff, in gleicher laut, vnder meinem fürgedruckthen petschaidt verfertigt, geben zu Laybach am freitag nach S. Jacobstag, a. d. MDI jar.

2. 1498. **Vreme (Vrbarregister gen Premb gehorendt.** Vic. arh. Lj. I/58). Ta graščina je dajala svoja zemljišča podložnikom v najem kot viteške hube. Posle, ki jih imajo vršiti kmečki vitezi, opravljajo drugod kosezi; prim. Hauptmann, Karantanska Hrvatska, 301; v Radečah se uporabljajo na isti način lechnerji, lastinarji (Pril. 14). Vremsko gospostvo ima sicer na svojem posestvu tudi koseze; Urbar ima beležko: Edling hat 4 $\frac{1}{2}$ ganze hueben; vendar ne igrajo nobene posebne vloge.

Ein yeder der ain ritershueben hat ist schuldig brieff den lanndsiursten beruerendt in dem lannd Karst zu tragen wo inn der phleger hinschickht, auf das fernst gen Laibach.

Vnd wann man ainen richten soll sein sy schuldig vmb ain pluet richter vnd zichtiger zugen.

Auch seyn schuldig, die gefangenen in das geslos zu füren.

3. p. a. 1501. **Loški urbar;** pristavek k uradu v Žireh; cit. Hauptmann, ZHVS, 1912, 201.

Item die weill die pogesden in Seyrach gehalten ist worden, hat ain jede hueben oder jedlicher pauer muessen geben ain pogatschen, ain statthelm mit haber und ain henn, solichs hat ain kastner an der pogesden vertzert und was da von uberpliben ist, das hatt der suppan behalten. Der suppan hatt auch da von geben dem richter und purgarn, so am pogesden rechten gesessen, dem schreiber, moister, probst, auch den zwann rednern, so albeg an der pogesden gehalten seind warden, der jedlichen ain pogatschen und ain henn.

4. c. 1520. **Orig. pgt. štajerskega deželnega arhiva,** št. 6239; Jorg Poppendorf proda svojo lastno in svobodno vinsko in žitno desetino in proseni mernik v Selih in Barislovcih dominikancem v Ptuju. Listina ima spodaj priobčeno beležko. Ali je pismo še v aktu, iz Levčevega zapisa (Pettauer Studien, I, 185, op. 1.) ni razvidno. Bil je to neki »vaški red«, ki se je čital ob »pojedinu«.

»Item ista littera debet legi tempore compotus officialium quare certi nos occupant in bonis et fundis nostris sine iure...«

5. 1523. **Beschreibung des geschloß Marenfels (Lupoglav) sambt aller guld vnd herlichait.** Vic. arh. v Ljubljani I/55.

Das geschloß hat khein landtgericht sondern die herren als die van Herberstain haben das gericht irer vnderthonnen in Istrich, ausgenomen [in Istrich ausgenomen] Sarin vnd Neußaß gehordt geen Mitterburg. Aber am Carst das dorff Kosiach haben sie auch das gericht vnd nit verrer

Vmb al sach zu handeln dan allein vmb den todt nit, der sel(ben) man in Istrich gen Mitterburg vnd in Kosiach gen Neuhaus ainburdet wie der tader mit dem gürtl vmbfangen vnd von alter her khomen ist.

Glede Kozjaka ima urbar notico: gehordt mit dem gericht gen Marnfels, aber der phleger von Neuhaus hats mit gewalt vnder sich gehalten.

6. 1523. **Gradivo za goriški urbar:** Herlichait, gerechtigkeit vnd robat im amt Görtz befunden, 1523. Posameznosti iz teh sešitkov je priobčil Bidermann (Kres, I, 609 s; popravki Rutarjevi). Vic. arhiv v Ljubljani, stara sign. Cam. XIII, 9; sedaj fasc. »Görz«.

1. Peter Likhman, supan, sagt, sein vater seliger vnnnd er haben zu der sup nichtz gehabt. Sie sein schuldig als offt sy erfordert werden schkart vnnnd alle robat zuthun.

Sie haben ain vorst daselbs einhalb der Ysniz, genannt Verbiach, daraus verkauffen sy khain holz sunnder für ir notdurfft.

Wann sie zu dem gschloß robathen, so ist man dem supan schuldig zu geben zway laibl brot vnnnd ain pöcher wain (S. Anndre).

2. (Supan) sagt vonalter sein die gebreuch gewesen, wo vorhin ain grundt aufgebaut oder gearbeit gewesen Fürstl. D(urchlaucht) zugehörung, den hat ain supan ausgeben. Wo aber yemannds (?) neubruch begert hat die hat der supan an die nachpaurschafft bracht vnnnd besichtigt ob der nachpaurschafft an schaden sey vnnnd der enntberen mügen. Alsdan hats der supan mit wissen des amtmans ausgeben (S. Florian).

3. Clement Portzitsch, sodian oder schöpff, sagt das die nachpaurschafft ainen supan vnnnd sodie haben zu erwellen vnnnd der lantrichter vnnnd amtman haben in zu bestätten vnnnd zu aidigen.

Vnnnd im beleibt für sein gerechtigkeit so er vonn ainer hueben zinst, wie hernachgeschriben steet...

Mer hat er für sein gerechtigkeit .VI. kaufmas habern, hennen .VI. die imme als einem schöpfen die nachgeschriebnen raichen...

Dauon ist er schuldig, zu Oblan ainen amtman vnnnd landrichter, den sonntag nach S. Peters tag als das perg gericht gehalten ist, essen vnnnd trinkhen zugeben —

Er ist auch schuldig am gericht mit dem berkhrichter vnnnd auch an S. Jacobs tag mit dem landrichter zu Oblan am rechten zu sizen.

Vnnnd aller robath als schöpf frey, dann das er mit den robathern ye zu zeiten an des supans stat geet.

Am S. Jacobstag ist der kirchtag zu Oblan vnnnd wirt vom lanndrichter beruefft vnnnd verhuet. Der lanndrichter hat an irem kirchtag den ersten tannz zu verkauffen (Oblan in sand Paßer sup).

Vnnnd ir kirchtag ist des andern suntags nach sannd Vlrichstag. Daselbs hin kumbt der supan anstat des richters zu verhueten denselben kirchtag, (Obek gen Paß gehörig).

4. Am freitag inn der kreuz wochen tailt ain lanndrichter das wasser Kobell (Hubel), bey der Heidenschaft, nach dem es Wipacher vnnnd Görzer gericht enntschaidt. Vnnnd beruefft den kirchtag daselbs, darzu erfordert er zu behuetung des kirchtags die sup zum Kreuz, Tschernizach, Batuiach, S. Paß vnnnd Lokabiz, (Kreuz).

5. Ir kirchtag ist alters gewesen an S. Machorstag. Aber Thoman Gerdonitsch (goriški oficial) hat den erstreckt auff den sunntag nach S. Veitstag. Daselbs hin kombt ain amtman vnd besitzt das perg gericht. Dan über examinirt er auch die hüeter desselben jars, wer inn denselben weingarten hat schaden than. Dieselben so durch die hüeter sein im schaden befunden worden hat er als ein amtman dieselben sup vnd perkhleut, so im perkhericht weingarten haben erkennen lassen was sie für pen verfallen sein. — Soliches ist durch den Gerdonitsch abgestellt worden vnd hat die peen für sich selbs abgenomen on erkantnus des richters. (Wotuiach, Gaunatschach vnd Seel ain sup.)

5 a. Anthonny Soban, supan, sagt am sonntag nach S. Jacobs tag besitzt der pergrichter, lanndrichter vnnnd amtman das perkhericht vnnnd lanndtgericht, daselbs haben die nachpaur ainen supan zu erweln, derselb wird durch lanndrichter vnnnd amtman bestät (Lokabitz, ain sup).

6. Paule Wesiäkh, supan ann der Wonschiz sagt die nachpaurtschaft daselbs haben ain supan zu erwöllen vnnnd ain amtman hat in zu bestäten vnnnd niemantt anderst.

Ain supan, sodia vnnnd die nachpaurtschaft behüeten die kirchtäg in der pfarr (Wonschitzer sup, Lessech).

7. Inn der sup Wonschiz ist auch ain sodia.

Michel Puch, sodia, sagt die nachpaurn auf der Wannschiz haben einen supan vnnnd ainen sodia zu erwellen, die werden darnach vonn amtman vnnnd lanndtrichter bestätt, die sein schuldig der obrigkait sachen bei iren nachpaurn anzeschaffen, auszerichten vnnnd zu expediern.

Da entgegen hat ain supan für sein gerechtigkeit .ii. star waiz vnnnd .ii. star habern. Vnnnd vonn ainem Fürstl. Durchlaucht zinsman ain schultern. Vnnnd ain amtman zu Görtz soll im alle jar geben wein vier vrenn (t. j. vrnen).

Mer get dem supan .ii. hennen vnnnd .v. air. Item vonn den lamp zehennd ain lamp. Vnnnd vonn dem allen ist er schuldig der gannzen supp, was F. D. zinslich ist im jar zwei essen zu geben, dergleichen dem lanndtrichter vnnnd dem amtman.

Vnnnd sonnderlichen wenn richter, amtman vnnnd scherge in Fürstl. Durchlaucht geschäftten komen, soll er inen auch essen vnd trinkhen geben.

Dem sodia get ain star waiz vnnnd ain star habern, vnnnd von ainem yeden Fürstl. Durchlaucht paurn .i. khas. Enntgegen ist er schuldig dem amtman, lanndtrichter vnnnd schergen, vnnnd dem supan an S. Lorenzentag ain mal vnnnd den pfingst fairtagen ain mal essen vnnnd trinkhen zugeben.

An S. Lorenzentag haben sie iren kirchtag, dabey alweg der lanndtrichter ist; derselb nymbt ain vonn dafernern kramern vnd andern die etwas auf verkauffen dahin bringen bstandt vnnnd dazgelt.

8. Die nachbaurschaft haben den supan zu erwellen vnnnd der amtman hat in zu bestätten; wiewol sich der lanndtrichter auch zu solicher bestättung eingedrungen; ist aber vorzumals nit gewesen.

Der kirchtag ist an S. Johannstag, des gotstaufers. Denselben tag ist er essen vnnnd trinkhen zu geben schuldig dem amtman, richter, iren knechten auch den supleuten vnnnd schöpfen.

Denselben tag berüfft man auch alle vischwaid, gehültz auch gejaid in der Trebutsch. Vnnnd so man auff der poiesten [so man] die lemper zehend abzelt den sunntag vor oder nach pfingsten, ist er schuldig einem amtman vnnnd supan von der Wannschitz mit seinen schöffen vnnnd schergen essen vnd trinkhen zu geben dreymal zu nacht vnnnd morgen (Sup Tschepobon).

7. 1524. **Reformiran urbar Devinski.** Muz. arhiv, I, 65. Drugi odstavek se nahaja v zvezku »Allerlei Gerechtigkeiten... to je koncept za naš urbar (ibidem).

1. Item des adels, vnnnd ander lewt pawrn auch die gemein pawrn, im gericht Tibein obemelter supp seszhafft so weingarten in Triester gebiet haben, dauon sy ir F(ürstl.) D(urchlaucht): urbar gen Tibein rainfol zehennt zubezalen schuldig sein, so lang sy in obemeltem gericht Tibein seszhafft vnnnd wohnhafft sein, wann sich aber begeb, das sy mit ruckh in ain annder gericht oder jurisdiction sich setzen, sein sy alßdann solich zehennt gen Tibein zubezalen nit schuldig (Sup Swonig vnd Sales).

2. Item ist ain wein zehendt vnnnd perkhrecht, puschliza genant, gibt ein yeder von einem weingartl einen neüner, daz pringt 6 oder 7 pf. vnnnd den zehenden.

3. Item ain yeder vrbarssman dieser supp ist dem suppan schuldig zu s. Andres tag zugeben ain napff wein, ain kaufl habern Triester mass, ain pogatschen vnnnd ain hennen.

Dagegen ist inen der suppan schuldig zugeben ain mal (Sup Gorianschko).

4. Item alle vnnnderthanen so im gericht Tibein sitzen sy sind zinslich wem sy wollen, sind schuldig alle robat zum paw des sloz.

Sy sind auch schuldig an s. Johannstag sunn wennen vnnnder Tibeiner fan zu komen vnd den kirchtag zu s. Johanns zubeüeten vnnnd die supp Maichensel ist schuldig die laubhütten zu machen darunder sy steen.

Item zu Proseckh, ausserhalb ir fünff sein seßhafft vnnder Triesster gebiet, sind schuldig gen Tibein vnnder dem fan gen s. Johans den kirchtag zu behüeten, sambt den andern gerichtslawten zu kommen, vnnd diese supp allain ist schuldig den fan drey tag zuerwarn, alßdann ist inen der haubtman schuldig zugeben ain guldin vngrl., oder 2××× khr.

Das l a n n d t g e r i c h t besitzt der landrichter mit den suplaüth vnnder Tibein alle khottenmermantag vnd nach S. Jahanß sunawenttag, vnd S. Jahanß tag seiner hendthauptung, auch zu Khreindorff, den tag nach S. Agnesen. Die apellation sein pisher auf den haubtman geen Tibein, vnd von dan an daz regiment gen Insprukh gangen.

Aber die pandlichen vnnd malefizhandlungen hat ein pluettichter mit den supp vnnd gerichtzleüth geen Tibein gehörig zu handeln. (Koncept v sešitku »Allerlei gerechtigkeiten vnnd herlichkeiten... des Tibeinerischen vrbars so im jar 1524 reformiert worden. — V urbarju (1524) je izpušćeno zasedanje v Kreindorffu in apelacija gre »auf den haubtman zu Görtz«). Prim. Pirchegger, Erläuterungen zum hist. Atlas, I, 4, 393.

8. 1554. **Završnik (Schwarzeneck, vzhodno Rodika)**. Priob. v Sitzungsberichte der Akad. Wien, phil. hist. Klasse, zv. 154, stran 5 iz »Urbarregister der herrschaft Schwarzeneck« kot dokaz, da so se tam vršili tajdingi. Prim. Recht-Pön und Wandl der herrschaft Schwarzeneckh, I. 1570 et sequentibus. Vic. arh. v Ljubljani I, 62, št. 5.

1554 Actum Schwartzeneck den 10. Septembris ist das landrechten allhie zu Schw. dem gewendlichen brauch nach vor dem ersamen Cristoff Miller angesetzten richter und der ganzen gemain der suppleit gehalten worden.

9. 1558, 1559. **Smleški urbar**. Muzejski arh., Ljubljana. Zoisov fasc. Na zapis me je opozoril kolega J. Polec, za kar mu bodi iskrena zahvala. Prim. V. Levec, MMVK, 1896, 2 et passim; razprava o smleški graščini in njenih arhivalijah. Levec ne omenja več, pač pa »pundtgelt« (stran 128).

Vetschää.

Was die urbars leüt sind, sein schuldig für vetschää zu geben, die vnder dem Khollenperg [ß 6], wetschenschilling 6, Ober Pernegkh ß 6, am Weyer ß 6, Stanatschitsch ß 6, Refaltschach ß 6, Gulden veldt ß 6, Prikherniz ß 6, Chraschach ß 6 oder ein heen, Sapog vnd Wodiz ß 4, Krägßen ß 5, Patriarchstorff vnd zu Khlad ß 6, Poliza, Poschenigkh, Prugla, Walchonitsch, Skharutschina, Im Veldt, Scheyach, vnd Rozin ß 6, Hofern ß 4; die zu vjir ß geben oder dienen, die geben ein yed(er) ain pogätschen, auch da entgegen gibt inen ain phleger denen so vetschaa geben oder dienen einmal zu essen vnd ein pecher weins.

Ob koncu urbarja: Vermergkht wann die vnnterthanen dies jars zinnß vnd steuer sollen pringen. (Sledi program.)

Die vnnterthanen in der herrschaft Flednigkh werden anfahren zinnß zu geben an quotemer mitich den 14. december 58. Ist dem phleger daselbs, beuolhen ein zv nemen, vnd der Diuiakh soll die vetscha verrichten. Expl.

10. 1569. **Urbar brdske graščine**. Viced. arh. v Ljubljani (I/44).

Item zu S. Merten ist das nider gericht; von solichen gericht auch von den paanforst vnd aasrecht gebüren zwen thail hieher.

10 a. 1571. **Urbar gamberske graščine (Gallenberg)**. Viced. arhiv v Ljubljani, serija urbarjev. — O zagorskih plemičarjih (kosegih): A. Dimitz, MHVK, 19, 15 s (ponatis privilegija z razpravo); Kaspert ČZN, 4, 214 s; Hauptmann, Karantanska Hrvatska. (Zbornik kralja Tomislava), 297 s.

Wie es mit besitzung des rechten in ciuil,
und criminal sachen bey der herrschafft
gehalten werden soll.

Als oft sich begibt, das die vnderthanen Vnderm Perg ainander vmb erbschaft, oder anders strittig, also das ainer den anderen mit rechten verclagen wierdt, vnd die sachen zwischen ihnen in der güet nit verglichen, sonder mit rechtlicher erkhandtnus entschaiden werden müest(en), so solle ain phleger inmassen es auch bishero gehalten worden, jederzeit die fünf suppleüt daselbst Vnderm Perg, vnd dann etliche aus den vnderthanen in Sagor so vnder inen in ciuil, vnd criminalsachen am rechten sizen, in das schloss Gallenberg erfordern, vnd mit inen das recht alda halten, mit ordentlicher erkhandtnus in sachen fürgeben, und wer

solcher erkhandtnus oder abschid beschwärt zu sein vermeindt, der mag es appeliern, vnd geet volgunds die appellation, für das vizdomb amt geen Laybach.

Was dann die vnderthanen im Sagor berüert, ist es bishero nachfolgend gehalten worden, das zuebesizung solches ireds rechts in ciuilsachen allweegen vier, und zwainzig aus jrem mittl zu recht sprechern erkhiest, vnd ain jeder inhaber, oder phleger zu Gallenberg in sachen auch richter gewest, wann sich auch zwischen inen, denen vnderthanen im Sagor, ain irrung, oder müßverstandt begeben, oder ain vnderthan durch frembde beclagt worden, in was sachen es sey (ausgenumben des malefiz) vnd sich vber solche clag, ermelter vnderthanen im Sagor, auf das recht gewaigert, ist derselb durch ainen jeden phleger zu Gallenberg darbey gelassen, vnd das recht durch gemelten phleger mit den vier, und zwainzig beysitzer gehalten, vnd entschaiden worden; was aber für peenfall zwischen inen, auch den vnderthanen Vndterm Perg mit recht erkhendt wierdt, gebürt solcher peenfall der herrschaft Gallenberg zu emphachen; bey solchem herkhumben, vnd erhaltenem gebrauch soll es noch hinfuran doch auf der für(stlich). durchlaucht gnedigstes wohlgefallen, oder wie es ir für: dur: zu derselben jederzeit ordnen wellen, verbleyben, vnd geen die apellationen, wo von ainem abschid appeliert wierdt inmassen auch bishero beschehen, für das vizdomb amt: wiewol auch bishero solch der vnderthanen im Sagor recht in ciuilsachen, vndter ainer linden bey inen, den (MS: der) vnderthanen, gehalten, vnd besessen worden, so soll doch nun hinfuran die besizung angezogener vnderthanen im Sagor recht sowol als dern vnderthanen Vndterm Perg im schloss Gallenberg gehalten werden.

So uil dann die besizung des paan, vnd malefiz rechts berüert, sol es doch auch allain auf der für: dur: gnedigstes wohlgefallen inmassen bisher gebreüchig gewest, noch also gehalten werden, nämblich das neben etlichen aus der vier, vnd zwainzig vnderthanen im Sagor, so zu besizung des rechtens erkhiest sein, die funf suppleüt Vndterm Perg vnd dann von Wolsch, auch von Scharfenbergkh ain drey, oder vier burger, durch ainen phleger zu Gallenberg erfordern, gleichfalls durch ermelten phleger von Laybach der paan richter, anlager, vnd freymann begert, das recht vndter der linden bey Sanct Margarethen gesessen, vnd was das recht gibt, vollzogen, vnd den beysizern durch den phleger zu Gallenberg die gebürliche zehrung, also auch den paan richter, anlager vnd freymann was inen nach ordnung gebüret endtricht vnd bezalt werden.

11. 1574. **Vremski urbar.** (Vic. arhiv v Ljubljani I/58). Isti insert v urbarju gospodstva Schwarzenegkh l. 1574 (ibidem I/62).

Stiftag bey der herrschaft Premb vnd wie es damit gehalten werden soll.

Bishero ist gleichwoll durch den gebrauch gehalten worden, daß die pfandtschaffter, zur ainbringung der gelt dienst vnd steürn jährlichen die poyesten gehalten, vnd solches zins und steür gelt, bey jeden suppan in den dörrfern eingefordert, in denn selben dörrfern auch, mit edtlich pferden bey inen denen suppleüthen, auff der armen vnderthanen zehrung. biß sy allerdings endtricht worden gelegen. Welches die vnderthanen vnempfindtlich, nit wenig hinder sich geschlagen, das wol etwo nur vmb aines vnuermüglichen vnderthon wegen, so sein gebürn nit zuerlegen gehabt, ain / zwey, vnd mehr tag die andern nachpern alle des pfandt inhabers zehrung tragen müessen. Das sich dan oftmals merers als der ausständt, darauff gewandt worden, verlossen. Weil sich dan auch in allbeg gebüren wüll, das nit der pfandtinhaber denn vnderthannen seiner schuldigen zins vnd steür wegen nachreißt, sonder daß er, der vnderthan, soliches zue der herrschafft, er gehörig, zu bestimbter zeit selbst zur erzaigung gebürlicher gehorsamb bringe vnd erlege. So ist hirit die poyeßden oder daß vmbräitten auff die vnderthannen ganzlich ein: vnd abgestellt, vnd denen pfandinhabern auferlegt, das sy sich hinfuran des vmrättens auff die poyesden durchauß endthalten, vnd von dennen vnderthannen die zins vnd steuer, zue nachbestimbt früsten jederzeit im schloß Premb einnembn... (Sledi razpored terminov)... vnd khumbt selbiger zeit ain jeder supan mit seinen benachberten vnderthannen wie es die ordnung des Vrbar gibt.

12. 1574. **Kočevski urbar** priobčen v MMVK, 4, 334. Pod oficij Kočevska Reka so spadale vasi, ki so bile tudi po prihodu nemških kolonistov naseljene s Slovenci; za Nemce je bilo pristojno mestno sodišče v Kočevju.

Das landtrecht im amt Rieckh wirdet jarlich ettlich wenig tag nach Martini und sonst noch zwaimal in jar zu gelegner zeit gehalten, und besiczen daselb die suppleuth in berürten amt Rieckh von altersher...

Das amt Rieckh aber, weil man daselbst etlich tag nach Martini das landtrecht besitzet, soll allwegen auf dieselb zeit den geld dienst, steuer und aufpot gelt und die Gotenüezer daneben den traid zinss raichen (l. c. Stifttag).

13. ca. 1575. **Rekštanj**. Iz pap. sešitka 8 pap. listov, fol.: Hernach folgen die traidt-zehendt zu der herrschafft Rukhenstain gehörig (Vic. arhiv v Ljubljani I/59). To je koncept za reform. urbar 1575 (ki se nahaja v namestniškem arhivu v Gradcu); Inv. IV, str. 24.

Das perkhrecht wirdet im jar zweymal gehalten, namblich in der fassten an S. Gregorj tag vnd volgends im september an S. Matheusen tag. Welches perkhrecht durch den pfleger, neben den negstbenachberten suppleuth, an den obbestimten tagen, besessen wirdt. Vnnd hat ain pfleger die vmbfrag vnnd von der herrschafft wegen, volgends zu schließen.

14. 1576. **Urbur Žibnek — Radeče** (vic. arh. v Ljubljani I/60). V nam. arhivu v Gradcu se nahaja še Radeški urbar 1575—1616, Žibneški 1602. O volitvi trškega sodnika glej MHVK, 1867, 84—5, o večah, ČZN, 4, 219. Od kdaj imajo Radeče trške pravice, ni znano; trški statut je pridodan v posameznih delih urbarjem. — O »lechnerjih« glej GMS, 1933.

Perkhrecht. Von alters heer ist khain perkhrecht zu der herrschafft geracht worden. Allein werden an jezo von Michl Zambloch zu Lagkh, von ainem außgereüten örtl, in der gemain, alda er etlich reben angesetzt, zwen emper zu zwelft viertl bezallt, wie dann solches hieuer im vrbar bey seinem huezinß verschriben.

Wie es mit besitzung des rechts in ciuil vnnd criminallsachen gehalten werden soll. Wann die im gericht vnnd herrschafft gesessne vnderthonen vmb erbschafft oder sonndere contract wider einander zuclagen haben, missen sy solche ir beschwerung der herrschafft oder ainem pfleger für zubringen, der als dann das recht darüber zusprechen vnd zunemben hat, mit vorbehalt der appellation in daß vizdomb-ambt Crain.

Souil aber der burger recht im marckht Ratschach belanngt, werden dieselben vor irem ordenlichen richter beclagt, vnnd daselbst recht gesuecht.

Das gemain marckhtrecht, so man die wetschen nent, wierdt jerlich wie von allter heer, im marckht Ratschach in aines richters behausung gehalten, vnd soll der richter das etlich tag zuor ainem inhaber allwegen ankhünden, welcher von obrigkhait wegen, weill im die straffen eingeen, seinen pfleger oder amtman darzue ordnen mag, damit er der straffen, so vnndter den burgern ergehen, im wissen empfache, auch in solchem markhtrecht, der herrschafft nichts zuwider fürgenumben oder beratschlagt werde.

Wann die bürger in oberzeltem irem marckhtrecht oder wötschen ainen richter erwellen vnnd fürnemben, sein sy demselben (!) albeigen der herrschafft zustellen schuldig, darauf der inhaber denselben wo er nit vrsachen dawider bestätten, wo er aber ainiche bedenkhen darundter hette, inen das vermeldten vnnd ainen andern fürzunemben verordnen mag.

Lechner zu Laakh vnd Saustain.

Hieuer begrifne lechner zu Laakh vnd Saustain, sein ausser irer robath insonderhait schuldig, daß halßgericht oder galgen, wann es vonnöthen aufzurichten, vnnd so ain mallefiz person, in dem lanndt gericht betretten wierdt, dieselb person in das schloß Ratschach zu füeren, da in auch der gerichtskhnecht pindt, vnnd zu strengen frag zuericht, denselben aufzuziehen vnnd zu recken, volgends die malefiz person, so sy zum todt verurthailt wierdt, zu der gerichtstat hinaufzubegleiten.

15. 1579. **Sacerb (S. Serif na Strmcu pri Trstu)**; prim. Rutar, MMVK, 3, 193, 202. Vic. arh. v Ljubljani, I/62, št.18.

1. Hier. Petazzi, lastnik gospodstva, se v latinskem pismu na nadvojvodo Karla pritožuje, da mu je prejšnji kranjski vicedom odtegoval prvo instanco nad podložniki s tem, da je sprejemal njih tožbe. Nadvojvoda naj ukaže vicedomu, naj tožeče stranke zavrne na prvo instanco v Sacerbu. — »Capitula quedam (B)«, imenovana v pismu, so določila v urbarju, pridjana pismu (odstavek 2. našega izpiska).

»Preterea cupio sumopere declarari, reformari, siue de novo statui quę in dubio posita sunt, extant namque capitula quędam ut B, in genere loquentia, quę sonant quod Locumtenens Sti Seruuli debet unā cum supanis sedere ad ius redendum, et iustitiam administrandam secundum constitutiones Imperiales, non tamen exprimentur auctoritatem supanorum nec qui eos creare debeat. Si quidem Serenissime Princeps ac Domine Potentissime indignum indecorumque est assidere unā cum duodecim supanis ad ius redendum qui eandem in iudicando habeant potestatem quam ego, indignum quidem, et ab huiusce muneris existimatione alienum, ceterum magis periculosum, ut homines rustici, pastores uel tantum aratro assueti, quibus nullum est iudicium, nulla ratio, nulla literarum atque minima legalis disciplinę cognitio de fortunę bonis, de tota alicuius hereditate, nec non uel de ipsa uita, hominis qua nihil preciosius haberi potest arbitrari ac iudicare debeant, propterea pro existimatione et conseruatione huiusce jurisdictionis Sti Seruuli dignetur Serenitas Vestra declarando constituere, ut supani a superiore jurisdictionis creentur declarando etiam quod tantum assideant ad publicationem sententiarum. — Ulterius ubi Urbarium, uti appellant disponit (sleda nadalnji predlogi...). Nam pro sententiis quos ferunt ipsi supani accusant me Domini uassalorum, et quam plures alij coram Vicedomino Labacensi et me solum impetunt asserentes, quod ego teneo pro sententiis latis ab istis supanis adeo ut sepe orte fuerint lites non mediocri cum meo damno, et incomodo...»

2. Die rechten in dem lanndt gericht S. Serff werden alle quottember alda durch die vnnnderthannen besessen; darbey wirdet ain schreiber dann sy cantzler nennen gehalten, wan er alda hinkumbt so gibt im der pfandntinhaber auff die wenigen tag essen vnd trinkhen auch im schloß sein ligenstat, aber sunsten khain andre besoldung betregt sich mit der tax vnnnd cantzlei, so die partheien dem alten gebrauch nach zu bezallen schuldig sein. Die penfal so alda erkhennd werden nimbt ain inhaber ein, gebt seinem catzler(!) daüon waß er will.

3. Das mallauitz oder peinlich gricht in diser herrschafft S. Serff hat khein bestäte ordnung, allein wierdet geurtheilt, vnd gricht, nach vnd vermug der kay. rehten, auch von aller her die herrschafft soliche freyhayten gehabt, allß nemblichen, wandesirn oder auß dem lanndt zu uerpieten, außstreichen, zeichnen, nasen, oren vnd hendt abschneiden, die augen ausstehen, in die gällern zuschaffen, enthaupten, hencken, verprenen, viertln, vnnnd sonst andere peinliche straff nach aines jeden muetwilligen vnd pößten menschen verdienst zu uerfahren gestat wiert vnnnd so oft sich in ainem oder andern oberzelten peinlichen handlungen zuegetragen, dardurch yemandt seines vbelthuens gestrafft werden solle, mueß der inhaber alhie, allß anstat vnnnd in namen uns. gen. herrn mit den suppleütten, vnd zeublen (it. koncept: supani e z wel beri d'lla giurisdizione suoi assessori) dieser herrschafft zu gericht sizen, vnd soliches one ainicher anderer painlichen personen berueffung, darüber vrtl sprechen (Sacerb, I./62, št. 23, l. 1573).

4. Die straffen vnd penfal, so mit recht, in dennen vier quottember lanndtsrechten gehalten erkant werden, sein angeschlagen auf funff vnnnd funffzigg gulden reinisch (Sacerbske arhivabije l. 1622, Vic. arh. I, 62, št. 17).

4. Genediger herr, in L:F:D: etc herrschafft S: Serff ist ye vnd albeg gebesen vnd noch daß in allerlay handl sowoll in ciuil alls auch in criminall die erste instanz vor mir vnd mein tribunal gehandelt vnd sententiert soll werden vnd die appellation vor dem herrn vitzhumb in Khrain zu bringen vnd zu erclagen (nečitljivo) preuchig gebesen vnd noch ist, welches ordinario gott lob nie aufgehebt noch impendiert worden. *ibid* l. 1578, št. 16.

¹⁶ 1603. **Chrónovi koledarji** (muz. arh., Ljubljana), 7. jan.

7. Labaco Oberburgum rediimus. 9. Magnificus Dom. Cobenzelius et Rev. Dom. Shega, commissarij archiduales, in negotio et controuersia rusticorum Oberburgum venerunt. Conuocati rustici secundum ordinem communitatum comparere detractauerunt singillatim. 13. Rursus conuocati globatim omnes comparuerunt ad pontem manentes extra monasterium, noluerunt se constituere coram commissariis: obsides petierunt. Quibus datis et promissis, ipsi in clamoribus, conuitiis et remultuatione pertinaciter perstitere: nullis rationibus aut promissionibus totius securitatis flexi.

¹⁷ 1614. April. **Chrónovi koledarji**. (Muzej, arhiv, Ljubljana.) Škofova sestra Uršula pošilja datatve z urada Porebre (v Tuhinjski dolini, kjer je bila oskrbnica). Po opozorilu gosp. prof. Polca.

Der Porebrischen amts pawern jårliche gefõllen. Der vnterthonen sein 92, vnd kheuschler 3. Diese dienen in waitz 50¼ star. Dauon gehn zur wõt s ch en auf 3¾ star. — Notice se ponavljajo do l. 1620. L. 1615 se pozivlje zapis na starejši Harrerjev urbar.

¹⁸ 1772. **Pravde pri bankah v Landru in Mjersi.** Podrecca, Slav. it. 116.

Ref. Ludovico Vinturino Giurato del Comun di Azzida essere congregati li uomini del detto di lui Commune more et loco solito in vicinia il giorno di ieri coll' intervento di N. 64. vicini. Laddove disse essere stata proposta e passata parte a pieni voti nemine contradicente che non debba esser fatta alcuna novità in merito delle Praude (Udienze) che si tengono dagli On. di Giudici di Antro e Merso, intendendo li vuomini stessi contenersi come per il passato (sic).

Presenti Simone Strazzolino q. m. Tomaso di S. Pietro de Schiavoni e D. Gio Bat-ta Pienizzio di Torreana ora commorante in S. Pietro de Schiavoni, Tes.

AUSZUG.

Die Texte, die obiger Abhandlung (Altslovenische Taidinge) beigelegt sind, sollen die ehemalige Organisation der Gerichtsbarkeit, namentlich der volkstümlichen, in den slovenischen Ländern beleuchten. In der Abhandlung selbst wird die einschlägige alteinheimische Terminologie in ihrer Beziehung zur deutschen besprochen.

Zunächst werden drei verschiedene Spielarten des župans festgelegt. Erstens der *Gemeinsupan* (slov. *sosečki župan*), der durch Levec, Pettauer Studien, I, 185, Anm. 1. in die wissenschaftliche Literatur eingeführt worden ist. Er ist der von den »gemainern« jährlich gewählte Aufseher und Verwalter der Allmende, slov. *župa*, *občina*. Den Gemeinsupen (über die Benennung vgl. im Text Anm. 2) kann man nicht als niederen Wirtschaftsbeamten der Herrschaft kennzeichnen, denn seine Wahl wird dieser bloß angezeigt, er hat keine Obliegenheiten für die Herrschaft zu besorgen und erhält von ihr auch keine Dienstgebühren (Anm. 5). Ein solcher Typus ist auf dem Boden ursprünglich freier Markgenossenschaften zu suchen (Anm. 11). Der Wirkungskreis des Gemeinsupans ist noch heute von dem eines *Dorfmeisters*, *-richters* streng geschieden. Doch stieg in vielen Fällen der Gemeinsupan zur letzteren Würde empor, indes beweist der Titel, den er in den deutschen Quellen führt — *gemein-*, und (*oder*) *dorfsupan* —, daß man sich über die Doppelstellung eines solchen slovenischen Ortsvorstehers stets im klaren geblieben ist (vgl. die Glossare zu den zwei Bänden *Steirischer Taidinge sub supan*.)

Der *Gau-* oder *Bezirkssupan* endlich, der im Rang dem Amtmann gleichkommt, wird deutsch als »supan oder schaffer« (Anm. 21) beziehungsweise »supan oder amtmann« bezeichnet (Anm. 22). Während der Dorfsuppan mit den übrigen Insassen dem Amtmann das »*jus officialis*« reicht, hat der Bezirkssupan selbst auf ein solches Anspruch; es heißt *suprecht* etc. und deckt sich dem Quantum nach mit dem Amtmannsrecht (Anm. 18). — Parallel werden die unterschiedlichen Bedeutungen des Wortes *župa*, *supp* erläutert.

Eine wichtige Rolle im Rechtsleben des slov. Volkes spielt der Schõffe, slov. *sodja*, *sodin*, *sodovec*. Das Wort bedeutet in den übrigen slavischen Sprachen soviel als Richter, hier aber Urteiler. Dieser denkwürdige Bedeutungswandel hängt wohl damit zusammen, daß sich unser Bauer bei den Bezirksgerichten zwar einer slovenischen Schõffenbank, aber einem deutschen Gerichthalter gegenübergestellt sah. — Die Angaben des Görzer Urbarentwurfes vom J. 1523 (Beilage 6) ergänzen in höchst willkommener Weise unser bisheriges Wissen vom Schõffen auf heimischem Boden. Der Schõffe wird samt dem Supan in der jährlichen »*župa*« gewählt und vom Amtmann und Landrichter beeidet, nicht aber — wie Dopsch, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpen-slaven, 132, behauptete — durch den Grundherrn bestellt. Die Wichtigkeit dieses Unterschiedes braucht nicht betont zu werden. Der Schõffe hatte ferner laut der Görzer Quelle zwar auch wirtschaftliche Obliegenheiten, seine Hauptaufgabe aber bestand darin, mit den Kollegen aus den übrigen župen beim Landrecht und Bergrecht »am rechten zu sitzen«. Es hat sich demnach die Schõffenverfassung bei den Görzer Slovenen seit Karl dem Großen bis ins 16.

Jahrhundert dem Wesen und Namen nach unverändert erhalten. Wichtig ist ferner, daß auch das Weinberggericht auf der Schöffenverfassung beruht; die oben zitierte Meinung Luschins, daß Berggericht sei eine Abart der Patrimonialgerichtsbarkeit, scheint dadurch in Frage gestellt. Wie man weiß, ist die Schöffenverfassung auf slovenischem Boden überall wahrzunehmen. Oft wurde die Supans- und Schöffenwürde in einer Person geeint; der Träger hieß dann Schöffe, wie im Edeltum Tüchern, oder aber wie auf den Salzburger Gütern in Untersteier: »scepho-supanus«. Als »scephones-supani« sind die »suppleüte« zu betrachten, die bei den »landrechten« zu Duino, Premb, Gallenberg, Amt Rieg, S. Serff oder bei den Bergrechten im Görzer Gebiet (Beil. 6, 3) und Ruckenstein (Beil. 13) »am rechten sitzen«. Wie man aus dem Beispiele in S. Serff (Beil. 15) entnehmen kann, übten diese schlichten Männer allen Anfechtungen zum Trotz ihr altes Recht — Urteile zu formulieren, die durch den Gerichtshalter verkündet wurden — unverdrossen fort. Petazzi, der die Supane um dieses ihr Recht bringen wollte, erhielt auf seine Reformpläne vom Erzherzog Karl den Bescheid, »daß in der herangezogenen Reformation in Sachen der »suppleüte« alles beim alten zu verbleiben habe«. — Einmal im Jahr tagten die »landrechte« als echte Taidinge. — Die zwölf Geschwornen, die beim »malefiz« das Supangeding verstärkten, hießen »cvelbarji«, Zwölfer. — Auf der freisingischen Hofmark in Oberkrain erscheint der Schöffenmeister, mojster (Beil. 3). Er braucht kein Deutscher zu sein, als welchen ihn Hauptmann hinstellt (ZHVS, 1912); das Saalbuch vom J. 1501 nennt diesen Mann mit der slov. Form »moyster«, den herrschaftlichen Jäger aber »jegermaister«. Für die ganz Hofmark ist nur ein »moyster« vorgesehen; hingegen erstellt laut der Görzer Quelle jede župa einen »sodja«; so auch in Untersteiermark, Krainburg.

Als Bezeichnung für die gemeinen Versammlungen der Insassen eines Dorfes, Marktes, Landgerichtes und der Hofmark war der Ausdruck veča, deutsch »Wötsch« üblich. Unger-Khull verzeichnet aus dem Sprachgebrauch der Oststeiermark den Ausdruck »wetsch«, Gerichtsdienner. Weil mit der »veča« stets die Zahlung von Zinsen in Natur und Geld verbunden war, erhielt das Wort die Bedeutung Steuer, Steueramt (večnica); auf der andern Seite verengte sich die Bedeutung, je mehr das Taiding seinen autonomen Charakter einbüßte, zur Stift. Stifftag. Daneben haben wir das Wort pravda im Sinne von Rechtsatzung oder Gerichtsversammlung; vaška, župna, gorska pravda.

Gegenüber der von Dopsch, Mell u. a. vertretenen Ansicht, daß bei den Herrschaften des slovenischen Gebiets die Abhaltung von Taidingen in der dem Mittelalter eigentümlichen Form nicht üblich soll gewesen sein, ist zu halten, daß Mell den in untersteirischen Urbaren vorkommenden wetschpfennig irrtümlich als »feurgelt« deutet — dieses verdrießliche qui pro quo wird von anderen Autoritäten wie Werunsky wiederholt, während sich doch jene Leistung mit dem anderwärts verzeichneten taidinggeld deckt. Allerdings tritt in den Weingebieten das Dorf- und Hofmarkgericht gegenüber dem Berggericht zurück. Auf eine slovenische Grundlage dieser Institution weist noch der im Perkrechts-Büchel (1543) beibehaltene Ausdruck »bergsupan« slov. gornik hin.

Wo aber keine Berggerichte vorgesehen sind, tagen im Anschluß an den Stifftag der Untertanen unter dem Vorsitz des Landrichters oder »angesetzten Richters« überall »landrechte«, deželske pravde, župe.

Bei der Suche nach Weistümern, vielleicht gar in solchen slovenischer Sprache, bin ich nicht glücklicher gewesen als meine Vorgänger, die sich dieser Aufgabe unterwunden haben. Geschriebene Dorfrechte in italienischer Sprache sind uns bei den Friauler Slovenen erhalten; eine wichtige Rechtsquelle ist der mehrerwähnte Entwurf zum Görzer Urbar (1523): die Angaben, die darin vorkommen, wurden vom Supan und Sodia angesichts der konstituierten Gemeinde »gewiesen«; allenthalben findet man Berufungen auf »den alten Brauch«. Wieviel slovenisches Recht sich in den auf unserem Boden vorgefundenen Quellen nachweisen lasse, wird von berufenen Händen entschieden werden müssen.

KOČEVARJI V LUČI KRAJEVNIH IN LEDINSKIH IMEN

Simonič Ivan

Problem o poselitvi kočevskega jezikovnega otoka so skušali doslej rešiti slovenski in nemški pisci na najraznovrstnejših poljih, na različne načine. V kolikor jim pri tem skromna in pomanjkljiva zgodovinska poročila niso dala dovolj jasne in zadovoljive slike, so marsikaj i preko geografskih in etimoloških momentov tolmačili le po svoji fantaziji, radi česar se pri natančnejšem študiju izvirnega gradiva njih domneve, posebno kar se tiče razvoja in etimologije naselij, rušijo v prah. Od vse literature se še najbolj odlikuje leta 1932 izdana Widmerjeva knjiga z naslovom »Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Gottscheerländchens«, ki je izšla kot VII. zvezek zbirke »Quellen und Studien zur Kunde des Grenz- und Auslandsdeutschtums«. Z njo je Widmer v zgodovinskem pogledu pokazal nove vidike glede razvoja kočevskih naselij.

Schröer¹, Hauffen², Steska³, Elze⁴, Obergföll⁵, Tschinkel⁶, Grothe⁷ in Jonke⁸ so pri svojih razpravah skušali dognati poreklo Kočevarjev med drugim tudi iz posebnosti kočevskega narečja, iz krajevnih⁹, rodbinskih in le deloma iz ledinskih imen. Na podlagi tega so zaključili, da izhajajo Kočevarji — poleg »pokočevljenih« Slovencev — razen Koroške še iz različnih nemških pokrajin. Seveda so pri tem nemški raziskovalci kočevskega porekla iz (večje ali manjše) tendencioznosti skušali slovenski element na Kočevskem čim bolj zakriti in zmanjšati. Pri Obergföllu in Grotheju v tem oziru kar mrgoli napak. O To-

¹ Karl Julius Schröer, Wörterbuch der Mundart von Gottschee. II. del. Wien, 1870.

² Dr. Adolf Hauffen, Die deutsche Sprachinsel Gottschee. Graz, 1895.

³ Viktor Steska, Kočevje. Dom in svet. IX. 1. 1896.

⁴ Dr. Th. Elze, Die Abstammung der Gottschewer. MMK, 1900.

⁵ Josef Obergföll, Gottscheer Ortsnamen. Deutscher Kal. f. Krain. Laibach, 1890. — Isti, Ortsnamen der deutschen Sprachinsel Gottschee. Gottscheer Bote, I—V, 1904—1908. — Isti, Gottscheer Familiennamen. Gottschee, 1882. — Isti, Beiträge zur Geschichte und Landeskunde von Gottschee. Gottschee, 1918—1920. 3 snopiči.

⁶ Dr. Hans Tschinkel, Grammatik der Gottscheer Mundart. Halle, 1908. — Isti, Die Geschichte der Sprachinsel Gottschee und seine Bewohner. Gottscheer Kalender. 1922. II. letnik.

⁷ Dr. Hugo Grothe, Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien. 40/41. zvezek zbirke Deutschtum und Ausland. Münster in Westfalen, 1931.

⁸ Peter Jonke, Zur Gottscheer Ortsnamenkunde. Gottscheer Kalender. 12—14. letnik. 1932—34.

⁹ Krajevnih imen se je površno z mnogimi napakami in zmotami dotaknil v svoji disertaciji tudi Edgar Lehmann: Das Gottscheer Hochland. Grundlinien einer Landeskunde. Leipzig, 1933. Str. 43—45.

mitschevi¹⁰ razlagi kočevskih krajevnih imen, ki si je postavil, pač tu neveljavno, a zanj značilno geslo iz Goethejevega Fausta: »Name ist Schall und Rauch«, pa ni, da bi govoril. Omenjam pa, da so po njem od vseh kočevskih krajevnih imen le Male Toplice in Pogorelec slovenskega izvora. Pričujoči članek pa nima namena v podrobnosti prikazovati napake enih in drugih piscev, marveč le v pregledni obliki na podlagi krajevnih in ledinskih imen, izpisanih in preštudiranih iz franciscejskih map in protokolov, pokazati, kaj in koliko nam nudijo.

I. Krajevna imena.

Kolonizacija kočevskega jezikovnega otoka — ki meri sedaj še blizu 800 km² — se poleg zgodovinskih dejstev, narečja, rodbinskih in hišnih imen, razdelbe zemljišč ter tipa naselij in hiš kaže tudi v krajevnih in ledinskih imenih. Na razpored in velikost naselij najbolj vpliva oblikovitost tal, ki so na Kočevskem iz zelo propustljivega in razkrojljivega apnenca in imajo skoro vse kraške značilnosti. V njem so se razvila kraška polja (največje je Ribniško-Kočevsko polje), manjše uvale in suhe doline (Dragarska in Spodnjeloška suha dolina), zaprte ali zagatne doline, vsakovrstne vrtače kotlički, rupe, prepadi, kapniške in ledene jame, votline, presihajoči potoki, hudourniki in ponikalnice, debri in kraško žlebičje, tu in tam skalne stene v gorovju, izobilje kamenja v gozdovih, pašnikih, travnikih, vrtovih in njivah; z brinjem, trnjem, grmovjem, praprotjo in reso (ponekod tudi z brezami) porasli pašniki ter slabo rodovitna kraška prst.

Vse doline so dobro obdelane, gorske planote pa so porasle z bukvami, smrekami, jelkami, hrasti, ponekod tudi bori, kostanji in brezami. Zato ni čudno, da imamo na Kočevskem vse polno imen ravno po teh značilnostih.

Po Vollmannu¹¹ so krajevna imena ali *p r i r o d n a*, ki nam označajo geografske objekte po prirodnih svojstvih (to je po legi, obliki, barvi, svojstvu tal, po odnosu do rastlin in divjih živali), ali *k u l t u r n a*, ki nam govore o odnosih ljudi do krajev (to je o njih udejstvovanju na kakem kraju, po obdelovanju in gospodarstvu, zgodovinskih faktih, posestnih, pravnih, prometnih, obrtnih, obrambnih, socialnih razmerah itd.). Da je po deželi prirodnih imen več kot kulturnih, je samo po sebi umevno. Saj je najnaravneje in najprimerneje označiti kraj po najznačilnejšem in najvidnejšem vtisu, ki ga napravijo na človeka razna svojstva tal samih.

A. Prirodna imena.

Z ozirom na relief terena, položaj in obliko ter prirodne lastnosti imamo na Kočevskem imenovana sledeča naselja: *B r e g ob Rinži* (nem. Rain, koč. Roin pomeni isto) je v kočevskem urbarju iz leta 1574 imenovan skupno z Mlako »Kherndorf und Rain«, s katero je imel skupaj 5 celih hub. *S t a r i* (Altbacher, v urbarju Pacher¹² s 3½ hube) in *N o v i b r e g* (Neubacher, v urbarju Neu-

¹⁰ Max Tomitsch, Die Namen unserer Siedlungen. Gottscheer Kalender, 14. I. 1934. Str. 63—78.

¹¹ Remigius Vollmann, Flurnamensammlung. Vierte verb. Aufl. München, 1926. Str. 5.

¹² Pacher = Bäche. Dr. Hans Tschinkel. o. c., p. 178.

pacher, kočevsko tudi Schupfen,¹³ ker se je naselje razvilo okrog »šupe«, je imel 2 hubi) sta imenovana po legi na bregu pri studencih. *Draga* (Suchen) v *Dragarski dolini* in *Draga* (Suchen) pri *Borovcu* imata ime po legi v kraški dolini, vrtači. V *Beli Krajini* na splošno imenujejo vsako vrtačo drago. Kočevska označba »Suchen« je tu iz slovenske besede suha. Po *Luki Pintarju*¹⁴ se suha draga često razkroji v *Suho* in *Drago* (v bivši občini *Stara Loka*). Kočevščina je prevzela našo *Suho*, slovenščina pa se je zadovoljila z *Drago*; 1574 se še ne omenjata.¹⁵ *Sušje* (Suchen) ima ime po suhi, ozki, nerodovitni dolini; 1574 še ni obstajalo in tudi sedaj je že več let razseljeno. *Dolgava* s (*Krapfenfeld*, koč. *Krapfnwold*, v urbarju *Grafenfeld* z 8 hubami) je imenovana po svoji razpotegnjeni obliki ob cesti. *Nem. Krapfenfeld* je »bei dem Krapfen Feld« od priimka »Krapf«. *Gače* (*Gatschen*) se razlagajo od *gatiti*. V urbarju se ne omenjajo in tudi za leto 1770 jih *Schröer* ne omenja. Leže na ravnici v višini 942 metrov. Sedaj so v razvalinah, ker so že nad 25 let razseljene.

Gotenica (*Göttenitz*, v urbarju *Kočevske Reke*¹⁶ iz l. 1498 *Chotintz*, v kočevskem urbarju iz l. 1574 *Gottenitz* in *Gettenitz*, pri *Valvasorju*¹⁷ *Kotnitz*) je imela l. 1574 12 hub. Po *Luki Pintarju*¹⁸ pomeni gča zagato, ozko, zažgano dolino. *Gat* je tudi predel, kjer se ob povodnji rada zažati voda. *Gorenje* (*Obrern*, koč. *Obrarn*,¹⁹ 1574 je imela vas 4 hube) ima ime po legi nad *Konco*. *Grade* c (*Grodetz*) tolmači dr. *Anton Breznik* iz *grod*, *ogrodje* (*Gerippe*) = *reber*, *griček*. *Zaselek* stoji v rebri pod cerkvijo *Sv. Križa* (597 m). V kočevskem urbarju ga še ni in tudi še ne l. 1770. *Grčarske Ravne* (*Masereben*, v urbarju *Kočevske Reke* l. 1498 *Eben* in v kočevskem iz l. 1574 *Eben* dabej z 1 hubo) pomenijo *Ravne* pri *Grčaricah*. Po *Košfiálovi* razlagi pomeni grčarica grčavo drevo. *Nemško die Maser* = *Knorren* (grče). *Malagora* (*Malgern*, v urbarju *Malgarn*) je imela 6 hub. *Obergföll*²⁰ meni, da so prišli sem *Slovenci* od *Velike gore*, krščeč novo naselje v razliko od one in po legi v *Malo* (*goro*). *Gričice* (*Ober Mitterdorf*) imajo svoje ime po visoki legi nad *Srednjo vasjo*; 1574 so imele 2 hubi. *Starološki grič* (*Altlagbüchel*, v urbarju *Lackh Püchel* in *Logbichl*, sedaj koč. *Logpichl*) je dobil oznako »star« radi mlajšega *Novološkega griča* (*Neu-Lagbüchel*), ki je imel 1770 — kakor omenja *Schröer*²¹ — 3 hiše. *Novološki*, kakor tudi *Starološki grič*, ki je imel 1574 eno hubo in 1770 4 hiše, sta že dolgo razseljena. *Slabagorica* (*Schlechtbüchel*) ima pridevek »slaba« po suhem, nerodovitem griču. V urbarju je še ni, pač

¹³ J. Obergföll, Ortsnamen der deutschen Sprachinsel Gottschee. *Gottscheer Bote*, II. št. 5.

¹⁴ L. Pintar, O krajnih imenih. *Ljubljanski Zvon*, XXXIII, str. 662.

¹⁵ *Draga* v *Dragarski dolini* se omenja v listini šele leta 1699 kot »*Suechen*«. *Georg Widmer*. *Bausteine zur Geschichte des Gottscheerländchens*. *Gottscheer Kalender*. XIV, 1934, str. 53.

¹⁶ Imenovani urbar se nahaja v ljubljanskem muzejskem arhivu vezan skupaj z žumberškim.

¹⁷ J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*. VIII, str. 796, 797.

¹⁸ *Luka Pintar*, Imenoslovne črtice. *Izvestja muz. društva za Kranjsko*, 1909, str. 127.

¹⁹ *Obrarn*, *Obrern* je po *H. Tschinklu*, o. c., p. 260, iz podaljšanega komparativa od *obar* *obarôro*. *Konč. -arn* je po vplivu drugih krajevnih (rod.) imen na *-arn*, kot n. pr. *Lacknarn* itd.

²⁰ J. Obergföll, cit. delo v *Gottscheer Bote*, II, 1905, štev. 7.

²¹ *Karl Julius Schröer*, o. c., p. 151.

pa jo omenja Schröer²² za l. 1750 in 1770, ko je imela 3 hiše. Po legi ima ime tudi Hrib (Büchel, v urbarju Püchl), ki je imel 1574 6 hub. Inlauf pri Borovcu (Inlauf, v urbarju Kočevske Reke iz leta 1498 Hinlaff s štirimi takrat še celimi hubami, v koč. urb. iz leta 1574 Innlauf, ki je imel od štirih prvotnih hub dve že razdeljeni), je mogoče razlagati od Einlauf, kar znači gorski kot, zatok. Cvišlarji (Zwischlern, v urbarju Zwisslern, ki so imeli 6 hub) so prikrojen izraz iz nem. »die Zwiesel«, srvn. zwisele, kar znači razsoho.²³ V listini iz leta 1574 se imenuje ta kraj »Ort Zwislern« in prebivalci »Zwisler«,²⁴ t. j. »die Leute am Zwiesel«. Kleče (Kletsch, 4 hube) in Kleč pri Planini (Kletsch, 2½ hube) sta označena po ondotnih skalah, kamenju, klečeh. Komuc (Komutzen, kočevsko Komutzä, v urbarju Gomülz oder Prundorf, 3 hube) je skrčeno od komolec, ki znači pri krajevnih imenih vstromljen hrib s strmim robom ali s skalnim pomolom, sličnim komolcu.²⁵ Koblarji (Koflern, kočevsko Kowlarn, v urbarju Khöflern, so imeli 8 hub) pomenijo po Pintarju²⁶ naseljence na »Koflu« = hribčku, »auf einem Kofel«, »Kofler«, iz česar je dativ plur.: »bei« ali »in den Koflern« in iz tega »Koflern«. Konca (Ort, koč. Oart,²⁷ v urbarju Orth s 4 hubami) ima ime po svoji legi na vznožju ali koncu pobočja. Beli (Weissenstein, koč. Beißschtoin, v urb. Weissenstein z 1 in ¾ hube) in Rdečikamen (Rottenstein, koč. Roatschtoin, v urbarju Rattenstein, imel je 3 hube) sta označena po barvi kamenja. Slovenski prevod je iz novejšee dobe. Ustanovljena sta bila od Nemcev, mogoče Korošcev, ker se na Koroškem nahaja 7 Weissensteinov in 4 Rottensteini. Kumrova vas, slovenščini prikrojeno ime (kočevsko Kumerdoarf, v urb. Khümerdorf, imela je 3 hube), znači »Dorf der Kummer«,²⁸ siromašno vas radi kamenitega terena, podobno kot slaba gorica, Sušje in Verderb. Kozica (Kositzen, koč. Afm Pargä, slov. tudi Pargä) ima ime po kozji slični obliki gore, podobno kot Kozjak (Bocksruck) ob jugoslovansko-avstrijski meji in Kozji hrbet pri Motniku. Nekaterene nenavadne oblike terena, posebno gričev in gora preprost človek rad primerja z živalmi in posameznimi deli živalskih kakor tudi človeških teles ter jih tako tudi označa. Kozica, ki je spadala v poljansko gospostvo s sedežem v Predgradu (Novem trgu) nad Kolpo, po poljanskem urbarju iz leta 1576 še ni obstojala. Leta 1931 upepeljeno in razseljeno Kozico²⁹ je začel obnavljati kmet Kalčič, ki si je na njej zgradil hišo z gospodarskimi poslopji. Že dolgo ne spada v kočevski jezikovni otok. Drugo ime za to naselje, Pargä, razlaga dr. A. Breznik kot slovensko besedo iz prga = kar se nagrabi. Onek (Hohenegg, v urb. Honekh, imel 8 hub, koč. Wrneke) je prikrojen izraz iz nem. Honekh, ki pomeni »an« ali »auf der hohen Ecke«. Ecke, Eck, Egg, strvn. Ekka pomeni izrazit, štrleč hrib. Planina (Stockendorf, koč. Aobe, v urb. Stockendorf s 3 hubami)

²² K. J. Schröer, o. c., p. 131. 205.

²³ B. Eberl, Die Bayerischen Ortsnamen. II. del, 1926, str. 181.

²⁴ Georg Widmer, o. c., p. 52.

²⁵ Luka Pintar, O krajnih imenih. Ljubljanski Zvon, 1913, str. 428.

²⁶ L. Pintar, Ortsnamen in Urkunden. Carniola, 1911, str. 140.

²⁷ Po dr. H. Tschinklu, o. c., p. 236, pomeni oart = Ende, srvn. ort.

²⁸ J. Obergföll, cit. delo v Gottscheer Bote, II, 1905, št. 3.

²⁹ L. 1824 je imela 7 hiš, l. 1890 pa 8 in 43 prebivalcev, le Slovencev. Nato se je hitro manjšala.

ima ime po visoki, planinski legi in gorskih pašnikih. Nemška označba je iz dativa »bei den Stocken Dorf« = drevesni panji po krčenju. Pleš (Plesch, v urbarju Kočevske Reke 1498 Plesch z eno celo hubo, na kateri sta živela v zadruzi Michl Plesche und Andre Jacobs Sun, v koč. urb. 1574 Plösch z že na dve polovici razdeljeno hubo) in mlajši Pleš (Plösch) pri Črmošnjicah sta označena po goli, prazni zemlji. Primera s plešo na glavi. Pleša pri Črmošnjicah, ki je bil v mehovskem gospostvu, Schröer za leto 1770 še ne navaja. Podobno kot Kozico je razlagati tudi Zgornji (Ober Pokstein, koč. Oberpockstoin) in Spodnji Pokštajn (Unter Pokstein, v poljanskem urbarju 1576 »Zum Pokstain« z eno hubo). Po Widmerjevih listinskih podatkih³⁰ je bil Pokštajn ustanovljen od kmetov iz Verdrenga l. 1552 za grofice Doroteje Blagajske in oskrbnika »Viteschitz-a«. Podstեն(j)e (Unter Steinwald, koč. Neipichl, v urbarju »Unter der Stainwandt«, tudi »Steinwand unter« z dvema hubama) in Podstենice (ober Steinwand) imajo ime po legi v bližini skalnate gorske stene. V Podstենicah v Poljanah, ki jih v kočevskem urbarju l. 1574 še ni, navaja Schröer³¹ l. 1614 Grilla. Poljane (Pöllandl, koč. Pelont, v urbarju Pellans 3 hubami) so označene po prebivalcih na polju. Z njimi sta sedaj združeni pod skupno ime Poljane, pozneje nastali, a prej (po matrikah) samostojni naselji, Gorica (Büchel) in Trnovec (Dornachberg). Ponikve (Sporeben, koč. Schporebn, v urbarju Payers-Eben z dvema hubama) so označene po ponorih. Pri naselju, ki leži na vzhodnem robu ličnega, majhnega kraškega polja, sta dva stalna studenca, iz katerih se voda razliva in ponica. Nekaj ponikalnih rup je dobro vidnih. En studenec, iz katerega nosijo vodo, so l. 1859 obzidali v obliki cisterne. Po Pleteršniku³² pomeni ponikva »ein Kesselthal, ein Becken«, kar tudi ustreza za imenovano naselje. Nem. Sporeben razlaga Obergföll³³ iz »Eben des Poar« in iz »ins Poar Eben«, s čimer dokazuje, da se je Bavarec naselil med Nebavarci. Pugled ali Puglarje (Hohenberg, koč. Hoachnparg, 2 hubi) ima ime po legi na hribu, iz katerega je lep pogled. Podobno zaselek Pugled pri Semiču. Nemško ime Hohenberg ima sličen pomen. Wallner³⁴ omenja tudi na Bavarskem en Hohenberg. Mirna gora (Friedensberg, v urbarju leta 1574 Fridt Püchl, ko je imela pol hube, razdeljene na 4 osminke). Ime razlaga pripovedka, ki še sedaj kroži med ondognimi Kočevarji in Belokranjci. Ta izletna gora je visoka 1048 m, a cerkev je v višini 1013 m. Pripovedka pripoveduje, da je bil na mestu, kjer stoji sedaj oltar cerkve svetega Frančiška Ksaverija na Mirni gori, velik prepad, iz katerega je, kadar se je pripravljalo k nevihti, zmaj puhal oblake in točo, ki je več let zapored potolkla pridelke ondognim Kočevarjem in Belokranjcem. V odvrnitev te šibe so se ljudje zaobljubili, sezidati na mestu, kjer je bil prepad, cerkev v čast sv. Frančišku Ksaveriju. Od tedaj je toča ponehala, radi česar

³⁰ Georg Widmer, o. c., p. 41. Tudi na Koroškem se imenuje grad Pöckstein, star. Pockstain in gora Pockstain v »Mölltal«. Dr. Pr. Lessiak, l. c., p. 117.

³¹ K. J. Schröer, o. c., p. 95.

³² M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar. II. del, str. 146.

³³ J. Obergföll, cit. delo v Gottscheer Bote. III, 1906, štev. 2.

³⁴ Eduard Wallner, Altbairische Geschichte in den Ortsnamen der Ämter Bruck, Dachau, Freising, Friedberg, Landsberg, Moosburg und Pfaffenhofen. München u. Berlin, 1924, str. 2.

so nadedli ljudje poprej zanje tako nemirni gori ime Mirna gora. Spočetka je slovela imenovana cerkev, ki je bila baje zgrajena sredi 17. stol.³⁵ in imela dolgo tudi svojega duhovnika, kot božja pot, a sedaj romajo tja procesije od Semiča in Črnomlja le ob veliki suši, da prosijo za dež. Imenovani kraj kot naselje več ne obstoja, če izvzamemo planinsko koč, ki je bila zgrajena in otvorena l. 1929. Gornje (Oberloschin, 4 hube), Spodnje (Unterloschin, 2 hubi) in Nove Ložine (Neuloschin, koč. Kurtlarä, v urbarju Neulosin v posesti 1 hube) je po prof. Ramovšu razlagati po korenu log — od ležati. Ložina pomeni viseč, nagnjen, položen teren. Koč. Kurtlarä je po priimku Kurt(e)l. Gornja (Ober Tiefenbach, v kočevskem urbarju iz l. 1498 Ober-tieffenbach z dvema hubama, v koč. urbarju Ober Tieffenpach) in Dolnja Briga (Nieder Tiefenbach, v kočevskoroškem urbarju l. 1498 Tieffenbach — 6 hub — v kočevskem urbarju l. 1574 Nieder Tieffenpach) je lahko ikavsko brig za breg.³⁶ Po Eberlu³⁷ je briga = Berg, Hügel, kar pa še ni zanesljivo pojasnjeno. Kočevarji pravijo Gornji Brigi Brige, kar so rabili poprej tudi Slovenci,³⁸ medtem ko Dolnja Briga ni imela slovenskega izraza. Označba Gorenja in Dolenja Briga se pojavi v Specialnem krajevnem repertoriju za Kranjsko šele l. 1890. V severnem delu Bele Krajine in tudi drugod po Dolenjskem pravijo globoko v globeli tekoči vodi ali izvirku ali podtalno tekoči vodi breg. Dva »Tiefenbacha« sta tudi na Koroškem. Tiefenbach ne pomeni le globokega potoka, ampak tudi tak potok, ki teče na globokem, v debri. Ograja ali Urgraja, prej Nograd, Suchenreuter, koč. Zichareitr, v koč. urbarju Suchenrait — 1 huba) je označena po legi, obkoljeni ali ograjeni z gozdom. Slično Omota pri Semiču. Na Kočevskem so zelo značilne številne ograde, ki jih imamo posebno po vrtačah. R v Urgraji je samo vrinek³⁹ v Ograjo po ljudski etimologiji o — u — ur —. Ime Nograd za to naselje je nastalo iz vinograd, s katerim so tu poskušali. Nem. Suchenreuter pomeni laz v vrtači. Rajndol(-tal, Reintal, koč. Rentol in Reindul, v koč. urbarju Reinthall — 8 hub) je od Slovencev prikrojeno iz nemščine in znači »Tal am Rein«. Ta razlaga sicer ustreza krajevni legi Rajndola, vendar pa se lahko, ker spominja kraj na Koroško, po Lessiak⁴⁰ razlaga enako kot koroški Reintal iz Riwental = Reuental, to je Jammer- ali Klage-tal⁴¹ = dolina siromaštva. Ravne (Eben) pri Borovcu, označene po legi, so imele l. 1498 kakor 1574 3 hube). Rigelj (Riegel, v urbarju Rigl z eno hubo) in Mali Rigelj (Klein Riegel, v koč. urbarju Schrigl — 2 hubi) znači gorski pomol, podolgovat gorski hrbet.⁴² Mali Rigelj ima označbo »Mali« zaradi razlikovanja od slovenskega Velikega Riglja, ki stoji vzhodno od Poljan, a je sedaj dosti manjši od »Malega«. Tudi Veliki Rigelj je bil nekoč — kot nam

³⁵ Schauer v Gottscheer Kalender. 1927, VII, str. 58. L. Podlogar, Božja pot pri sv. Frančišku nad Planino v Beli Krajini. Izv. muz. društva za Kranjsko. XVI, 1906, str. 135—139.

³⁶ Tako razlaga univ. prof. dr. Fr. Ramovš.

³⁷ B. Eberl, o. c., p. 58.

³⁸ Freyer, Alphabetisches Verzeichnis aller Ortschafts- und Schlösser-Namen des Herzogthums Krain. Laibach, 1846, str. 11, 125.

³⁹ Tako dr. A. Breznik.

⁴⁰ Dr. Primus Lessiak, Die kärntnischen Stationsnamen. Carinthia I, 112 l. 1922, str. 27.

⁴¹ B. Eberl, o. c., p. 171.

⁴² B. Eberl, o. c., p. 161.

dokazujejo mehovski urbarji⁴³ iz let 1603, 1623 in 1666 — kočevsko naselje, ki je imelo enako kot Mali Rigelj le dve hubi. Gornja (Oberwarmberg, koč. Oberboumparg) in Dolnja Topla reber (Unterwarmberg, koč. Unterboumparg, v koč. urbarju Warmberg — imela 3 hube) sta označeni po prisojni, od solnca ogrevani legi pobočja. L. 1574 je obstojala le Dolnja Topla reber, v Gornji pa sta se po Schröerju 1750 nahajala Kinghof in Müschee.⁴⁴ Rogati hrib (Hornberg, v koč. urbarju Warnperg — imel 6 hub) je označen po rogu podobnem hribu. Enako gora (1100 m) in drvarsko naselje Rog. Rogati hrib je nekak kočevski »Lallenort«, »Schilda«, kraj budalosti. Oblika »Warnperg« v urbarju mesto Hornberg je Obergfölla⁴⁵ in za njim druge pisce zavedla, da je urbarski »Warnperg« istovetil z »Oberwarnbergom« (Gornjo Toplo rebrijo), medtem ko je pisal, da l. 1574 Rogati hrib še sploh obstojal ni. Da ni urbarski »Warnperg« nič drugega kot današnji Rogati hrib, nam govori mnogo geografskih in zgodovinskih dejstev. Navajam le nekatera od enih in drugih. Proti Gornji Topli rebri govori najprej lega imenovanega urbarskega kraja (Warnperga) v kočevskem spodnjem uradu in ne v zgornjem, v katerem so bila vsa do tedaj ustanovljena kočevska naselja z Doljno Toplo rebrijo vred, ki leži severno in SV od Kočevja (razen SV pobočja Roga s Poljansko-Črmošnjiško dolino);⁴⁶ dalje govore proti omenjenemu kraju v urbarskem »Warnpergu« navedena rodbinska imena, od katerih ne nahajamo l. 1826 niti enega v Gornji Topli rebri,⁴⁷ medtem ko dobimo v Rogatem hribu⁴⁸ med rodbinskimi imeni l. 1824 še 3, oziroma 4, in sicer v urbarju navedenega Petra »des Casparn Sun« v obliki Gasparitsch, Gregorja in Petra Lampertter-ja v obliki Lampeter (1824 že 3) in urbarskega Hansske-ta v obliki Hansko. Proti Gornji Topli rebri govori tudi zgodovina poselitve, ki pravi, da je človek prej poselil nižje in za obdelovanje pripravnejše predele in ne obratno, kot bi moralo biti v tem primeru, to je spodaj 3 hube, a zgoraj kar šest. To dejstvo nam tu potrjuje katasterski protokol, po katerem se navaja za Doljno Toplo reber l. 1826 15 hiš, za Zgornjo pa le 9.

Za občestno vas Rogati hrib govori posebno v urbarju navedeni zapovrstni red naštetih vasi, ko so najprej navedena naselja na vzhodni strani Kočevskega polja, začenjajoč nato na Z z že v hribih ležečem Rogatim hribom in dalje navajajoč vasi v geografski zaporednosti proti Kočevju (Črni potok, Zajčja vas, Livold, Dolga vas). Da pa Rogati hrib, ki leži že onkraj Skortena (757 m) v bližini Štalcarjev ni prišel pod urad v Kočevski Reki kot Štalcarji, je vzrok v tem, ker je imenovana vas že od svoje ustanovitve v župniji Kočevje, odkoder

⁴³ Nahajajo se v ljubljanskem muzejskem arhivu.

⁴⁴ K. J. Schröer, o. c., p. 137, 182. Gornja Topla reber ima ime tudi Sveti Peter po cerkvi imenovanega svetnika, ki je dosti starejša od naselja.

⁴⁵ J. Obergföll, cit. delo v Gottscheer Bote, III, 1906, šte. 12.

⁴⁶ J. Obergföll pravi (Gottscheer Bote, II, 1905, šte. 11), da je bila Gornja Topla reber, ki se je razvila ob obmejni cerkvi sv. Petra, že zunaj koč. gospostva.

⁴⁷ L. 1826 so bili v G. Topli rebri sledeči posestniki: 3 König-i (št. 1, 6, 9), 2 Sauer-ja (št. 2, 10), 2 Kraker-ja (št. 4, 7), Kinkopf (št. 3), Schauer (št. 5) in Grill (št. 8).

⁴⁸ L. 1824 so bili v Rogatem hribu ti-le: 5 Jonke-tov, 3 Tscherne-ti, 3 Lampeter-ji, 2 Marinkel-a, Wolf, Wetz, Putre, Pfersich, Gasparitsch, Schemitsch, Grünsich, Jaklitsch, Markovitsch, Saagar, Wittine, Fink, Schaffer in Hansko Marija.

so po ljudski tradiciji prišli tudi prvi kmetje, ki so jo ustanovili. Da je urbarski »Warnperg« Rogati hrib, nam govori dalje v primeri s Štalcarji tudi število hiš, ko najdemo leta 1824 v Rogatem hribu 27 hiš, v Štalcarjih, ki so imeli tudi 6 hub, pa 24. Leta 1924 je imel Rogati hrib 41 hiš in prav toliko Štalcarji.⁴⁹ Etimološko nerazločljiv prehod iz »Warn« v Horn tiči očitno v napaki pisca (ali prepisovatelja Wolseggerja) urbarja, ker se po listini⁵⁰ iz istega leta, kot je urbar, piše isti kraj »Hornperg«, čigar prebivalci so morali ob potrebi zapaliti stražnji ogenj. Schröer⁵¹ pa piše, da se je Lamperter že leta 1560 nahajal v Rogatem hribu.

S m u k a (Langenton, koč. Zmuk) pomeni po profesorju Ramovšu nagnjen, viseč teren. Nem. označba znači »bei der langen Thonen«, kakor se tudi prvič omenja po ustanovitvi v letu 1614⁵² Thon = Tann, Tanne. Pod »Tann« je misliti »Tannenwald«, ker so v starovisokonemščini eih, puoh, tan, feoht (Fichte) skupna imena.⁵³ Gozdnati teren je od leta 1605 dalje izkrcilo za Smuko in ustanovilo naselje 9 kmetov iz Starega Loga.⁵⁴ **S r e d g o r a** (Mittenwald), **S r e d n j a v a s** pri Črmošnjicah (Mitterdorf, koč. Mitterdoarf, l. 1574 je imela 4 hube) in **S r e d n j a v a s** pri Travi (Mittergraß, koč. Hintrdearfle, ker stoji za Šafarji, v urbarju Undter Grass — 3 in pol hube — leta 1498 še ni obstojala) so označene po legi. V Sredgori pri Planini, ki je leta 1574 še ni bilo, navaja Schröer⁵⁵ med letom 1700—1750 Flacka, leta 1750 Frützela in Kapscha, leta 1770 pa je imela 8 hiš. Srednja vas v Dragarski dolini stoji med Drago in Travo, ona v Črmošnjiški pa med Brezjami in Črmošnjicami. **Š e n p e r g** (Schönberg) pri Starem Logu je dobil ime po nekdanjih ondotnih vinskih goricah, podobno kot nem. Guttenberg, slov. Srebotnik, pri Poljanah, čeprav vino ni bilo dobrega okusa. Na nekdanje vinogradništvo na Šenpergu spominjajo še sedaj hramovi. Šenperg se še ne omenja niti v urbarju niti pri Schröerju za leto 1770. **Š k r i l j** pri Planini (Skrill), **Š k r i l j** (Unter Skrill, v urbarju Undter Schgrill — 3 hube) in Ober Skrill, v urbarju Oberschgrill — 1½ hube — slov. Zdihovo, imajo ime po ondotnem skalnatem terenu, škriľjah. Tudi pri Podzemlju je zaselek Škriľje. Belokranjci imenujejo škrel ali škrelo ploščat, koljiv kamen ali skalo. Zdihovo ima 659 m nadmorske višine, Škriľj 522 m, Podstene 356 m, a Kolpa teče v kanjonu pod Zdihovim le 205 m nad morjem. Zdihovo se nahaja tudi na Hrvaškem nad Kolpo blizu Vinice, ki ima lahko svoje ime po zgodovinskem (Turki) ali kakem drugem naravnem vzroku. **T o p l i v r h** (Warmberg, koč. Bourmparg) pri Koprivniku in **T o p l i v r h** ali **T a p l o h** (Unter Tappelwerch, koč. Topobach, v koč. urbarju Undter Tablwerch, je imel 3 hube) sta imenovana po prisojni legi na hribu. Schröer navaja, da se je v Toplem vrhu pri Koprivniku, ki leta 1574 še ni obstojal, nahajal od leta 1700 do 1750 kmet Vogrin, leta 1750 kmeta Hefferl in Maierle, leta 1770 pa je imel

⁴⁹ Josef Perz, Die Siedlungen des Gottscheerlandes. Gottscheer Kalender, V, 1925, str. 68.

⁵⁰ Georg Widmer, o. c., p. 46.

⁵¹ K. J. Schröer, o. c., p. 152.

⁵² Georg Widmer, o. c., p. 141.

⁵³ Dr. Primus Lessiak, o. c., p. 15.

⁵⁴ Georg Widmer, o. c., p. 141.

⁵⁵ K. J. Schröer, o. c., p. 84, 88, 135, 179.

11 hiš.⁵⁶ Turen (Thurn) ima ime po obliki hriba, ki na njem stoji. Kočevarji pa so o imenovanem zaselku ustvarili pripovedko,⁵⁷ češ da je tu, še preden je bilo Kočevsko poseljeno, stal edini stolp na vsej dolgi poti med Ribnico in Belo Krajino, v katerem je živel zakonski par, ki je popotnike na prenočevanju ropal in ubijal in tako nevede ubil tudi z junaškega potovanja došlega lastnega sina. In ta namišljeni roparski stolp, za čigar mesto celo vedo, je dal po njih mnenju kraju ime. Vimolj (Wiederzug, koč. Bidrcg) je kraj, kjer se zemlja melje, polzi. Ker o tem tu ni govora, pomeni v prenesenem pomenu tudi teren, ki ven moli,⁵⁸ hribček. Po drugem pomenu je razlagati tudi Vimolj pri Čepljah v Poljanski dolini, po prvem pa Vimolj pri Banji Loki, ker tam radi potočkov in z vodo prepojena zemlja v resnici polzi. Ob dolgotrajnem dežju je tam za pešce obupen prehod. Nem. Wiederzug pomeni po Obergföllu⁵⁹ obrat, okret pri oranju. Slovensko ime je starejše in se v urbarju mehovskega gospostva iz leta 1603 imenuje Weinoll ob Roschitsch leta 1623 pa že Widerzug. Vrčice (Wertschitz), ki l. 1574 še niso obstojale, je razlagati od rečica, v rečice. To naselje se v starejših semiških matrikah, ki začenjajo l. 1672, piše Riczicz = rečica (1673, 74) (1676 Erzicz) po potočku, ki prihaja izpod Brezij in pod Vrčicami ponikne. Zaderc, ki je po poljanskem urbarju iz leta 1576 imel 3 hube, je po njegovi legi na hribčku pod Poljansko goro razlagati ali iz za bьrdьce ali za дьbrьць alizadьrtьць.⁶⁰ Zlebe so imenovane po svoji legi v kanjonu ob Kolpi, ki dela tam v ozki, žlebasti strugi brzice.

Po gozdu so označeni Stari (Altlag), koč. Loag, v urbarju Lag — 7 hub). Novi (Neulag, koč. Schuächä po legi v dolini, v urbarju je imel 2 hubi) in Spodnji Log (Unterlag, v poljanskem urbarju iz leta 1576 Suplag, ki je imel 10 hub).

Po rastlinah imajo ime Gorenja (Ober Buchberg, kočevsko Gailoch [= tautologijal, v urbarju Ober Puechperg — 1 huba), Srednja (Mitter Buchberg, v urbarju Mitterpüechperg — 1 huba) in Dolenja Bukova gora (Unter Buchberg, koč. Untrpuächperg, v urb. Puechperg — 2 hubi), dalje Gaber, Borovec (Morobitz, v kočevskoreškem urbarju leta 1498 Baxobetz s 6 hubami, od katerih je bilo še pet nerazdeljenih, leta 1574 [Morobitz] pa je bila samo ena še cela in pet razdeljenih na polovice), Smrečnik (Feichtbüchel = Fichtenbüchel = auf dem Fichtenbüchel, koč. Weichtpichl, v urb. Feicht Püchl — le $\frac{3}{4}$ hube). Nemška krajevna imena so navadno tvorjena v obliki dativa. Smrečnik, ob katerem je razširjen smrekov gozd, ima sedaj le tri hiše. Gabra leta 1574 še ni bilo in tudi za leto 1770 ga Schröer še ne omenja. Črmošnjice (Tschermoschnitz, koč. Maschä, v urb. Tschermoschnitz — $3\frac{1}{2}$ hube) imajo ime po rastlini čremož,⁶¹ čremka (Traubenkirsche). Kočevje (Gottschee, koč. Gottscheab ali Shtodt), ki se v listini prvič omenja šele

⁵⁶ K. J. Schröer, o. c., p. 85, 107, 167, 228.

⁵⁷ Dr. Adolf Hauffen, o. c., p. 106, 107.

⁵⁸ Tako tolmači dr. A. Breznik.

⁵⁹ J. Obergföll, cit. delo v Gottscheer Bote, II, 1905, štev. 24.

⁶⁰ Razlaga univ. prof. dr. Ramovša.

⁶¹ Tako razlaga slovníčar Breznik.

leta 1363 v obliki Gotsche⁶² — mesto je postalo leta 1471⁶³ — se po Štreklju⁶⁴ in Skoku⁶⁵ razlaga iz hojka, hvojka, hvojčevje, hočevje, ki je starejša oblika kot Kočevje. Po brezah ima ime Brezovica (Bresoviz, v poljanskem gospostvu je imela leta 1576 4 hube), Preže (Pröse, v kočevskoreškem urbarju leta 1498 Presen, ki je imela 2 hubi, a leta 1574 ima v kočevskem urbarju že 3½ hube in se imenuje Presn), Prežulje (Presuln — leta 1498 še niso obstojale — leta 1574 pa se imenujejo Presul z eno hubo), Brezje (Wretzen, koč. Brezä, v urbarju Presaitz — 3½ hube) in Staro brezje (Alt Friesach, koč. Wriäschoch, v urb. Friesach — 4 hube). Friesach je iz slovenske oblike v mestniku v brezjah, brežah = Fresach, Friesach. Da ni na kočevskem urbarju imenovana Presautz, ki jo Obergföll⁶⁶ in njegovi posnemovalci istovetijo s poljansko Brezovico, nič drugega kot Brezje pri Blatniku, ki se imenujejo v semiških matrikah leta 1675 Bresouizha in ki jih Belokranjci še danes običajno nazivajo »Brezofca« — nam priča poleg v urbarju navedenega zapovrstnega reda naselij in sosednjim naseljem enake tlake popolnoma jasno v ljubljanskem muzejskem arhivu se nahajajoči urbar poljanskega gospostva iz leta 1576, kjer ima poljanska Brezovica 4 hube, medtem ko jih je imela črmošnjiška »Presautz« — današnje Brezje pri Blatniku — le 3½. Ašelic⁶⁷ (Aschelitz, v mehovskem urbarju iz leta 1603 »Auf der Albm oder Inapaka mesto oberl Pfar: Zermoßnitz in tudi Aschelitz) je po prof. Ivanu Koštiálu iz die Aschnitz = Simau, alchemilla vulgaris, sl. hribja resa, iz n je večkrat postal L Grčarice (Masern, koč. Masharä, v kočevskoreškem urbarju Masern, ki so imele 6 hub, v kočevskem urbarju 1574 pa Massern) so točno istega pomena kakor nemško ime Masern (grčarica = grčavo drevo; gl. Grčarske Ravne, str. 63). Livold (Lienfeld, koč. Liäwold — imel 10 hub) razlaga Luka Pintar⁶⁸ iz Liel, strvn. liola, srvn. liele, ki pomeni viličasto rastlinje, kot slak, bršljan, srobot. Torej je Livold kraj, ki je bil prej poraščen s srobotjem ali bršljanom. Tako je po srobotju imenovan Srobotnik (Guttenberg) pri Poljanah, ki leta 1574 še ni obstojal. Nem. Guttenberg je iz »in dem guten Berg« tako imenovan radi vinskih goric, ki so bile nekdanj odod razprostranjene. Mašelj, nem. Maschen, je po Koštiálu »am Aschen« = ob jesenovju, ker je Asch = Esche. Tako je po jesenih imenovan tudi Jesenov vrh pri Fari nad Kolpo. Prerigelj (Prölibel, v kočevskem urbarju Prelibl je imel 4 hube) je nastal iz pre lipe = pri lipi (Knežji lipi). Slovenci v Poljanski dolini ob Kolpi še danes imenujejo ta kraj Prelible (v Čepljah) in Prelipje ali Prelibje (v Paki, Radencih). V Mašlju pri Črmošnjicah, ki leta 1574 še ni obstojal, se je po

⁶² Karl Julius Schröer, Ein Ausflug nach Gottschee. Str. 13, 14. Grothe, o. c., p. 212.

⁶³ Dimitz A., Zur Geschichte der Städte u. Märkte in Krain. Mitth. d. h. Ver. f. Krain. 1864, str. 55, 56.

⁶⁴ Štrekelj, Slovanski elementi v besednem zakladu štaj. Nemcev. ČZN, VI, 1909, str. 11.

⁶⁵ P. Skok, Toponomastični prilozki. ČJKZ, V, 1926, str. 11—14. — Steska, Imenoslovne črtice, GMDS. XII; str. 14, 15, razlaga Kočevje od hot, hoteti, hočem in pravi, da so dali Slovenci kraju ime po vodi — sedanji Rinži — ki teče, kjer hoče (na in pod zemljo).

⁶⁶ J. Obergföll cit. delo v Gottscheer Bote, II, 1905, šte. 24.

⁶⁷ Končnica -ic-e je Tschinkla, o. c., p. 167, in Lehmann, o. c., p. 43, zavedla, da predpisujeta Ašelicam slovensko poreklo.

⁶⁸ L. Pintar, O krajnih imenih. Ljubljanski Zvon. 1912, str. 368.

Schröderju leta 1775 nahajal kmet Schlaun.⁶⁹ — **Grintovec** (Grintoviz je imel v urb. leta 1574 2 hubi) ima ime ali po rastlini grintovec = scabiosa arvensis, Grindkraut, ali po terenu, ki je poraščen z raztresenim grmovjem lin kamenjem kot »grintami«, krastami na glavi.⁷⁰ Slovenski Grintavec pri Bosljivi Loki je že leta 1498 obstojal (v kočevskoreškem urbarju imenovan Gruntauitz) in imel eno hubo (na njej Mathe). **Rampoha** (Dranbank, koč. Dranpounek) je popačena oblika iz Dranbank. Dran = tran, travnat; Bank = gozdni travnik, jasa. Leta 1574 še ni eksistirala, leta 1750 pa je bil v njej kmet Pachinger.⁷¹ **Koprivnik** (Nesseltal, v urbarju Neslthaal z 10 hubami), **Resa** (Ressen, koč. Reaße, v urbarju Schmückh Püchl bei den Ressen imel eno hubo — ima sedaj 4 hiše in reso v svoji bližini), **Trava** (Ober graß, koč. Vordearfle — leta 1498 še ni eksistirala — v koč. urbarju se imenuje Ober Grass, prej tudi »Auf der Alben« — 4 hube — tako z ozirom na Planino, ki se je v koč. urbarju imenovala »Under der Albm« [2¾ hube]), **Travnidol** (Tran dul) in **Travnik** (Scherenbrunn, koč. Groschparg, v urbarju Schernprun — imel eno hubo) so imenovani po rastlinju, ki je bilo ob njihovem nastanku zanje značilno. Travnidol, ki leta 1770 po Schröderju še ni obstojal, je spadal v mehovsko gospostvo. Nem. Scherenbrunn za Travnik, ki ima sedaj le dve hiši: hišo gozdarja, čuvaja Königa in logarja Nieseja, je imenovan po nad travnikom se nahajajočih dveh studencih: to so »die Brunnen in den Scherren« ali pa »Scherre bei den Brunnen« (travnik pri studencih). Po trnju je imenovan **Trnovec** (Tiefenreuter, koč. Trindewitz, v urbarju Tieffenreutter, je imel 3 hube), po vrbah **Vrbovec** (Tiefental, v urbarju Tieffenthal je imel 3 hube). Nem. ime pomeni pri prvem »im tiefen Reuter«, pri drugem »im tiefen Tal«. **Mahovnik** (Moschwald, koč. Maschbold, v urbarju Maschwald — imel 10 hub) je novejšo ime, ki je slovenščini prikrojeno iz nem. Mooswald, ki pomeni močvirnat (mahovnat) gozd, ki se je nekoč tod razprostiral. En Mahovnik se nahaja na Koroškem in kočevski ima — ker so odondod prišli prvi nemški in morda med njimi tudi kakšni slovenski kolonisti — lahko kako zvezo, spomin na koroškega. Mahovnik se kot prvi od vseh kočevskih naselij pojavi v listini leta 1339 v obliki Mooswald.⁷² **Morava** (Mrauen, koč. Mragä, v kočevskoreškem urbarju Hameraw — je imela 6 hub — v koč. urbarju leta 1574 imenovana Homerau, v ilstini iz l. 1601 Muraw)⁷³ je po Ramovšu staroevropska izposojenka, ki pomeni prvotno vodo, a nima sedaj več občnega pomena. Služi za poimenovanje voda in krajev, ki leže ob taki vodi. Na Slovaškem pomeni morava tudi loko, travnik (Au).⁷⁴ Poleg tega se imenuje ponekod tudi neka trava morava. Kot kaže nem. Au — označa tu morava loko.

⁶⁹ K. J. Schröder, o. c., p. 205.

⁷⁰ J. Obergföll cit. delo v Gottscheer Bote, II, 1905, števil. 7.

⁷¹ K. J. Schröder, o. c., p. 56.

⁷² Dr. Karlmann Tangl, Die Grafen von Ortenburg in Kärnten. Archiv für österr. Geschichte. XXXVI, 1866, str. 163 in 164.

⁷³ Georg Widmer, o. c., p. 89.

⁷⁴ Franz Miklosich, Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen. Manulneudruck aus Denkschriften der Akad. d. Wissensch., phil.-histor. Kl., Wien, 1860—74. Heidelberg, 1927, str. 285.

Po živalih so imena Bilpa (Wilpen, v poljanskem urbarju se leta 1576 imenuje Wilpin z eno hubo, ki je nastala v danšnji obliki od nem. Wilp = Wolf, srvn. wülpe = Wölfin),⁷⁵ Golobinjek (Taubenbrunn, koč. Taubndorf, v urb. Taubenprun⁷⁶ imel 1 hubo), Jelendol (Hirisgruben, leta 1924 imel le eno hišo in žago), Jelenja vas ali Iskrba (Hirschgruben, koč. Hirisgrueb — leta 1498 še ni obstojala — v koč. urbarju se imenuje Hirschgrueben z eno hubo — nem. ime je lahko po priimku Hiris), Komarna vas (Ober-Tappelwerch, koč. Muckndorf, v urb. Ober Taplwerch — imel 3 hube), Konjski hrib (Roßbüchel, koč. Roschpichl — l. 1574 še ni obstojal, l. 1770 pa je imel že 5 hiš)⁷⁷ je po Brezniku imenovan po konjski paši, slično kot Talci vrh po telečji paši — žaga Medvedjek (Bärenheim), Mačkovec (Katzendorf, koč. Kotzndorf ali Kotzndaf, v urbarju Khatzendorf — 4 hube). Gor. Mačkovec (Ober Katzendorf, koč. Pinagl = Nagelkraut, Sanguisorba, v urbarju Ober Khatzendorff — 1½ hube) — mačkovec je tudi rastlina, ki nanjo tu ni misliti, ker je na Kočevskem dosti divjih mačk, o katerih govori tudi kočevski urbar, ki določa za kožo divje mačke le 2 krajcarja⁷⁸ — Muhova vas (Ober Fliegendorf, koč. Wliägndorf, v urbarju Fliegendorf — 2 hubi), Ovčjak (Schöflein, koč. Schäflerji; od priim. Schäfler; leta 1752 se po Obergföllu⁷⁹ imenuje tudi Schöpflein, kar razlaga od Schopf, Schupf, Schupfen [šupal], ki l. 1574 še ni obstojal, omenja pa se v njem v l. 1700—1750 Herbist, 1750 Perion in Kobetitsch, 1770 pa je imel že 11 hiš⁸⁰ — Ramsriegel (Ramsriegel, 1574 še ni obstojal) je nastal iz starejše oblike Raben-büchel; Rabe = koč. rom, srvn. ram.⁸¹ L. 1770 je imel 4 hiše.⁸² Römergrund (v urbarju Tieffenprun z eno hubo) je Rabengrund, ker je množina od koč. Rom, Römmer.⁸³ Za Römergrund (Römmergrund) pravi Wolsegger,⁸⁴ da ne stoji na istem mestu, kot je stal v 16. stol. zaselek Tieffenprunn. Po zajcih je imenovana Zajčja vas, nov. polje (Hasenfeld, koč. Houschwold, v urbarju Hasenfeld), ki je imela l. 1574 6 hub.

Po vodi in močvirni zemlji so imenovani Črni (Schwarzenbach, koč. Schborznpoch, imel je 8 hub), Divji (Ober Wildbach, koč. Wildpoch in Bildpoch, v urbarju Ober Wilpach, ki je imel le ¼ hube in ima sedaj le 2 hiši), Kačji (Otterbach, koč. Ottrpoch, v urbarju Otterpach, 6 hub), Mrzli (Kaltenbrun, koč. Kaotnprunn, ga 1478 še ni bilo, v koč. urbarju pa se imenuje Beim Prun z eno hubo), Suh i (Dürnbach, koč. Durnpoch, v urbarju Dürnpach,

⁷⁵ Dr. Fr. Kos, Topografične drobtine. ČZN VIII, 1911, str. 78. Dr. Hans Tschinkel, o. c., p. 114. Tschinkel tudi misli na možnost od »beim Wildbach«.

⁷⁶ Nem. ime je po dveh studencih (eden nad, drugi pod naseljem), na katere hodijo pit divji golobi. Sedaj ima le tri poseljene hiše: Šafar (gozdar), Bukovec in Mauser. V bližini sta tudi 2 poseljeni drvarski bajti z gospodarskimi poslopji, spadajoči pod Golobinjek.

⁷⁷ K. J. Schröer, o. c., p. 200.

⁷⁸ P. Wollsegger, Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574. Mitth. des Musealvereines für Krain. IV, 1891, str. 31.

⁷⁹ J. Obergföll cit. delo v Gottscheer Bote, II, 1905, št. 2.

⁸⁰ K. J. Schröer, o. c., p. 107, 50, 141, 206.

⁸¹ Dr. Hans Tschinkel, o. c., p. 38.

⁸² K. J. Schröer, o. c., p. 191.

⁸³ Adolf Hauffen, o. c., p. 8. Rom pomeni v koč. tudi cigana, na kar tu ni misliti.

⁸⁴ Peter Wolsegger cit. v Mitth. des Musealver. f. Krain, III, str. 141.

imel 4 hube) in Svetli potok (Lichtenbach, koč. Liämpoch, v urbarju Liechtenpach, je imel 4 hube). Vsi imenovani potočki, po katerih značilnosti imajo kraji imena, so zgolj hudourniki in ponikalnice. Stalno teče ponikalnica Divji potok. Tudi na Koroškem se nahaja en Wildbach, 2 Kaltenbrunn-a, štirje Schwarzenbach-i. Po potoku ima ime tudi Kočevska Reka (Rieg, koč. Riäggä, v kočevskoreškem urbarju Riegkh imela 14 hub, v koč. urbarju pa se imenuje Riekh) in Blatnik (Rußbach, koč. Rußpoch, v urb. je Ruespach imel 3 hube — nem. Ruß- pomeni sajast, črn). Po mrzlem studencu je imenovano Studeno (Brunsee, koč. Sheab, v urbarju Beim See z eno hubo), Male Toplice (Töplitzel) po studencu, ki se je zdel prvim naseljencem topel.⁸⁵ Nekateri kraški izvirki se namreč po zimi ljudem zde, da so topli, ker se iz vode kadi — kot pravijo. Najlepši primer za to je belokranjski potok Krupa, ki je dal vasi in gradu Krupa ime, in ki nikdar ne zamrzne, čeprav ima zelo počasen tok. Bistrica (Wistriz, koč. Bistrce) ima lahko ime po svojih dveh bistrih studencih, ki so jih tam ogradili. Male Toplice, ki jih 1574 še ni bilo, omenja Schröer⁸⁶ l. 1750, ko so imele 6 hiš, Bistrice⁸⁷ pa niti še za l. 1770 ne omenja. Po luži ima ime Luža (Lacknern, v urbarju Lackner z eno hubo, ki je po računih iz katastrske mape in protokolov merila blizu 31 ha) — nem. ime je po priimku Lackner in iz tega »bei den Lacknern« — Mlaka pri Kočevju (Kerndorf, v urbarju imenovana skupno z Bregom: Kherndorf und Rain, s katerim je imela skupaj 5 hub, koč. Kearndaf) in Mlaka pri Goticah (Moos, koč. Mooschä, v kočevskoreškem urbarju 1498 imenovana Moss s 5 hubami, od katerih je bila še ena cela, 1574 pa so bile že vse razdeljene na polovice — Moss). Kurn, Kirn, Korn, srvn. kürn, kürne = samotežni mlin.⁸⁸ Mozelj (Obermösel, koč. Mesl, v urbarju Obermoss — imel 10 hub) spominja na Koroško, kjer se nahaja več takih krajevnih in ledinskih imen. Mösel je deminutiv k Moos v pomenu močvirja.⁸⁹ Tudi Rajhenau (Reichenau, koč. Reichnagä, po slov. ljudski etimologiji Rahnal, v urbarju Reichnau — 10 hub) spominja na prihod kolonistov iz Koroške, kjer so trije kraji s tem imenom. Stoji na majhnem kraškem polju in pomeni »an der reichen Au«. Ribnik, v urbarju Ribnikh z dvema hubama, je dobil ime po dveh ribnikih, ki si jih je tu dalo — kot pravi urbar⁹⁰ — napraviti kočevsko gospostvo.

Žibenj (Oberstein, koč. Škiben od priim. Skibe, v urbarju Oberstain — 1/4 hube, ki jo je 1574 imel Melz = Meljec), ki spada k prirodnim imenom, je nemškega izvora, ki pa nima utemeljene razlage.⁹¹

⁸⁵ Dr. Breznikova razlaga.

⁸⁶ K. J. Schröer, o. c., p. 71 in Nicka v njih l. 1750 na str. 185.

⁸⁷ Sami ljudje iz Bistrice pravijo, da so se radi roparjev preselili od Miklarjev.

⁸⁸ B. Eberl, o. c., p. 99, 137.

⁸⁹ Dr. Primus Lessiak, o. c., p. 116.

⁹⁰ Mittheilungen des Musealvereines für Krain, VII, 1911, str. 32. Stara ribnika pri Ribniku, ki stoji na majhnem kraškem polju in ima parno žago, več nista vidna. Mogoče se na mestu starega ribnika nahaja sedanji 14 m dolgi, 6 m široki in 3 m globoki bazen, iz katerega je po cevi napeljana voda v spodaj stoječo parno žago. Naselje ima dva slaba studenca.

⁹¹ Breznik meni, da je lahko imenovan po Säbebaum = sabinska brinja.

B. Kulturna imena.

Po krčenju in paljenju so imenovana naselja *Gschwend* (od *schwenden* = paliti, »durch schwenden gewonnener Platz«), *Pogorelec* (koč. *Pogrelz*, v urb. *Pagerelitz* je imel le $\frac{1}{2}$ hube) pri *Mirni gori*, *Pogorelec* pri *Poljanah*, *Polom* (*Ebental*, koč. *Ebntou*, v urb. *Ebenthall* je imel $1\frac{1}{2}$ hube) od *lomiti*, *krčiti*, *Laze* (*Laase*, novejše *Reuter*, se omenjajo v mehovskem urbarju šele l. 1666, v semiških matrikah se imenujejo 1678 *Doleyne Lasee*) pri *Črmošnjicah*, *Laze* pri *Starem Brezju* (*Neu-Friesach*, koč. *Bieddroß* ali *Bidroß*, *Droß* = gorsko sedlo, *wieder* = dvakrat,⁹² v urbarju *Neu Friesach* — 3 hube), *Lazec* (*Gechak*), ki se niti l. 1770 še ne omenja, *Novi lazi* (*Hinterberg*, koč. *Hintrparg*, v kočevskoreškem urb. iz l. 1498 *Hinderberg*, ki je imel od 10 hub še eno nerazdeljeno, v koč. urbarju iz l. 1574 pa je imel »Hindterperg« že vse hube razdeljene na polovice), *Nove laze* ali *Lapinje* (*Neugereut*, v poljanskem urbarju iz l. 1576 imenovane *Neuen Greidt* z $1\frac{1}{2}$ hube; koč. *Lapüchl* je skrčeno od *Laubbüchel*, iz česar je *Lapinje* slov. prikrojeno, ker kočevski laple = *Baumblatt*, srvn. *loubelin*),⁹³ *Podpreska* (*Merleinsrauth*, koč. *Marlaschraut* od *Merle* = rastlinsko ime = leča, koleraba, repa; pomeni isto kot slov. *repišče*),⁹⁴ ki l. 1574 še ni obstojala, l. 1770 pa je imela že 23 hiš, ima ime od pod preseka, *Seč* (*Setsch*, v urb. *Setscha* imela 1 in $\frac{1}{2}$ hube), *Seč* pri *Črmošnjicah* (*Gehag*, koč. *Gähack*, v mehovskem urbarju l. 1603 obm *Khagg*), *Verderb* od »einen Wald gänzlich verderben« in *Verdreng* (se imenujeta v koč. urbarju kot eno naselje *Verderb-Verdreng*, ki sta imela 5 in $\frac{1}{2}$ hube) od *Dranc* = *Gedränge*, *Bedrängnis*, ist der Ort, wo der Wald »verdrängt wurde«,⁹⁵ da se je teren kultiviral (?). *Gschwend* je nastal po l. 1770. *Pogorelec* pri *Mirni gori*, ki je dosti starejši od onega pri *Poljanah*, pa je že pred kakimi 125 leti izginil. Temeljne razvaline treh hiš so še vidne.

Po prometu je imenovan zaselek *Cesta* (*Winkel*, koč. *Straße*, v urbarju *Winckhler* = im *Winkel* wohnende — imela eno hubo), ki kaže, da je bil nekoč tod dober promet.

Pravo naselbinsko ime kažejo *Koče* (*Kotschen*, koč. *Gotschä*, v kočevskoreškem urbarju *Kotschen* in v kovčevskem *Kötschen* s 5 hubami) po lesenih kočah, enako *Kočarji* (*Nieder Mösel*, koč. *Kotscharn*, v urbarju *Nider Mösl* je imel 7 hub), *Štale* (*Stalldorf*, koč. *Schtoll*, v urbarju *Stalltorf* so bili na dveh razdeljenih hubah 4 *Gergerji*) po poprej tam se nahajajočih hlevih za živino in pomenijo tudi bivališče, torišče, ter *Željne*, pravilneje *Sela* (*Seele* = le izposoditev iz slov. *Sela*, podobno kot koroški *Seel*,⁹⁶ koč. *Scheale*, v urbarju *Sellen* so imele 8 hub).

Imena, ki kažejo na narodnost, so *Nemška Loka* (*Deutschau*, *Unterdeutschau*, koč. *Age*, v urbarju je »*Teutschau*« imela 6 hub) in *Gorenja*

⁹² Peter Jonke, *Zur Gottscheer Ortsnamenkunde*. *Gottscheer Kalender*, XIII, 1933, str. 115.

⁹³ Dr. Hans Tschinkel, o. c., p. 102.

⁹⁴ Prof. Ramovševa razlaga.

⁹⁵ Max Tomitsch, o. c., p. 75.

⁹⁶ Dr. Primus Lessiak, o. c., 9. Freuer, *Alphabetisches Verzeichnis aller Ortschafts- und Schlösser-Namen des Herzogthums Krain*, str. 116, ima oblike *Shéljne*, *Sele*, *Seele*, in *Schelne*.

Nemška Lokka (Oberdeutschau, koč. Tearischt, v koč. urbarju je »Ober Teutschaw« imela 2 hubi) radi slovenske okolice ter Slovenska vas (Windischdorf, koč. Bindrschdo(r)f, v urbarju 11 hub)⁹⁷ radi nemške okolice. Lahinja (Lachina, v urb. je »Lachin«, je imela 3 hube)⁹⁸ je od Vlahinja, kakor se dobro vidi za belokranjske Lahinje po viniških matrikah, kjer se piše l. 1709 Vlahinia. L. 1750 se omenja v Sušju (koč. Dörroch, Durroch, Suchen — je že razseljeno), ki je imelo 1770 4 hiše, priimek Lachina.⁹⁹ Vlahe imenujejo Belokranjci Uskoke, pripadnike grškokatoliške in pravoslavne vere.

Rodbinsko-imenske sledove kažejo naselja Klinja vas (Klindorf — 8 hub) po priimku Klin, Kunče (Kuntschen, koč. Kuntschn, v urbarju Khünschen so imele 1½ hube) po nem. priimku Kunz, Kukovo (Kukendorf) po priimku Kuk — je bilo v čušperskem gospostvu, Kuhlarji (Küchlern, koč. Kichlarn, v urbarju Khuechlern so imeli eno hubo — nem. ime znači »bei den Küchlern«) od priimka Küche, ki se je 1574 še nahajal v tem zaselku; dalje Blaževica (Unter Blaschowiz, koč. Untrplaschobitz)¹⁰⁰ po Blažu, Pajkež (Ober Blaschowiz, koč. Peikous) po Pajku, Brunnwirth = »Wirth bei dem Brunnen«, Deleči vrh (Laubbüchel, koč. Lapichl) po Deletu,¹⁰¹ podobno kot Ruperč vrh po Rupertu, Gergelj (Beim Görgel) ob Kolpi po imenu Gergl, Georgl, Hutterhäuser, ki so od l. 1896 združene s Kočevjem, po priimku Hutter, Handlarji (Handlern, koč. Handlarä, v kočevskoreškem urbarju 1498 imenovani Hendlern, ki so imeli od 5 hub še dve nerazdeljeni, 1574 pa so imeli že vse razpolovljene) po priimku Handler, kakor se imenujejo še v listini l. 1601.¹⁰² Mavrlen (Maierle), ki se 1574 imenuje le kot ledinsko ime »in Maierlains Schrat«,¹⁰³ je od Slovencev prirojen izraz iz nem. priimka Maierle — Miklarji (Brunngerath, koč. Prungreit) so od Auersperga ustanovljena gozdarska hiša s posestvom, ki je dobilo ime po prvem nem. naselniku Mik(e)lu = srvn. velik.¹⁰⁴ Nem. Brunngerath znači »Gerath bei dem Brunnen«. Miklarji, t. j. posestvo in hišo s gosp. poslopji, ki jih je pred 25 leti kupil od Italijana Morarija Javornik iz Žalne, dal to posestvo v najem najprej Tekavcu, ki je bil tu 15 let in nato sedanji petčlanski družini Hren, ki se je pred 10 leti preselila iz Borovnice v Miklarje, že dolgo ne spadajo v kočevski jezikovni otok. Štalcarji (Stalzern, koč. Schtalzarn, se v kočevskoreškem l. 1498 in v kočevskem urbarju imenujejo Steltzendorff ter so imeli 6 hub) imajo ime po priimku Steltzer in se 30. jul. 1601 v listini^{104a} imenujejo kot naselje le »Stelzer«. Tancbihel pr. tudi Tanče gorice (koč. Tonzpichl, v urb. Tantzpüchl z eno hubo) je imenovan po Tanz-u, Turkova draga (Unter Fliegendorf, koč.

⁹⁷ Slovenska vas — Windischdorf — edina vas tega imena na bivšem Kranjskem — se prvič imenuje v listini morda že l. 1365, nesporno pa je govor o njej l. 1436, in 1444. G. Widmer v Gottsch. Kal., XIV. 1934, str. 43, 45.

⁹⁸ Breznik pravi, da so se v kočevsko Lahinjo naselili prebivalci iz belokranjskih Lahinj.

⁹⁹ K. J. Schröer, o. c., p. 151, 220.

¹⁰⁰ Blaževica se omenja šele v mehovskem urbarju iz leta 1666.

¹⁰¹ Breznikova razlaga. L. 1770 še ni obstajal.

¹⁰² Georg Widmer, o. c., p. 89.

¹⁰³ Mitth. des Musealvereines für Krain, IV, 1891, str. 33.

¹⁰⁴ Breznikova razlaga.

^{104a} Georg Widmer, o. c., p. 89.

Shuächä, Tirkn Shuächä in Peatscharä, v urbarju Undter Fliegendorf — imela 1 in $\frac{1}{4}$ hube) po Turku,¹⁰⁵ Gornji (Ober Wetzenbach, koč. Obrbetsnpoch, v kočevskoreškem urbarju je imel »Obern wetzenbach« 2 celi hubi, od katerih pa je ena bila pusta (öd-), v koč. urb. 1574 pa je imel že obe razdeljeni) in Spodnji Vecenbah (Unter Wetzenbach, koč. Untrbetsnpoch, se v kočevskoreškem urbarju imenuje Niderwetzenbach s 3-mi hubami, v kočevskem pa Nieder Wetzenpach) pa po priimku »Wetz«.

Zgodovinske sledove kaže Knežja lipa (Graflinden, koč. Groflintn, v koč. urbarju Graflindten je imela $6\frac{1}{2}$ hube), ki ima po Pintarju¹⁰⁶ ime po knezih, to je po svobodnikih, posestnikih z dednim nasledstvom. O Knežji lipi pripoveduje kočevska pripovedka, da je dobilo naselje ime po grofu Frideriku Celjskem, ki je na nekem svojem potovanju tu počival.¹⁰⁷ L. 1457 se imenuje ta kraj Grauenlynnd, kjer se je pobirala mitnina, ki je tedaj pripadala poljanskemu gospostvu.¹⁰⁸ Nova gora (Neuberg) pri Poljanah je dobila ime po mladih, novih vinogradih; 1573 je namreč Franc Ursini, grof Blagajski, zasadil Novo goro s trtjem, ki pa ga je posekal in nato v sporu posedoval do l. 1623 grof mehovski Bukovič.¹⁰⁹ Tod je namreč potekala meja med kočevskim in mehovskim gospostvom. Stari (Alttabor, koč. Aotrtawr) in Novi Tabor (Neutabor, koč. Tawr) sta imenovana po v turški dobi zgrajenih taborih, o katerih govori Valvasor.¹¹⁰ Stara cerkev (Mitterdorf je imela 6 hub) ima ime po svoji stari cerkvi Marijinega Vnebovzetja, ki je po Erkerju¹¹¹ stala tu že l. 1330 in je dobila ta naziv očitno v razlikovanje od na novo ustanovljene, Mariji posvečene cerkve v Novi Štifti. Do l. 1788, do svoje župnijske samostojnosti, je spadala kot filiala v ribniško župnijo. V listini se prvičkrat imenuje kot Stara cerkev šele l. 1614 v obliki »Mitterdorffer von der Alten Khirchen.¹¹² Od leta 1896 s Kočevjem združena Gnadenndorf je bila tako imenovana po božjepotni cerkvi »Corpus Christi«, kjer je bila za Valvasorja bratovščina sv. Rešnjega Telesa.¹¹³ Videm pri Knežji lipi pomeni cerkveno nadarbino, cerkveno zemljo, »Pfarrpründegrund«.¹¹⁴ Sedaj je zaselek razseljen in Pribil, ki ima tam svoje posestvo, biva v poljanskem Vimolju.

¹⁰⁵ Jovan Cvijić pravi, da so se bolje kot razni nazivi za Uskoke ohranili turški priimki nekaterih družin, ki so sedaj slovenske, kakor Turek, Mustafa itd. To so bili ali ujeti muslimani srbskega jezika ali pravoslavni Srbi iz Bosne, pri katerih je bil v tem času običaj dajati turška imena. Metanastazička kretanja, njihovi uzroci i posledice. Srpski etnografski Zbornik, XXIV, 1922, str. 81.

¹⁰⁶ L. Pintar, O krajnih imenih. Ljubljanski Zvon, XXXII, 1912, str. 605.

¹⁰⁷ Dr. Adolf Hauffen, o. c., p. 106.

¹⁰⁸ Georg Widmer, Bausteine zur Geschichte des Gottscheerländchens. G. Kal., XIV, 1934, str. 45.

¹⁰⁹ Georg Widmer, o. c., p. 43 in 167.

¹¹⁰ Valvasor, o. c., VIII, 835. Stari Tabor, ki ima sedaj le še eno hišo (Poreber), je imel 1770 9 hiš, Novi Tabor pa 8. K. J. Schröer, o. c., p. 185, 222.

¹¹¹ Josef Erker, Die Gottscheer Pfarrkirchen zu heutiger Zeit. Gottscheer Kal., XI, 1931, str. 72.

¹¹² Georg Widmer, o. c., p. 156.

¹¹³ Valvasor, o. c., VIII, 740.

¹¹⁴ M. Pleteršnik, o. c., II, p. 767.

Po socialnem položaju je imenovana Šalka vas (Schalkendorf, v urbarju Schalkendorf je imela 10 hub), ki se razlaga iz Schalk, stvn. scalco, scalch, srvn. schalc = hlapec.¹¹⁵ Schalkendorf se nahaja tudi pri Št. Vidu na Koroškem in Schalkau pri Koburgu v Turingiji. Tudi nem. ime za Zeleče pri Bledu je Schalkendorf. Po skupni občinski zemlji so imenovane Občice, prej Občica (Krapflern, v urbarju Khrapflern — imele 2 hubi — od Khrapf-le).

Po obrtnem delovanju je imenovana Starražaga (Altsag, koč. Aotšog, Šugedörfle, je v urbarju imenovana »bey der Alten Saag«, ki je imela eno hubo) in po industrijskem Glažuta (Karlshütte, koč. Gloschhütte), v kateri je bila tvornica stekla, ustanovljena po Auerspergih l. 1835 in bila že l. 1854 prenesena v Kočevje na mesto sedanjega rudnika, kjer sta jo vzdrževala brata Ranzingerja do l. 1886, nakar so jo podrli.¹¹⁶

Po navedeni shemi delitve naselij v prirodna in kulturna imena je na Kočevskem kar 131 naselij označenih po svojstvih prirode, 48 naselij pa po odnosih ljudi do naselij, torej kulturnih imen. Pristavljam pa, da v navedenih 179 krajevnih imenih ne štejem naselij »Hutterhäuser« in »Gnadendorf«, ki sta bili l. 1896 priključeni mestu Kočevje, niti Bilpe in Miklarjev, ki po zavednem čisto slovenskem prebivalstvu že dolgo ne spadata v kočevski jezikovni otok (v Bilpi ob Kolpi se že v štetju 1880 in dalje ne navaja noben Nmec, v Miklarjih pa se 1910 zadnjč navaja en Nmec in dva Slovenca), prav tako tudi Dobnega dola ne, ki ima sedaj samo slovensko prebivalstvo, niti Vidma in Kozic ob slovenskem prebivalstvu, ki sta (Kozice se obnavljajo) razseljena, pač pa zaselka Gschwend in Brunnwirth, mlina Gergelj (dve družini sedaj) in Žlebe, gozdne žage in vse v 19. in 20. stoletju razseljene kraje razen drvarske Frate. Ako pa poleg gori navedenih odštejemo še razseljene kraje, imamo na Kočevskem sedaj le 171 poseljenih naselij.

Važnejše kot ločitev naselij v prirodna in kulturna imena pa je to, da ima od gori vključenih 179 naselij 34 — z Miklarji, Vidmom in Bilpo 37 — le nemško ime, 59 — s Kozico 60 — le slovensko, 3 naselja delno slovensko in nemško, torej mešana, in 83 slovensko in nemško krajevno ime.

Zato lahko ločimo na Kočevskem naselja po prvotni poselitvi z ozirom na poreklo kolonistov v tri vrste: v prvotno čisto slovenska, v že od začetka mešana in v že prvotno čisto nemška.

Zgolj slovenska krajevna imena, ki nam pričajo o slovenski ustanovitvi dotičnih kočevskih krajev — seveda le v toliko, kolikor ima dokazne moči poreklo krajevnega imena, ker kraji dobe ime od ljudi svoje okolice — imajo sledeča naselja: Bistrica, Blaževica, Borovec, Brezje, Brezovica, Staro Brezje, Črmošnjice, Draža pri Borovcu, Draža v Dragarski dolini, Gaber, Gače (razseljene), Mala gora, Gotenica, Gradec, Grintovec, Kleč pri Planini, Kleče, Klinja vas, Koče, Kočevje, Komarna vas (Ober Tappelwech), Komolec, Kozica, Kukovo, Laze (Neu Friesach) pri Koprivniku, Laze pri Črmošnjicah (koč. obl. Laase, Reuter je od nekega učitelja v narodnostnem »boju za Kočevsko« skovana beseda; obl. Laase ustreza tudi nem. obliki za Gornje Laze nad njimi

¹¹⁵ B. Eberl, o. c., p. 127.

¹¹⁶ Festbuch der Gottscheer 600-Jahrfeier. 1930. Str. 152, 161. L. 1924 je imela 4 hiše. J. Perz, Die Siedlungen des Gottscheerlandes. G. Kal., V, 1925, str. 69.

»Ober Lase«), Lahinja, Stari, Novi in Spodnji Log, Gornje, Spodnje in Nove Ložine, Morava, Pajkež, Pleš pri Borovcu, Pleš pri Črmošnjicah, Pogorelec pri Mirni gori (že nad 125 let razseljen), Pogorelec pri Poljanah, Poljane, Prerigelj, Preže, Prežulje, Kočevska Reka, Resa, Ribnik, Seč, Sušje pri Koprivniku (razseljeno), Škrilj nad Kolpo, Škrilj pri Planini, Stari in Novi Tabor, Male Toplice, Topli vrh pri Črmošnjicah (Unter Tappelwech), Travnj dol, Vrčice, Zaderc, Zdihovo (Ober Skrilj), Željne in Zlebe.

Zgolj nemška krajevna imena bi nam pri sledečih imenih pričala, da so jih ustanovili Nemci, in sicer Ašelice, Bilpa (Wilpen), Brunnwirth, Cvišlarji, Gergel, Gschwend, Handlarji, Inlauf, Koblarji, Kuhlarji, Kumerdorf, Kunče, Livold, Mašelj, Mavrlen, Miklarji, Mozelj, Onek, Ramsrigelj, Rigelj, Mali Rigelj, Rajhenau, Rajntal, Römergrund (nesmiselno skovanko Rimsko za Römergrund, ki nima z Rimljani nikake zveze, je oblast zavrgla), Zgornji in Spodnji Pokštajn, Štalcarji, Šalka vas, Štale, Šenperg, Turen, Verderb, Verdreng, Gornji in Spodnji Vecenbah ter Žibenj (Oberstein).

V nemški krajevni označbi mešano ime imajo Altlagbüchel (lag = log, Starološki grič), Dranbank (Rampoha) in Suchenreuter (Ograja ali Urgraja, glej str. 63 in 66).

Pri tem pregledu pa je poudariti sledeče:

1. Vseh naselij označenih z zgolj slovenskimi imeni niso ustanovili Slovenci že pred prihodom nemških kolonistov, ampak le nekaj večjih, zlasti v Goteniško-reški dolini, ki je morala imeti prometno zvezo proti Kostelu s Kolpo in Ribnico vsaj že v 13. stoletju. V 13. stoletju je bil tudi že poseljen sedanji kočevski južnovzhodni del, ki je pripadal gradu Čušperk in se omenja v listini z dne 9. maja 1248, s katero je patriarh Bertold podelil Hermanu Ortenburškemu patronat poljanske cerkve ob Kolpi in dve tretjini desetini šele v tedanjem času izkrcenega in poseljenega kočevskega južnovzhodnega sektorja.¹¹⁷ Tretji del desetini pa je iz tega sektorja, ki ga tvorita danes župniji Nemška Loka in Spodnji Log (ki je spadal v poljansko gospostvo), dobival poljanski župnik. Da je temu res tako, nam priča kočevski urbar iz leta 1574, ki določuje o prebivalcih iz vasi Knežja lipa, Prerigelj in Nemška loka, spadajočih v 16. stoletju, še v mozeljsko župnijo (od 1509 dalje): »Aus den Dörffern in Mossler Pfarr, als Graflindten, Prelibl und Teitschaw, gehört dem Pfarrer geen Pöllan der dritte Thail des Zehennnds« in iz urbarja 12 šilingov kokošnine.¹¹⁸ Ta stara pravica — ki jo omenja urbar — starotrškega župnika do tretjega dela desetini, se je torej ohranila že iz 13. stoletja. Obenem nam tudi dokazuje, da so kolonisti prodirali v kočevski južnovzhodni sektor od Kolpe gori.

2. Manjša le s slovenskim imenom označena naselja, posebno v notranjosti kočevskega jezikovnega otoka in v Črmošnjiško-poljanski dolini so ustanavljali slovenski kolonisti v dobi, ko so ločeno od njih gradili svoja naselja tudi nemški kolonisti.

3. Nekatera naselja, ki imajo slovensko in nemško označbo, so ustanavljali nemški in slovenski kolonisti skupno, n. pr. Polom (po priimkih 5 Sloven-

¹¹⁷ Fr. Schumi, Urkunden- u. Regestenbuch des Herzogtums Krain, II, str. 120.

¹¹⁸ Mittheilungen des Musealvereines für Krain, IV, 1891, str. 22.

cev, 6 Nemcev v urbarju), Srednjo (3 Slovenci, 3 Nemci) in Gorenjo Bukovo goro (2 Slov., 3 Nem.), Toplo reber (3 Slov., 3 Nem.), Mačkovec (5 Slov., 5 Nem.), Srednjo vas pri Travi (2 Slov., 2 Nem.), Podstenje (2 Slov., 3 Nem.), Trnovec (4 Nem., 3 Slov.), Travo (3 Slov., 2 Nemca, eden negotov), Travnik (po urb. 3 Slov., 2 Nem.) in dr., a precej takih naselij, ki so ohranila nemško in slovensko označbo, so ustanovili Nemci sami. Je namreč tudi nekaj slovenskih krajevnih imen, ki so zgolj poznejše prevedbe ali skovanke iz nemških, n. pr.: Kačji potok, Divji potok, Nove laze (Neugereuth), Podsten(j)e (prej Najbihelj, Unter Steinwand), Rogati hrib, Studeno (Brunnsee), Dolnja Briga, Mahovnik.

4. Nekaj naselij, ki imajo nemško in slovensko krajevno ime, so ustanovili Slovenci, a so jih pozneje Nemci preplavili. To so, n. pr., Slovenska vas, Stara cerkev, Grčarice, Novi lazi, Knežja lipa, verjetno tudi Konca, Gorenje, Stari breg, Blatnik.

5. Nemci so poselili poleg naselij zgolj z nemškimi označbami v slovenski okolici (ki so jo preplavali) tudi Nemško Loko in Gornjo Nemško Loko.

6. Pri ustanavljanju nekaterih večjih naselij, označenih zgolj z nemškim krajevnim imenom, kot so Koblarji, Štalcarji, Verderb-Verdreng, Livold, so sodelovali tudi slovenski kolonisti in obratno: pri ustanavljanju nekaterih poznejših, manjših naselij, grajenih v dobi notranje kolonizacije, označenih zgolj s slovenskim krajevnim imenom, so sodelovali tudi Nemci, kot n. pr. pri Seči, Lazih, Resi, Ribniku (obeh Taborih) itd. Tu je pač dala ena, večja ali podjetnejša plast ime in druga se ga je oprijela.

7. Poudariti je, da je bilo l. 1574 na sedanjem kočevskem jezikovnem otoku z Bilpo vred le 133 naselij, in sicer 127 iz kočevskega urbarja in 6 iz poljanskega.

8. Od kočevskih naselij, ki so obstojala v uradu Kočevske Reke l. 1498, po kočevskem urbarju iz leta 1574 še nimamo Jelenje vasi, Ograje, Prežulj, Mrzlega potoka, Trave in Srednje vasi. Ta kočevska naselja so bila ustanovljena — kot se čita v listini iz l. 1574¹¹⁰ — šele v prvih treh desetletjih 16. stol. za Jurija Turna (od 1507—1515 je imel v zakupu kočevsko gospostvo, nato vdova) in Ivana Ungnada. Iz tega vidimo, da ni imela Dragarska dolina v 15. stol. še niti enega naselja. Poseljevanje te doline, ki se je začelo šele v 16. stol. je trajalo prav v drugo polovico 18. stol. (Lazec se niti l. 1770 še ne omenja).

9. Kočevska naselja Vimolj (Weinoll ob Roschitsch in Wimol 1603, Wiederzug 1623), Ašelice (Auf der Albm oder Pfarr Zermoßnitz in Ascheliz 1603, Maschlitz 1623), Seč (Am Khaag), ki se omenjajo v mehovskem urbarju iz l. 1603 pod naslovom »Volgen die Neuen Gottscherischen Huben am Khaag«, so očitno nastale šele ob prehodu 16. v 17. stol. Takrat sta iz mehovskega gospostva spadala v kočevski jezikovni otok tudi Veliki Rigelj (Am Rigl) in Dolenji Bušinec (Am Muschinitz). — O času nastanka že od nekdaj v kočevski otok spadajočega naselja Kukovo, ki ni spadalo pod kočevsko gospostvo, se ne more nič gotovega reči.

¹¹⁰ Georg Widmer, o. c., p. 141.

10. Od naselij, ki so obstojala l. 1574, so šele okrog l. 1560 nastali Vrbovec, Cesta, Pugled, Rdeči in Beli kamen, Novi breg, Seč, Žibenj, Gornji Mačkovec, Turkova draga, Podstene, Laze (Neu-Friesach) pri Koprivniku, Tancbihel, Studeno, Srednja Bukova gora, Resa, Lahinja, Starološki grič, Golobinjek, Travnik, Štale, Kleč, Gričice, Mirna gora, Smrečnik, 1552 Pokštajn ter v prvi polovici 16. stoletja vse tri Ložine in Polom.¹²⁰

11. Značilno je tudi to, da imamo 1574 v šele okrog l. 1560 ustanovljenem Žibnju (Oberstein), ki je nemškega porekla, le enega, in sicer slovenskega kolonista Melcza (= Meljec), ki je sedel na četrtinski hubi. To nam priča, da se je že tedaj slovenska in nemška plast kolonistov več ali manj stapljala v eno skupno, to je kočevsko. V dokaz za to so nam številna, v urbarjih kočevskih naselij raztresena slovenska urbarska rodbinska imena.

12. Ako privzamemo k l. 1574 obstoječim naseljem tudi omenjeni Vimolj, Ašelice in Seč, je po imenovanem letu, všteti i sedaj v Kočevje vključeni Hutterhäuser in Gnadendorf ter Novološki grič in Neubruch pri koprivniških Lazih, ki ju za l. 1770 omenja Schröer,¹²¹ nastalo še 46 novih naselij, in sicer največ po odrastkih in dolinicah planote Rog. Od pozneje nastalih naselij¹²² je večje naselje edino Smuka, ki jo je ustanovila 9 kmetov iz Starega Loga šele v času l. 1605—1614 (glej str. 68) ter Draga, Podpreska in Lazec v Dragarski dolini.

13. Kolonizacija je najprej zajela in poselila goteniško-reško dolino in sektor Spodnji Log—Knežja lipa—Prerigelj—Neška Loka, ki so več stoletij spadali pod že v 13. stoletju dobro naseljeno poljansko župnijo, dalje Kočevsko polje in jug, nato črmošnjiško-poljansko dolino in sektor dolin »Za Malo goro« ter končno Dragarsko dolino in obojestranski hriboviti pas nad črmošnjiško-poljansko dolino ter izkrcene, za kulturo pripravne predele na planoti in skrajnih pobočjih Roga, ki so bili šele ob koncu 18. stoletja dodobra poseljeni.

14. Od kočevskih naselij, navedenih v urbarju iz l. 1574, se je razselil Thomas Bartten pri Polomu, Moss bei Kherndorf (pri Mlaki) pri Kočevju, ki se v aktih kočevske reformacijske komisije iz l. 1574 imenuje tudi Mießle (an dem Mießlen),¹²³ Pogorelec pri Mirni gori, Starološki grič, Gorenja Bukova gora, Mirna gora (Fried Püchl, sedaj je zgoraj oskrbnik planinske kočee), od poznejših pa Gače, Novološki grič, Neubruch, Sušje in Videm. Kozico obnavljajo le Slovenci (Kalčič).

15. Pri nekaterih naseljih so stara urbarska krajevna imena izginila in so se jih oprijela nova ali v drugačni obliki. To so Schmückh Püchl sedaj Resa, Gomütz oder Prundorf sedaj Komolec, Presautz sedaj Brezje, Supplag sedaj Spodnji Log, Homeraw (Muraw) sedaj Morava; nem. Beim See sedanja nem. obl. Brunnsee (Studeneč), Tieffenprun pozneje Römergrund, Beim Prun ali

¹²⁰ Gorg Widmer, o. c., p. 55, 10, 41, 53.

¹²¹ K. I. Schröer, o. c., p. 151 in 184.

¹²² Grothe-jeve, o. c., p. 69, 71, 72, in po njem Lehman-ove, o. c., p. 45, navedbe, katera od kočevskih naselij so nastala po l. 1574 in po 1770, so radi prepovršnega pregleda Schröerjevih navedb — kakor je razvidno iz v tej razpravi navedenih tolmačenj — napačne. Sicer pa sta v tem pogledu s svojimi protislovji pokazala čisto desorientacijo.

¹²³ Georg Widmer, o. c., p. 52.

Brunn bei Masern pozneje Kaltenbrunn (Mrzli potok), Eben (dabei) pozneje Masereben (Grčarske Ravne), Auf den Alben pozneje Obergraß (Trava), Undter Grass pozneje Mittergraß (Srednja vas), Suchenrait pozneje nem. Suchenreuter (Ograja), Khrapfenfeld pozneje Grafenfeld (Dolga vas), Warnperg pozneje Hornberg (Rogati hrib); Ober Tappelwerch pozneje Komarna vas.

16. Nemška krajevna imena kot Moschwald, Reichenau, Rain, Reintal, Mösel, Rottenstein, Weißenstein, Koflern, Schalkendorf, so mogoče v zvezi z dohodom kolonistov s Koroške, ostala nemška krajevna imena pa nam ne morejo glede pokrajinskega porekla kolonistov nič gotovega dokazati, kar priznava tudi Grothe.¹²⁴

Opomba. Po novejši uredbi se piše Šenberg mesto Šenperg, Gorenja Loka mesto Gorenja Nemška Loka, Tancbihel mesto Tanče gorice, Preža in Prežulja mesto Preže, Prežulje ter e mesto a pri patronimikih in obrtnih imenih razen pri Miklarjih in Kuhlarjih, torej Koblerji mesto Koblarji, Handlerji mesto Handlarji, Štalcerji mesto Štalcarji itd.

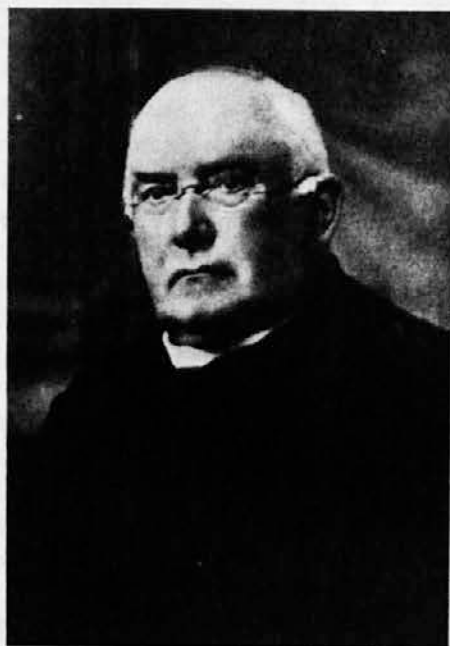
Die Gottscheer im Lichte der Orts- und Flurnamen.

Ein ausführliches Résumé dieser Abhandlung wird im nächsten Heft am Schlusse der ganzen Arbeit gegeben.

¹²⁴ Dr. Hugo Grothe, o. c., p. 119 zgoraj.

(Dalje sledi.)

† IVAN VRHOVNIK

Dne 8. marca 1935 zvečer je umrl po daljšem bolehanju trnovski župnik v pokoju, zlatomašnik Ivan Vrhovnik. Z njim je izgubil naš narod idealnega duhovnika in rodoljuba starega kova, ki mu je bilo na srcu predvsem narodno-obrambno delo, saj je ustanovitev šolske Družbe sv. Cirila in Metoda njegova zasluga. Izgubili pa smo z njim tudi neumornega znanstvenika-zgodovinarja, ki je posvečal svoje delo domači slovstveni in cerkveni zgodovini, posebej še lokalni zgodovini Ljubljane in obeh njenih farâ, s katerima ga je zvezala usoda, šentpeterske in trnovske.

V šentpeterski fari se je rodil kot sin ondotnega cerkovnika 24. junija 1854 na dan sv. Janeza Krstnika, svojega krstnega patrona in patrona trnovske farne cerkve, ki ji je isti dan škof A. A. Wolf posvetil temeljni kamen. Po odlično dovršeni gimnaziji je stopil v ljubljansko semenišče in leta 1877 pri sv. Petru pel novo mašo. Kot kaplan je služboval v Sori, Naklem in Dobu, odkoder je leta 1887 prišel za župnika v St. Gotard. Na prizade-

vanje svojega prijatelja, ljubljanskega župana Ivana Hribarja, je leta 1891 prišel v Ljubljano za župnika v Trnovo, ki mu je ostal zvest do konca. S trnovsko faro in cerkvijo hkrati je poslej obhajal svoje godove, najbolj slovesno 50 letnico o kresu leta 1904, in ko je spomladi leta 1918 stopil v pokoj, ji je ostal zvest, bivajoč v svojem tuskulu v Koleziji.

V širši javnosti je nastopil kot zgodovinar l. 1885 z 2. zvezkom Koblarjeve Zgodovine farâ ljubljanske škofije, v katerem je skupaj z A. Koblarjem opisal zgodovino nakelske fare, sam pa zgodovino dupljanske in goriške fare. Naselitev v Ljubljani mu je omogočila šele intenzivno delo na podlagi gradiva, ki ga je z občudovanja vredno marljivostjo in vestnostjo znašal iz ljubljanskih arhivov. Koj naslednje leto 1892 je ob stoletnici rojstva Janeza Ciglerja izdal njegovo biografijo, ki so ji sledili z redkimi presledki leto za letom različni zgodovinski spisi v časopisih in samostojnih publikacijah do zadnje in najobširnejše »Zgodovine trnovske fare«, ki jo je kot nekako življenjsko delo s skrajno požrtvovalnostjo l. 1933 sam založil.

Muzejsko društvo za Slovenijo časti v pokojniku posebej še svojega dolgoletnega člana in odbornika ter sotrudnika svojih knjižnih izdaj. Koj po Vrhovnikovem prihodu v Ljubljano srečamo njegovo ime v seznamu društvenih članov za l. 1891/92 in obenem v II. letniku Izvestij (1892) med malimi zapiski njegov prvi prispevek, skromno označen z »I. V.« Do vštete X. letnika je skoro reden sotrudnik naših Izvestij in po par-

letnem presledku zopet v letnikih XIV.—XIX. Nato se je šele med vojno zopet oglasil v zadnjih treh letnikih nove Carniole (v nekdanjih nemških publikacijah MD kot pravi Slovenec ni nikdar sodeloval!), po vojni je bil pa reden sotrudnik novega Glasnika do l. 1932. Naslednje leto je izdalo naše društvo s podporo mestne občine ljubljanske Vrhovnikovo bio- in bibliografijo njegovega prijatelja in sošolca zgodovinarja Ivana Vrhovca. Takrat se je Vrhovnik poslovil tudi od uprave M. D., ko je radi bolehnosti odklonil nadaljnjo izvolitev za pregledovalca računov. To funkcijo je z vso njemu lastno natančnostjo vršil dobra tri desetletja, odkar je bil na občnem zboru 9. II. 1900 skupaj z Josipom Pfeiferjem prvič izvoljen za pregledovalca računov. Po Pfeiferjevi smrti mu je v tem poslu pomagal Fran Podkrajšek-Harambaša, kateremu je pa že leta 1918 v Carnioli pisal nekrolog in sedaj mu je sledil tudi v večnost — zadnji iz stare generacije naših zgodovinarjev. Slovenski narod in Muzejsko društvo mu ohranita časten spomin!

VRHOVNIKOVI PRISPEVKI V PUBLIKACIJAH MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO.

(Razprto tiskani naslovi značijo »razprave«, drugi pa »zapiske« oziroma »slovstvo«.)

Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko:

Letnik II., 1892, p. 157: Donesek slov. slovstveni zgodovini 18. veka.

Letnik IV., 1894, p. 168: Stara prorokovanja.

Letnik V., 1895, p. 62, 94: Janez Debevec. Donesek k zgodovini slov. slovstva. — p. 46: Stavnice. — p. 85: Kapelica na Friškovcu. — p. 86: Stare ljubljanske bratovščine. — p. 88: Rodoljubje za francoske okupacije. — p. 105: Nekaj Vodnikove ostaline. — p. 122: Anton Linhart kot dijak. — p. 125: Slovenski umetnik Franc Jelovek. — p. 125: Kapelica v Krakovem. — p. 163: Glagolica na Kranjskem. — p. 206: Marijino znamenje na sv. Jakoba trgu v Ljubljani. — p. 209: Pozabljen ljubljanski pomočnik zoper potres.

Letnik VI., 1896, p. 45: Mince kralovstvi Českého, izd. Klemen Čermák. — p. 47: Karakteristika slov. naroda in meščanov na Kranjskem pred 216 leti. — p. 116, 147: Slovenska imena ljubljanskih ulic pred 100 leti. — p. 117, 166: Carinska in poštna postaja Podpečjo pri Brdu. — p. 187: Kako so popravljali gotske cerkve v 18. stol. — p. 188: Plače poslov leta 1758. — p. 238: Škofa Hrena spomenik.

Letnik VIII., 1898, p. 36: Marijina znamenja med Ljubljano in Poljem. — p. 103: Janez Debevec in janzenizem.

Letnik IX., 1899, p. 38: K životopisu slov. pisatelja Jurija Gollmayra. — p. 50: O Valentinu Vodniku. — p. 72: Francoske ženitve v Ljubljani. — p. 74: Slov. pesem pri vstajenju pred dve sto leti. — p. 75: Frančišek Julijani. — p. 137: Slikar Herrlein — ilustrator slov. knjige. — p. 184: Simona Robiča zbirka mahov. — p. 221: Vojaški nabor pred tri sto leti. — p. 222: Janzenistiški križevi pot.

Letnik X., 1900, p. 140: Pismo španjolskega vojaka izpred Gibraltarja z leta 1799. — p. 239: Nekaj ljubljanskih potresov.

Letnik XIV., 1904, p. 199: Prispevek bibliografiji Paglovčevih spisov.

Letnik XV., 1905, p. 91: Iz stiškega arhiva. — p. 98: Kdaj je prišel Gruber v Ljubljano? — p. 99: Schillingovi zvonovi. — p. 157: Gašpar švab. — p. 162: Slovenski knjižni trg pred sto leti. — p. 171: Prešernovega spomenika stavbišče in okolica leta 1738. — p. 173: Odkod ime Kolezija? — p. 174: Majhen dopolnek Vodnikovemu životopisu.

Letnik XVI., 1906, p. 48: Andrej Jankovič. — p. 50: Prvi liturgiški direktorij. — p. 117: Dvestoletnica kapuc. samostana v Škofji Loki. — p. 119: Natečaj za Višnjo goro leta 1834. — p. 145: Iz dnevnika Blaža Blaznika.

Letnik XVII., 1907, p. 15, 86: Iz dnevnika Blaža Blaznika. — p. 41: K životopisu o Marku Pohlínu. — p. 46: Doslej neznan nagrobni spomenik v cerkvi sv. Petra v Ljubljani. — p. 47: Ljubljanski škof Ivan Tavčar pospeševalec protilutrovskega tiska. — p. 119: Stara knjižica v lesenem toku. — p. 148: Francoski vojaki v trnovskem župnišču v Ljubljani. — p. 168: Slovenske božjepotne knjižice iz 18. stol.

Letnik XVIII., 1908, p. 31: Kapela sv. Jurija na Ljubljanskem gradu. — p. 35: Sv. Lucie Andoht. — p. 80: Božjepotne spominke podobice. — p. 111: Od Andohti inu Bratoushine Svetiga Joshta. — p. 112: Pesem o začetku svete britke martre na Peravi. — p. 118: Iz domače kronike Franceta Rebola.

Letnik XIX., 1909, p. 161: K poglavju: »Francozi v Črnem grabnu«. — p. 170: Iz dnevnika Blaža Blaznika.

Carniola N. V.:

Letnik VII., 1916, p. 217: Dalmatinova biblija in katoliški duhovniki. — p. 217: O Kastelčevem prevodu sv. pisma.

Letnik VIII., 1917, p. 255: Kdaj je bila sezidana sedanja šentpeterska cerkev v Ljubljani.
Letnik IX., 1918—19, p. 231: † Fran Podkrajšek.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo:

Letnik II.—III., 1921—23, p. 38: Košček Razlagove korespondence. — p. 61: Dr. Jakoba Zupana transparentni napis iz leta 1814.

Letnik IV., V., VI., 1924—25, p. 54: Valentin Mencinger, cenilec slik.

Letnik VII., VIII., 1926—27, p. 12: Bitka pri Hrušici blizu Ljubljane l. 1491 in priče o njej. — p. 34: Iz dnevnika Blaža Blaznika.

Letnik IX., 1928, p. 108: Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb?

Letnik X., 1929, p. 39: Gostilne v župniščih. — p. 48: Iz dnevnika Blaža Blaznika.

Letnik XI., 1930, p. 78: Gostilne v župniščih.

Letnik XII., 1931, p. 39: Gostilne v župniščih.

Letnik XIII., 1932, p. 36: Paberki iz protireformacijske dobe.

S. Kranjec.

† PROF. ANTON pl. PREMERSTEIN

Dne 6. februarja 1935 je v Marburgu a/Lahn v Nemčiji umrl za srčno boleznijo Anton pl. Premerstein, profesor stare zgodovine na ondodni univerzi. Rodil se je 6. aprila 1869 v Ljubljani. Po očetu je izhajal iz stare vipavske rodbine Premrou. Predniki so bili kmetje, svobodini, ki so šele leta 1783 od cesarja Jožefa II. dobili viteštvo. Ker je tedanji gospodar, 85 letni Andrej Premrou, ki je prosil za plemstvo, imel 172 otrok, vnukov in pravnukov, niso marali vsem podeliti plemstva, da ne bi toliko ljudi odtegnili kmečkemu stanu, nego samo njemu in najstarejšemu sinu ter njegovim potomcem. Po materi je bil pokojni Premerstein pranečak pesnika Anastazija Grūna. Gimnazijo je obiskoval od leta 1879—1887 v Ljubljani, Olomucu in na Dunaju. Že kot mlad gimnazijalec se je zanimal za starine. Njegov oče je bil tedaj okrajni glavar v Ptujju in tako je tudi prva Premersteinova znanstvena razprava posvečena nekemu ptujskemu spomeniku (Römischer Votivstein aus Unterhaidin nächst Pettau, Arch. epigr. Mitth. aus Österr., X. 120 f.). Leta 1887 se je inkskribiral na dunajski univerzi, kjer je do l. 1891 študiral klasično filologijo in staro zgodovino. Odlična dunajska epigrafična šola, ki so jo osnovali Hirschfeld in Bormann, je usmerila Premersteinovo znanstveno delo. Večina njegovih razprav je epigrafične vsebine. Leta 1893 je promoviral sub auspiciis imperatoris za doktorja filozofije. Že poprej pa se je inkskribiral tudi na pravni fakulteti, kjer je l. 1897 promoviral za doktorja prava. Prvo službo je dobil v Dvorni biblioteki, se kmalu habilitiral na dunajski univerzi za grško in rimsko zgodovino, 1906 je odšel v Atene kot tajnik avstrijskega arheološkega instituta, 1912 je bil poklican na nemško univerzo v Prago in 1916 v Marburg a/L.

Velik del Premersteinovih studij, zlasti prvih, je bil posvečen domači zgodovini, posebno ptujskim in mariborskim starinam. Leta 1898 se je s S. Rutarjem podal na znanstveno potovanje po celi Kranjski. Plod tega potovanja je knjiga: Römische Straßen und Befestigungen in Krain, ki jo je skupaj z Rutarjem po nalogu Centralne komisije za varstvo spomenikov izdal l. 1899. Premerstein je napisal zgodovinski in epigrafični del, dočim so poročila o posameznih najdiščih od Rutarja. Knjiga še do danes ni nadomeščena, čeprav so posamezni izsledki zastareli, kakor n. pr. datiranje vrhniškega zidu ali njegova hipoteza o municipium Latobicorum. V razpravi o Thalnitscherjevih Antiquitates Labacenses (Öst. Jahreshefte, V. Beibl. 7 sl.) je odkril razne falzifikate tega ljubljanskega antikvarja iz baročne dobe. Razna potovanja po Srbiji v družbi s prof. N. Vulićem so zbudila njegov interes za naše vzhodne kraje. Rezultate teh potovanj po Srbiji je objavil v Öst. Jahreshefte, III. Beibl., 105 sl., IV. Beibl., 73. sl., VI. Beibl., 1 sl. Posebno se je zanimal Premerstein za zgodovinske probleme rimskega Ilirika, ki jih je v temeljitih, globokosežnih razpravah obravnaval, tako vprašanje začetka rimske province Mezije (Jahreshefte, I. Beibl., 145), pohod rimskega konzula

C. Sempronija Tuditana iz Akvileje v Dalmacijo (Jahreshefte, X, 264 sl.), vojevanje konzula M. Vinicija (Jahreshefte, VII, 255, XXVIII, 140 in XXIX, 60). Vedno je izhodišče za njegova preiskovanja kak zgodovinsko važen napis in tako se Premerstein pokaže kot odličen učenec nekdanje slovite epigrafične šole na dunajski univerzi. Njegovo bivanje v Atenah in delovanje kot univ. profesor je usmerilo njegov znanstveni interes v drugi pravec. Razprave o grških napisih, o grški in rimski religiji, o vprašanjih k zgodovini rimskega cesarstva vobče sledijo v velikem številu. Nekatere imajo tudi za našo domačo zgodovino svoj pomen, kakor njegove študije k zgodovini cesarja Marka Aurela, ki jih je objavil v časopisu Klio, XI.—XIII. let. Ali vedno se je pokojnik vračal k problemom domače zgodovine, kakor baš v zadnji svoji razpravi, ki je izšla že po njegovi smrti in ki je zopet posvečena rimskemu konzulu M. Viniciju, ki je vojeval v naših krajih. V našem »Glasniku« se je Premerstein samo indirektno oglasil. V XIV. letniku, str. 13, op. 4, sem z njegovim pristankom objavil vsebino predavanja, ki ga je imel v dunajskem filološkem društvu »Eranos« o nekem zelo zanimivem napisu iz Ajdovščine (Dessau, Insc. Lat. sel. 2646). Premerstein sicer ni izdal nobenega velikega dela, vendar ga moramo smatrati za zelo plodovitega zgodovinarja in epigrafika, ki je skoro 50 let bogatil naše znanje o starem veku z važnimi in vzorno izdelanimi študijami. Mnogo gradiva ni še obdelal, nedovršena je tudi nova izdaja Zippelove knjige o rimski vladavini v Iliriku, ki jo je svoj čas nameraval izdati. Tudi domača zgodovinska veda mu bo ohranila trajen in hvaležen spomin.

B. Saria.

VPRAŠANJE NAŠIH ARHIVOV

V anketi, ki jo je objavila za lansko Novo leto v naših listih Akademska akcija za univerzitetno knjižnico, je predlagal ravnatelj Narodnega muzeja dr. J. Mal, da naj se v projektirani novi zgradbi namesti tudi arhiv Narodnega muzeja, ki zanj dosedanja prostori ne zadostujejo več.¹ Isti avtor je ponovil svoj predlog v članku »Organizacija ljubljanskih arhivov« v »Znanstvenem vestniku«.² Omenil pa je pri tem še drugo možnost: Narodni muzej bi mogel odstopiti nekatere svoje zbirke novemu Mestnemu muzeju ali pa projektiranemu Obrtnemu muzeju Zbornice za TOI ter uporabiti s tem pridobljeni prostor za arhivalije. Končno se je pojavil še projekt preместitve Narodnega muzeja v sedanje banovinsko poslopje, kjer bi dobil nove prostore tudi njegov arhiv. — O vsem tem vprašanju je razpravljalo tudi Muzejsko društvo na odborovih sejah in na občnem zboru 29. aprila t. l.³ V zvezi z ustanovitvijo Mestnega muzeja je nato tudi naše dnevno časopisje izpregovorilo o mestnem arhivu in o našem arhivskem vprašanju sploh.⁴ Ker je postal problem končno vendar aktualen, naj podam tu kratek pregled stanja naših arhivov; izčrpane slike tu seveda ne morem podati.

Najpomembnejši slovenski arhiv je oni v Narodnem muzeju, ki je o njem napisal v zadnjem času dva kratka pregleda ravnatelj dr. J. Mal.⁵ Njegov najvažnejši sestavni del je arhiv kranjskih deželnih stanov, čigar akti obsegajo v glavnem razdobje med 15. stoletjem in l. 1848. Poleg deželnih stanov pride kot drugo središče nekdanje kranjske deželne uprave v poštev urad deželnega vicedoma; tudi akti vicedomskega arhiva pričenjajo ob koncu srednjega veka in segajo do ukinitve tega urada leta 1747. V tem letu je bila pod imenom »Repräsentation und Kammer«

¹ »Jutro« in »Slovenec« od 31. dec. 1933.

² Znanstveni vestnik, 1934/5, I, št. 1, str. 3—6.

³ Gl. poročila o občnem zboru v »Slovenskem Narodu« od 30. aprila in v »Glasu Naroda« in »Jutru« od 1. maja 1935.

⁴ Za osrednji slovenski arhiv, »Slovenec«, 8. maja 1935; Ljubljanski arhivi v stiski, »Jutro«, 8. maja 1935. Prim. tudi članka »Za ustanovitev osrednjega arhiva« in »Naše muzejsko in arhivsko vprašanje« v »Akademske Glasu« od 12. februarja in 12. aprila 1935.

⁵ Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturnozgodovinski del. Str. 176 do 180. — Organizacija ljubljanskih arhivov, Znanstveni vestnik, I, str. 3—6.

ustanovljena prva kranjska deželna vlada. Muzejski arhiv je dobil pred kratkim glavne serije njenih aktov iz dobe pred 1850, torej iz razdobja pred velikimi spremembami zaradi revolucije leta 1848. Poleg teh arhivalij centralnih kranjskih uradov vsebuje muzejski arhiv, kakor razvidimo iz citiranih dr. J. Malovih člankov, še pred kratkim pridobljeni arhiv ljubljanske policijske direkcije, majhne ostanke arhivov nekdanjih okrožnih uradov (Kreisämter) v Ljubljani, Novem mestu in Postojni, nadalje arhive raznih državnih, samostanskih in drugih gospodstev (Bled, Kostanjevica, Stična, Škofja Loka, Velesovo, Boštanj, Klevevž, Krupa, Podgrad pri Vranskem, Erbergovdolski arhiv), arhiv nekdanjega kranjskega Zgodovinskega društva, v katerem je posebno dragocena serija srednjeveških listin, ter kolekcije cehovskih spisov, literarnih ostalin, zemljevidov, rokopisov, historično-topografskih slik itd. V celoti vsebuje arhiv okrog 3000 listin, 170 rokopisov in 8277 aktivnih fasciklov, repertorijev in zapisnikov.

Notranja organizacija posameznih sestavnih delov arhiva je zelo različna. Nekateri sestavni dele so opremili z repertoriji razni uradniki v času, ko so služili še upravnim namenom in še niso bili izročeni Narodnemu muzeju. Nekaj delov arhiva pa je radi pomanjkanja vsakršnega osebja še danes neurejenih. Svojevrsten je položaj njegovega najvažnejšega sestavnega dela, arhiva kranjskih deželnih stanov. Bil je že večkrat urejevan, toda vsak urejevalec je delal po svojih principih in brez potrebnega strokovnega znanja, tako da so danes stari repertoriji deloma neuporabni, kontrola starih citatov nemogoča, arhiv pa še vedno ni strokovno urejen.⁶ Vse to je pač v zvezi z dejstvom, da so arhiv doslej urejevali le posamezniki, ki so delali kot amaterji ali pa proti ad hoc določeni denarni nagradi, medtem ko Narodni muzej doslej ni imel stalnega arhivarja, ki bi se mogel brigati le za arhiv. Kar se tiče prostorov, je arhivski del Narodnega muzeja danes prenatrpan in ne more sprejeti nobenih novih arhivalij več.

Mestni arhiv v Ljubljani je bil ustanovljen leta 1898 iz starejše registrature. Po vsebini je primeroma precej bogat; mestni privilegiji prično že leta 1320, akti in sodni protokoli s 16. stoletjem. Uredil ga je v glavnem njegov prvi arhivar Anton Aškerc, ki je sestavil tudi njegov inventar. O arhivu je poročal v posebnem članku Fr. Komatar, ki je podal kritiko Aškerčeve ureditve in predlagal drugačno ureditev arhiva.⁷ Danes smemo trditi, da je arhiv le deloma urejen; nekateri akti so izven fasciklov, nekateri fascikli brez števil. Arhiv bi moral urediti znova kak strokovnjak. Pojavlja se načrt o združitvi Mestnega arhiva z arhivom Narodnega muzeja.

Škofijski in kapiteljski arhiv segata s svojimi listinami do 14. stoletja, medtem ko se protokoli in akti prično šele v novem veu. Oba arhiva sta registrirana. Sedanji arhivar je pričel preurejevati škofijski arhiv in grupirati vse akte po župnijah. Arhivar gosp. Fr. Pokorn je obenem župnik v Besnici pri Kranju in zato ne biva stalno v Ljubljani.⁸

Od doslej omenjenih arhivov nima sicer nobeden arhivarja, ki bi mogel ves svoj čas posvečati arhivu in bi imel obenem vso potrebno kvalifikacijo. Takega arhivarja ima v vsej Sloveniji le Banovinski arhiv v Mariboru. Vendar pa so ti arhivi vsaj institucije, ki imajo namen zbirati in čuvati arhivalije. Mnogi važni arhivi se pa nahajajo v uradih, ki tega namena sploh nimajo. Sem spada v prvi vrsti banska uprava, ki hrani še vedno arhiv kranjske deželne vlade za dobo od 1850 do 1918 in arhiv nekdanje kranjske samouprave za čas od 1860 do 1918. Ta dva arhiva danes za administracijo z malimi izjemami nista več aktualna. O njunem pomenu za slovensko zgodovino je vsaka beseda odveč. Danes pa ju arhiv Narodnega muzeja zaradi pomanjkanja prostorov ne more sprejeti. — Isto velja tudi za arhiv deželneega sodišča, ki hrani med drugim kranjske »Gültbücher« od leta 1543 dalje.

⁶ J. Mal, Vodnik, str. 178—180. — Fr. Komatar, Über die Ziele der archivalischen Tätigkeit in Krain und die Bedeutung der Archive für die heimische Geschichte, Laibacher Zeitung 1904, št. 110—118. Prim. tudi članek P. v. Radicsa, Das Archiv der krainischen Landschaft, Laib. Zeitung, 1862, št. 284—85, 288—92; 1863, št. 9—11, 23—24.

⁷ Fr. Komatar, Das städtische Archiv in Laibach. Jahresbericht der Staats-Oberrealsch. in Laibach, 1903/4.

⁸ Za informacije o tem arhivu se zahvaljujem msgr. dr. V. Steski.

Pregled ostalih arhivov je zelo otežkočen zaradi tega, ker po večini niso inventarizirani. Fr. Komatar je sestavil sicer seznam vse literature o kranjskih arhivih do leta 1914, toda njegov članek seveda ne nudi ničesar za arhive, o katerih ni še nihče pisal in jih inventariziral.⁹ Za vse stoletje pred 1848 so važni arhivi nekdanjih kresij, ki so odločilnega pomena n. pr. za osvoboditev kmetov ali pa za prvo organizacijo osnovnih šol. Doslej so nam znani iz njih le majhni fragmenti; morda se pa vendar izkaže, da vse ostalo tudi še ni uničeno. Pregledati bi bilo treba arhive nekdanjih nabornih in davčnih okrajev kot predhodnikov upravne razdelitve po letu 1848. Od arhivov gospodstev dobe pred 1848 se nahaja le majhno število v Narodnem muzeju. Za arhive mest in trgov imamo le razpravo, ki jo je napisal Dimitz in ki se omejuje le na nekatera mesta in trge.¹⁰ Da njihovega čuvanja ne moremo prepustiti popolnoma občinskim upravam, dokazuje primer kamniškega mestnega arhiva: Parapat in Radics sta objavila še 1876 in 1895 regeste mestnih privilegijev, danes je pa ves arhiv uničen in z njim originalne listine 14. in 15. stoletja.¹¹ Starejše arhive župnij bi bilo treba vsaj inventarizirati in popisati. Zanimariti bi pa tudi ne smeli arhivalij, ki bodo postale vedno bolj važne za najnovejšo zgodovino; sem spadajo n. pr. najvažnejši dokumenti uradov iz dobe po letu 1848, arhivi gospodarskih podjetij vseh vrst in korespondence politikov, literatov ter drugih pomembnih osebnosti.

V organizaciji arhivov je nekdanja Avstrija brez dvoma zaostajala za drugimi velikimi evropskimi državami. Enotnosti ni bilo in vse je bilo po večini prepuščeno iniciativi posameznih dežel in posameznikov, ki so delovali v vodilnih arhivih nekdanjih kronovin. Kranjska je bila v arhivaličnem oziru med najbolj zaostalimi deželami; Anton Mell je ugotovil 1906 v svojem pregledu dela za čuvanje občinskih arhivov v posameznih avstrijskih deželah, da sta bili Kranjska in Šlezija edini deželi, kjer se ni storilo nič.¹² Povsem drugače je bilo v tem oziru na Štajerskem, kjer se je deželni arhiv, ki se mu je pozneje pridružil še arhiv deželne vlade, smotreno trudil, da sestavi opise in inventarje posameznih arhivov v deželi; pregovoril je tudi mnoge lastnike podeželskih arhivov, da so mu jih izročili v last ali vsaj v shrambo. Na ta način so prišli v Gradec arhivi mnogih naših spodnještajerskih mest in trgov, nekateri privatni in celo cerkveni arhivi, kakor oni minoritskega samostana v Ptuj in gornjegrajski arhiv, ki ga je izročila ljubljanska škofija štajerskemu deželnemu arhivu.¹³ — Danes ima slovenska Štajerska v Muzejskih društvih v Mariboru, Ptuj in Celju, v Zgodovinskem društvu v Mariboru in v Banovinskem arhivu v Mariboru kar pet institucij, ki imajo v svojem programu skrb za arhivalije. Zato moremo pričakovati, da se nam ni več bati nadaljnje uničevanja arhivalij. Bolj zamotano je pa vprašanje naših arhivalij v Gradcu.

Na podlagi določb saint-germainске mirovne pogodbe, ki govore o izročitvi naših arhivalij, je bila sklenjena z Avstrijo 26. junija 1923 posebna konvencija, ki je bila nato ratificirana 29. novembra 1923.¹⁴ Člen 7. postavi načelo, da je Avstrija pripravljena izročiti »vse arhivalije, nastale kot arhivalne edinice na ozemlju, ki ga je Avstrija odstopila kraljevini Srbom, Hrvatov in Slovencev, in dospele kot take odtod na ozemlje Avstrijske republike.« To velja tudi za posamezne akte in zbirke. Od ostalih določb konvencije naj omenim čl. 25, ki določa izročitev jožefinskega katastra

⁹ Fr. Komatar, Verzeichnis der archivalischen Literatur Krains, Mitteilungen des k. k. Archivrates I, 1914, str. 235—251.

¹⁰ A. Dimitz, Über Archive und Siegel der Städte und Märkte in Krain, Mitt. d. Central-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, N. F. XII., 1886, str. CLVII—CLX.

¹¹ Letopis Matice Slovenske 1876, str. 125—44; Argo III., 68 sl.

¹² A. Mell, Archive und Archivschutz in Steiermark, Beitr. z. Erforsch. steir. Geschichte XXXV., 1906, str. 217 sl.

¹³ A. Mell, n. o. m. str. 199—246 in v članku Steirische Gemindearchive, Mitt. der dritten (Archiv-) Sektion der k. k. Zentral-Kommission z. Erforsch. u. Erhaltung der Kunst- u. hist. Denkmale, VIII, 1911.

¹⁴ Uradni list, 18. marca 1924. Prim. J. Mal, Organizacija, n. o. m. str. 5. — Ravnateljstvo Nar. muzeja je zadnji čas pri zunanjem ministrstvu pokrenilo vprašanje o izvršitvi določb te konvencije.

in francoskih izmer iz začetka XIX. stoletja, kolikor se tičejo izključno sedaj naših občin in ozemlja. V posebni prilogi so našete posebej nekatere arhivalije, ki jih mora Avstrija izročiti, in sicer se tiče ta seznam le treh dunajskih arhivov. Za Staatsarchiv določa med drugim, da mora izročiti srednjeveške listine srbsko-hrvatsko-slovenskega izvora, akte in listine po Jožefu II. ukinjenih samostanov in akte kranjske deželne vlade in oblastev. Po ugotovitvah gosp. prof. dr. M. Kosa je takih originalnih listin okrog 1500, od teh velika večina iz srednjega veka, najstarejše že iz 12. stoletja, iz katerega nimamo doslej v Ljubljani sploh nikakih originalnih listin. Vse te listine se nahajajo še vedno na Dunaju. Za graške arhive priloga ne navaja ničesar. Zato mora zanje veljati pač čl. 8. konvencije, ki pravi, da se bodo »zahteve glede arhivalij, ki niso navedene v prilogi, ker za sedaj še niso zbrani potrebni podatki o tem« (mišljene so pač vse arhivalije, ki spadajo pod čl. 7. konvencije), reševale po diplomatski poti. — O kakem roku, po preteku katerega bi pravica do zahteve izročitve zastarala, konvencija ne govori. V členu 21. se Avstrija samo obvezuje, da v teku 20 let potem, ko stopi v veljavo saint-germainška mirovna pogodba (t. j. po 24. juliju 1920) ne bo odtujevala ali odstranjevala predmetov umetniškega, znanstvenega itd. značaja, ki so v zvezi z našim ozemljem, ozir. da bo imela Jugoslavija v tem primeru predkupno pravico.

Še bolj važna pa je seveda zaščita domačih arhivalij pred uničevanjem. V tem oziru imajo vsa tarnanja zaradi postopanja raznih uradov in lastnikov arhivov le prav malo smisla in efekta. Ne more biti dvoma o tem, da predstavljajo take arhivalije za urade navadno le balast, lastniki arhivov pa dostikrat nimajo na njih nikakega interesa; zato ne moremo pričakovati, da bi jih čuvali iz lastne iniciative. Treba bi bilo predvsem sestaviti nekak kataster vseh naših arhivov. Potrebni bi pa bili še bolj sistematični in radikalni ukrepi. Naj navedem samo dva predloga.

V Franciji noben urad ne sme sam uničevati aktov, ki jih ne smatra več za aktualne; centralni uradi v Parizu jih morajo poslati v Archives Nationales, drugi uradi pa v Archives Départementales svojega teritorija, in ti arhivi potem na podlagi ugotovitve njihovega historičnega pomena in z ozirom na prostore, s katerimi razpolagajo, določijo, katere akte bodo ohranili; za ostale akte, ki nimajo posebnega pomena, pa odrede, da se naj uničijo. S tem je onemogočeno uničevanje kakršnihkoli uradnih aktov brez znanja in odgovornosti arhivarjev.

Kar se tiče občinskih in morda sploh vseh nedržavnih arhivov, naj pa navedem sklep nekdanjega gališkega deželnega odbora glede arhivov mest in trgov v Galiciji: občine so dolžne poskrbeti za kvalificirane funkcionarje in primerne prostore; v nasprotnem slučaju so pa dolžne izročiti svoje arhive v varstvo enemu od obeh glavnih deželnih arhivov.¹⁵ Na podoben način bi bilo treba urediti to vprašanje tudi pri nas. Jasno pa je, da je vse to razpravljanje iluzorno toliko časa, dokler nimamo arhiva, ki bi razpolagal s primernimi prostori, kvalificiranimi močmi in zadostnimi krediti, da bi mogel vse te arhivalije sprejemati. Ustanovitev slovenskega osrednjega arhiva postaja vedno bolj nujna.

Fr. Zwitter.

NUMIZMATIČNE PRIDOBITVE NARODNEGA MUZEJA

Numizmatična zbirka Narodnega muzeja v Ljubljani more v zadnjem času beležiti več važnih pridobitev. Razen priložnostnih nakupov posameznih novcev, med katerimi pa ni pomembnejših, se je posrečilo nabaviti majhno najdbo rimskih falzificiranih novcev iz Igriške ulice v Ljubljani (prim. poročilo v GMDS XIII. 17—20) in del velike najdbe t. zv. Antoninjancev iz Dvora pri Žužemberku. V ljubljanski muzej je prišlo od te najdbe okoli 200 kom., približno toliko v zagrebški muzej, dočim je bil ostanek raznesen na vse strani. Najdbo bo publiciral kustos dr. J. Klemenc v »Numizmatiki«. Novci so iz druge polovice 3. stol. po Kr. Žal ni bilo mogoče rešiti

¹⁵ A. Mell, Archive etc., n. o. m. str. 217.

interesantne najdbe srednjeveških (brežkih) pfenigov iz Deče vasi blizu Trebnjega. Najdbo so raznesli, preden je bila muzejska uprava obveščena. Samo posamezni komadi so še prišli v muzej.

Najvažnejša pridobitev pa je nakup dveh sistematično urejenih zbirk, ki se medseboj lepo izpopolnjujeta in dasta sklenjeno sliko novcev, ki so krožili v srednjem veku na ozemlju današnje Jugoslavije. Prva zbirka je bila nabavljena spomladi 1931 na sodni dražbi (po zahtevi škofjeloškega notarja Šinka). Obsega v glavnem denar vzhodnih krajev: starosrbski novci od kralja Uroša I. do Djordja Brankovića, med njimi en unikat Djordja Brankovića. Zastopani so dalje zetski in bosenski vladarji, hrvatski bani, razna dalmatinska mesta s svojimi avtonomnimi kovanci (Dubrovnik, Kotor, Split, Šibenik, Zadar, Stari Bar). Od znamenitejših novcev naj bodo omenjeni hibridni komadi, ki kažejo na eni strani dubrovniški, na drugi bosenski kov; dalje zanimivi falzifikati benečanskih grošev iz kovnice kralja Vukašina (glej o tem moje poročilo o Kičevski najdbi starosrbskega denarja v »Starinarju«, III. ser. 3. knj., 73 sl.), dinarji kralja Marka (kraljevič Marko) in njegove matere Jelene (Jevrosima majka). Starosrbski novci izvirajo, kakor izgleda, iz neke velike najdbe, ki so jo odkrili baje l. 1921 v okolici Sofije. Šinkova zbirka vsebuje še benečanske matapanne (groše) in starobolgarski denar; med njimi so tudi nekateri neznani komadi. Od novcev, ki so pri nas krožili, je tu samo en » $\frac{1}{2}$ pfundner« cesarja Ferdinanda I., kovan za Kranjsko.

Šinkovo zbirko dopolnjuje druga zbirka, ki jo je Narodni muzej l. 1934 kupil od ing. E. Baumgartnerja iz Maribora. Ta zbirka, v kolikor je prišla v ljubljanski muzej, se omejuje samo na denar, ki je krožil na slovenskem ozemlju. Pričujoče poročilo ne more dati, niti o prvi, niti o drugi zbirki popolne slike, zato naj bodo tudi iz Baumgartnerjeve zbirke omenjeni samo najvažnejši deli. Bogato je zastopana Akvileja. Kot vzor skledastih novcev iz te kovnice imamo v zbirki tudi tipični veronski denar iz X. stol. Po istem vzorcu so kovali tudi v Gorici, Trstu in Ljubljani (o zadnjih prim. GMDS XV 92 sl.). Izdelke teh kovnic imamo tudi v zbirki. Največji del zbirke pa obsega tako zvane brežke pfenige. Niso to samo pfenigi, ki so jih kovali solnograški nadškofi v Brežah na Koroškem, nego štejeemo v vrsto »frisatici« tudi podobne kove iz št. Vida na Koroškem, iz Ptuja, Brežic, Kamnika, Slovenjgradca, Hrvatskega Broda in Kostanjevice na Dolenjskem, Beljaka, Velikovca, Grebinja itd. Ker se je prejšnji posestnik zbirke posebej zanimal za to numizmatičsko skupino, velja lahko naša zbirka za eno najlepših specialnih kolekcij te stroke. Posebno važni za našo domačo numizmatiko so kamniški pfenigi, ki jih je E. Baumgartner obdelal v ČZN, 1933, 17 sl., in ki jih ni v Luschinovi temeljni razpravi o brežkih pfenigih.

Pa tudi sicer imamo v zbirki celo vrsto do sedaj neznanih variant. Omeniti moramo dalje serije graških in dunajskih pfenigov, ki so bili v muzejski zbirki dosedaj le zelo slabo zastopani, ki pa so imeli v našem srednjeveškem denarnem prometu precejšnjo vlogo. Zlasti dunajski pfenigi so prevladovali v prometu od časa, ko so prenehali krožiti brežki novci, do 16. stol. in njihovo ime je še danes ohranjeno v besedi »vinar«. Med graškimi novci naj bo omenjen pfenig slavonskega bana Štefana, ki ga je dal kovati kot štajerski namestnik v Gradcu v l. 1254—58 (prim. sliko). Naš komad izvira iz Virštajnske najdbe in je drugi znani izvod tega namestnika. Kakor dokazujejo razne najdbe, zlasti iz Južorja, so pri nas krožili tudi različni južnonemški kovi. Tudi ti so v Baumgartnerjevi zbirki zastopani v precejšnjem številu.

Graški pfenig bana Štefana
Tež. 0,73 g, pr. 20 mm.

B. Saria.

Slovstvo

Fr. Ks. Lukman, Martyres Christi. Trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom. Celje, Družba sv. Mohorja, 1934. VII + 281 strani; 8°. Din 76.—, vez. Din 92.—.

Kot sedmo knjigo znanstvene knjižnice Mohorjeve družbe je prof. Fr. Ks. Lukman izdal trideset najvažnejših poročil o starokrščanskih mučencih z odličnim zgodovinskim uvodom, ki obsega prvi del knjige. V uvodu obravnava odnose rimske države do krščanstva od Neronove dobe do osvobojenja Cerkev za časa cesarja Konstantina Vel. Na približno štiridesetih straneh nam je tu avtor dal sicer strnjeno, toda znanstveno solidno fundirano sliko borb, ki so jih bojevali prvi kristjani zoper državo, ki jim je bila skoraj vedno sovražna razpoložena. Prevodi važnejših dokumentov, kakor slovita korespondenca mlajšega Plinija s cesarjem Trajanom in Tertulianova kritika postopanja proti kristjanom v 2. stoletju, ilustrirajo ta del, ki ga avtor zaključuje še z nekimi pripombami o naslovu »martyr« v starokrščanski literaturi in o značaju in vrednosti starih poročil o mučencih. Drugi, večji del knjige (str. 49 do 276) obsega samo acta Martyrum v odličnih prevodih z uvodi k posameznim poročilom in opombami, ki pojasnjujejo težja mesta tudi širšim krogom. Kar se tiče izbora mučeniških poročil, pravi avtor sam v uvodu, da je zbirka za stoletje od prvih znanih poročil do cesarja Decija, ki se je prvi postavil zoper krščansko Cerkev kot cerkev, torej do prvega sistematičnega preganjanja popolna (vsega 11 poročil) iz leta 150—250, ker je gradivo iz naslednje dobe preobsežno, je avtor izbral samo sedemnajst poročil, med njimi tri iz ozemlja naše države. Seveda gre tu samo za zgodovinsko zanesljiva poročila, kakor zapisnike o zasliševanjih pred rimskimi magistrati ali uradne cerkvene zapise. Legendarna poročila, ki jih poznamo več tisočev, so iz zbirke izključena. Kako strogo je avtor postopal, je razvidno iz tega, da je celo pri št. 28 svoje zbirke (mučeništvo sv. Kvirina, škofa v Sisciji) izrečno pripomnil, da v sedanji obliki ni brez zgodovinskih težav. Ta iz pravega znanstvenega duha porojen kritični postopek je morda tudi povzročil, da je izostalo neko poročilo, ki pa bi ga vendar rad videl v tej zbirki, ker je zelo značilno in tudi ilustrativno za našo domačo zgodovino, to je passio sanctorum quattuor coronatorum, ki se je morda odigralo na Fruški gori. Najstarejše poročilo v zbirki, poročilo o mučeništvu Ptolemaja, Lucija in neimenovanega kristjana v Rimu, je nekako iz leta 150. Starejša poročila so kot nezanesljiva, izpuščena. Vendar se je sedaj z arheološke in zgodovinske strani dokazalo, da je tudi poročilo o mučeništvu sv. Timoteja v Efezu (leta 97/8) pristno. Ker ni bil uradno obsojen, nego ga je poganska množica linčala ob priliki neke procesije, bi to bilo zelo lepo dopolnilo k drugim poročilom, ki vsebujejo skoro samo uradne obsodbe. Acta S. Timothei so publicirana med drugim v Forschungen in Ephesus, I, 257. O njih vrednosti prim. I. Keil, Ost. Jahreshefte, XXIX, 82 sl. Te želje, ki so morda samo osebne, nikakor ne zmanjšujejo vrednosti pričujoče zbirke, istotako ne malenkostne napake, ki sem jih opazil in ki se bodo dale popraviti pri morebitni drugi izdaji, ki jo prav iskreno želim tej odlični knjigi. Na str. 28: ime cesarja je pravilno Trebonian Gallus, ne Trebonij Gal. Sin cesarja Galienu (na isti strani) je Salonin. Str. 32, vrsta 7, je pravilna letnica 296 ne 269, kar je najbrž samo tiskovna napaka. Decennalia, ki so omenjena v acta veterana Julija iz Durostorum, so najbrž vicennalia, ki jih je slavil Dioklecijan od 17. novembra do 18. decembra 303, ali pa vicennalia njegovega sovladarja Maksimilijana iz leta 305. Mučeništvo moramo torej datirati ali v leto 303 ali v leto 305.

B. Saria.

Jan Eisner, Slovensko v pravěku. (Práce učené společnosti Šafaříkovy, sv. 13). Bratislava, 1933, str. VII + 380, 8°. Z 204 slikami v tekstu in 1025 podob na 24 tabl. Cena Kč. 160.—.

J. Schráníl je v svoji knjigi »Vorgeschichte Böhmens und Mährens«, ki je izšla v okviru znanega Vasmerjevega »Grundriß der slavischen Philologie«, zelo obžaloval, da ne more podati prazgodovine celokupnega češkoslovaškega ozemlja, ker še ni sistematičnih pregledov o slovaških prazgodovinskih najdiščih. Ta vrzel se je sedaj s pričujočo Eisnerjevo knjigo zelo

lepo izpopolnila. Uredba knjige ustreza v splošnem Schranilovemu delu. Kratkim uvodom o posameznih prazgodovinskih periodah sledi podrobna obravnava raznih kulturnih stopenj in ustrežajočih najdišč. Kakor Schráníl, nas vodi tudi Eisner preko prehistoričnih period v ožjem smislu v rimski in porimski čas, ki ga v krajih severno od Donave lahko prištejemo prazgodovini. Knjiga obravnava tudi staroslovansko periodo (»doba hradišni« od 600—1200), torej vse, kar se lahko z arheološkimi metodami preiskuje. Znanstvenikom, ki ne obvladajo češčine, pomaga 45 strani obsegajoč nemški in 14 str. obseg. francoski résumé. Ilustrativni material je zelo velik in tiskan večinoma na umetniškem papirju. Avtor je zelo vestno obdelal ves raztreden material. V mnogoštevilnih opombah je označena tudi vsa literatura, tako da nam je Eisnerjevo delo tudi najboljša in najpopolnejša bibliografija za slovaško prazgodovino.

B. Saria.

Dr. Ljudmil Hauptmann, Grofovi Višnjegorski. Rad historičko-filologičnog i filozofičko-juridičnog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 250 (112), 1935 god., str. 215—239.

Po obsegu sicer kratka razprava, ki pa nudi za poznavanje slovenske zgodovine v visokem srednjem veku obilico novih, vsega upoštevanja vrednih izsledkov. Obenem je ta v zgoščeni obliki napisana študija sijajen dokaz, kako more preiskovanje tudi samih po sebi kaj suhoparnih genealoških zvez, ob pravilnem oziru na vse možnosti, dati važne rezultate, ne le za genealogijo, marveč tudi za politično, kolonizacijsko in socialno zgodovino.

Izhodišče Hauptmannovemu razpravljanju je podatek v biografiji salzburškega nadškofa Konrada I., ki pravi, da sta imela brata, savinjski krajišnik Starhand in njegov brat Ulrik toliko oblast na Koroškem, da se jima ni protivil nihče smrtnikov. Nenadoma sta pa bila od grofa Bernharda (iz rodu Spanheim) popolnoma uničena in poražena ter sta izgubila vso prejšnjo moč. Hauptmann je dokazal, da se za temi besedami skriva usodna epizoda iz borbe za investituro na naših tleh. Velik cerkveno-političen konflikt med papeškimi in cesarskimi je tedaj razgibal tudi slovensko zemljo in povzročil zanjo pomemben političen preobrat. Brata Starhand in Ulrik iz rodu koroške Heme sta se borila za salzburškega nadškofa iz cesarske stranke, grof Bernhard Spanheimski je bil pa na strani papeževcev. Zmaga teh leta 1106 je zrušila veliko obeh bratov iz Heminoga rodu, uničila do tedaj obvladujoč položaj njune rodbine na Slovenskem, odvzela ji bogato alodialno posest ter jo oropala — »radi nemoči« napram Madžarom — krškega odvetništva, nasprotno pa povzročila silen dvig Spanheimov, ki se s cerkveno-politično zmago povzdignejo do silne veljave. Hauptmann nam je rešil zagonetno vprašanje, odkod Spanheimom nepričakovano tako velika sila in oblast, kako so prišli kar »preko noči« do tako ogromne posesti na Koroškem in Kranjskem. Kar naenkrat jih najdemo na koroškem vojvodskem prestolu in kot bogate teritorialne gospode tudi na kranjskih tleh, na primer v Ljubljani in njeni široki okolici. Na ruševinah velike sile Heminoga rodu v 11. stol. se z zmago papeške stranke v investiturnem boju na Slovenskem dvignejo do neslutne veličine Spanheimi.

To je eden najpomembnejših izsledkov Hauptmannove razprave. Z njim pa še zdaleka ni izčrpana bogata vsebina njegovega preiskovanja. Hauptmann zasleduje genealoške zveze, položaj in posest rodbine koroške Heme pred in po katastrofi iz leta 1106, ne zaustavlja se pa le pri njeni zgodovini, marveč priteguje po potrebi v krog svoje preiskave skoraj vse važnejše rodbine, ki so imele od 9. do 13. stol. na Slovenskem oblast in zemljo. Posrečilo se mu je, da je s kritičnim razčlenjevanjem virov rešil mnogotero temno ali nerešeno vprašanje. Če je ostalo marsikaj še domneva ali zgolj verjetnost, gre to v prvi vrsti na rovaš pičlosti in pomanjkanja virov. Gotovo pa je, da stoji danes, po Hauptmannovih raziskavah, zgodovina rodu, ki je dal ustanoviteljico koroške Krke, Hemo, in ga Hauptmann po njenem bratu Askvinu imenuje tudi Askvinoviči, oziroma po njegovem glavnem sedežu na Slovenskem v 12. in 13. stol., grofje Višnjegorski, v povsem novi luči.

Hauptmann osvetljuje od novih strani tudi najstarejšo zgodovino tega rodu, o čemer so pred njim največ pisali K. Tangl, D. Terstenjak, Fr. Kos, A. Jaksch, K. Trotter in F. Thaller. Zasledujoč za kasnejše Višnjegorce značilna osebna imena Waltuni, Askvin in Weriant je še z večjim poudarkom kot raziskovalci pred njim pokazal na onega Waltunija, ki je že leta 895 dobil od krone zemljo na Koroškem, Zgornjem Štajerskem in v Posavju okoli Rajhenburga in Krškega. Posest in imena govore za to, da imamo v teh Waltunijih, Askvinih in Weriantih iz 9. in 10. stol. iskati prednike krške Heme in njenega brata Askvina, ki se v prvi polovici 11. stol. pojavita kot bogata posestnika zemlje in oblasti na naših tleh. Sam rod pa ni bil od tu doma. Podatki o posesti kažejo na bavarsko zemljo ob spodnjem Innu. Tu je za prva leta 11. stol. dokazana zemljiška posest grofa Askvina. Njegovo zemljo na Zgornjem Koroškem in tudi ob Innu je (kot moremo dokazati tudi iz listine, objavljene v Salzburger Urkundenbuch, I, 242) nasledil njegov sin Werner. Ogromna je bila v 11. stol. zemljiška posest Heminoga rodu na Slovenskem, njegova moč tako velika, da je povsem že dušila domače slovensko plemstvo.

Na Koroškem so bili tega rodu veliki kompleksi zemlje ob zgornji Krki in okoli Trusenj v velikovškem okraju. Na Zgornjem Štajerskem je bilo eno pglavitnih jeder zemljiške

posesti te mogočne rodbine v dolini Mure okoli Knittelfelda in Judenburga. Od Drave proti jugu se je pa v enem samem nepretrganem obsegu širila posest Višnjegorcev od Marenberga pa preko Slovenjgradca, Vojnika, Rogatca in Laškega do Sotle ter na Savo, in še dalje južno od Save do dolenske Krke, z Višnjo goro kot enim odotnih središč te rodbine. Le posest Svibenskih (Scharfenberg), ki niso bili — kot se je to doslej tudi mislilo — Heminega rodu, stoji kot otok sredi ozemlja nekdanjih Askvinovičev. Ti so, kot domneva Hauptmann, v sorodu tudi s štajerskimi Witsenswaldi; če je slednje le hipotetično, je pa za gotovo avtor dokazal sorodstvene zveze Askvinovičev s koroškimi Kreigi in istrskimi Crnograjci. Weriant de Gréz, ki se prvič omenja leta 1091 in mu je D. Terstenjak leta 1884 posvetil posebno monografijo, je Wergand, vnuk koroške Heme. Njegov oče je bil Starhand I., ki ga Tangl, Terstenjak in Hauptmann po pravici uvrščajo kot zastopnika posebnega kolena med njim in njegovimi brati po eni ter Hemo in Askvinom I. po drugi strani. Tudi za gorenjsko stran, okoli Vač in Preddvora, ob važnem potu, ki je s Koroškega preko Jezerskega sedla vodil v ljubljansko kotlino in dalje proti jugu in zapadu, je Hauptmann dokazal posest Heminega rodu.

Vsa ta ogromna zemljiška posest pa ni ostala skupaj. Že Hema jo je z bogatimi pokloni svoji pobožni ustanovi na Krki v izdatni meri zmanjšala. Krška cerkev je prejela Vitanje, Lemberg, Zusem, St. Jurij pri Celju, Podčetrtek, Pilštanj, Podsredo, Kunšperk, Bizelj, Planino, na kranjski strani pa Ljubek pri Vačah ter zemljo ob dolenski Mirni z Mokronogom. Ni pa vsega, kar je že pred Hemo njen rod dobil od krone, Hema podelila krški cerkvi. Veliki deli zemlje Heminega rodu so po drugi strani prešli na Vojniške, drugi zopet na Bogenske (Dobrna, Krško, Preddvor). Lepo se je to Hauptmannu posrečilo pokazati za bogensko zemljo okoli Preddvora na Gorenjskem. »Hrib v kraju Bašlju, ki je pripraven za grad in kjer je že bil nekaj grad«, omenjen med odotno bogensko posestjo okoli leta 1155 (Gradivo za zgod. Slovencev, IV, št. 338) je po mojem mnenju lokalizirati v gradišče pri cerkvi sv. Lovrenca tik pod Storžičem, kjer so še danes vidni sledovi nekdanjega utrjenega kraja (tam, kjer je na novi jugoslovanski specialni karti zarisana lovska koča).

Največ so po katastrofi iz leta 1106, kot že povedano, pridobili od Heme zemlje Spanheimi. Dravska dolina od Dravograda do Vurmata, Slovenjgradec, Laško s široko okolico ter ozemlje ob levem bregu dolenske Krke s Kostanjevico spada semkaj. Da-li je šteti med nekdanj Heminem teritorije tudi Ljubljano z okolico je vprašanje, ki mora radi pomanjkanja virov ostati odprto.

Navzlic preobratu iz leta 1106 in veliki izgubi na moči, ugledu in zemljiški posesti je pa Heminemu rodu ostalo še dovolj zemlje. Na Bavarskem, Avstrijskem, zgornjem Štajerskem, v Furlaniji in tudi na Kranjskem. Tu se je Hemin rod celo dvignil do ponovnega razmaha. Višnjegorci postanejo ustanovitelji samostana v Stični, posebno se je pa njihov rod dvignil za časa zadnjega moškega potomca tega rodu grofa Alberta (1177—1209). Albertova hči Sofija, zadnja iz Heminega rodu (umrla 1256), žena istrskega mejnega grofa Henrika, je s svojim bogatim imetjem pomnožila andeško posest na Slovenskem.

Mimo vsega tega bi bilo potrebno dodati še nekatere važne izsledke Hauptmannove razprave. Tako je avtor dokazal, da sega uredba deželnega namestništva na Kranjskem, dana v fevd od oglejskega patriarha, po svojem postanku nazaj do konca 11. stol., ne pa, kot je mislil v svoji razpravi o postanku in razvoju Kranjske (Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I, 4, 390 sl.), le do srede 12. stol., in da je kranjsko deželno namestništvo na Kranjsko onostran Save razširjeno savinjsko namestništvo. Ponovno je Hauptmann razjasnil osebo zagonetnega »comes Poppo de Creine« iz leta 1141, ki je eden iz rodu vovbrskih grofov. Ne samo po pripovedki pobožne legende, marveč dejansko je bila krška ustanoviteljica Hema v sorodu s cesarjem Henrikom II.

Hauptmannovi tehtni razpravi z njenimi številnimi novimi in pomembnimi izsledki gre velika veljava, kajti rešila je mnogotera doslej sporna in zamotana podrobna vprašanja in s tem v zvezi od novih strani osvetlila celotno slovensko zgodovino v visokem srednjem veku.

M. Kos.

Jan Šedivý, Oris zgodovine Jugoslovanov. Mohorjeva knjižnica, 73. Celje, 1935. M. 8°, strani 330.

Avtor in založnica sta s to knjigo započela koristno in zaslužno delo, ki bo po svojem namenu, da služi razen izobražencu vobče prav posebno še učeči se mladini, našlo gotovo obilo zanimanja in veliko razširjenost. Za delo, ki naj nudi predvsem le točen pregled in zanesljivo ogrodje celokupnega zgodovinskega dogajanja, se mi zdi obseg 21 tiskovnih pol preobširen, kakor gre predaleč tudi delitev v 190 poglavij, ker obilica teh mejnikov jasen razgled prej zastira ko podpira. Potek slovenske naselitve bi se n. pr. mogel obravnavati skupno v poglavju »Naselitev Južnih Slovanov« in se je to brez potrebe šele naknadno razčlenilo v dva kapitlja (16, 16 a), ki obsegata skupaj komaj pičle tri strani. Pregledno vrednotenje dogodkov in razvoja bi skržilo število poglavij, ki bi bila potem tudi izrazitejša v svoji označbi in bi ne sličila preveč podajanju v obliki zgodovinskih slik.

Pri delu, ki naj služi dijaštvu kot repertorij in ki tudi sicer ni namenjeno najširšim ljudskim plastem, mora biti tudi slog pretehtan in jednat. Podatki se ne smejo ponavljati,

kakor nas na drugi strani avtor ne sme pustiti na cedilu, kadar je treba kako zadevo pragmatično pojasniti. Odveč je zato, če pisec na str. 19 ponavlja ugotovitev, da so pri Ptuju trije mitreji, ker je to pravkar povedal na str. 17. Da je Borut poslal na Bavarsko sina Gorazda in nečaka Hotimirja, omenja kar trikrat. Neredko srečujemo stavke, ki razodevajo neko naglico pisanja in dvomnost, ako ne naravnost nepravilnost sodbe. Tako n. pr. beremo na str. 49, da so si Velikomoravsko razdelili nesložni Svetopolkovi sinovi, »da so se je tem laže polastili Madžari«. Ali res zato? Na str. 70 iz stavka ni jasno, ali je osvajal Hrvatsko papež ali ogrski kralj Ladislav, na str. 125 pa dá kronati mrtvega kralja, nejasnosti zasledimo tudi še na drugih mestih, kljub temu, da avtor ni štedil z besedami. Na str. 236 uvršča Čopa med pesnike, prav tam bi mogel opozoriti, da je Linhartova zgodovina ostala torzo, na str. 247 bi mogel kvečjemu trditi, da je po Schwarzenbergovi smrti bil Bach najmerodajnejša osebnost v vladi, glede oktroirane ustave pa bi se mogel dosledno držati ali dneva objave ali dneva datacije (str. 224, 247). Pogostne so trditve, ki jih postavi kar iznenada brez prave utemeljitve: {Khuenov} »polažaj mu je postal nevzdržen in tedaj je postal ogrski ministrijski predsednik« (str. 296). Pri oblikah tujih imen avtor ni dosleden: bizantinskega cesarja je krstil za Leva, enkrat pozna Rijeko, drugič Reko, potem zopet Antuna in Antona. Nasprotno nam je bil hrvatski izraz nagodba doslej terminus technicus za državnopравни akt iz leta 1867, avtor jo je slovenil s pogodbo; iz hrvaščine je prevzel besedo »otel« (str. 140 in še večkrat), ki pa v slovenščini ni soznačnica za vzeti marveč pomeni rešiti, osvoboditi. Zrahljati pomeni navadno izpodkupati in zato ta izraz na str. 151 ni na mestu v pomenu utrditi, pripraviti; brez pravega reda rabi oblike Nemanjin in Nemanjev (prav), bosanski in bosenski (prav), napačna je dialektična sklanjatev »ujecu« (str. 172, 173) ali »Slomšek« (str. 276). V priročniku so čisto odveč navedbe, kdaj je n. pr. Schmid odkopal Nauportus, prof. Brodar Njivice ali don Bulić nagrobno ploščo kraljice Jelene. Nasprotno pa bi kazalo poudariti važnost izkopnin na Vačah (ki jih omenja bolj mimogrede), ki bi dale dobi svoje ime, da niso poprej odkrili grobišč v Hallstattu. Bivališča Japodov je pisec pomaknil preveč na jug, saj imajo važno vlogo vprav tudi na sedanjem slovenskem ozemlju.

Naravnost neprijetno je večno mešanje imen Ober in Avar in to še celo v enem in istem stavku. Čemu bi se suženjsko oklepali nemške oblike Avar, ki je vrh tega manj utemeljena, ne glede na to, da naš narod pozna le obliko Ober odn. izpeljanke iz tega korena v krajevnih imenih! Ime je kabardinsko-čerkeskega izvora, kjer pomeni abre orjaka; pri Slovanih se začetni naglašeni a često spremeni v o in obr pomeni v češčini še danes velikana. (Prim.: Zupanič, Etnolog, VII, str. 171.) Pri naštevanju poimenovanja Slovanov pri tujih narodih naj bi pisec omenil tudi nasprotje Slovan-Nem-ec (razlaga Slovana kot »prebivalca ob vodi« ni gotova) ter pristavil, da so Grki (in po njih Rimljani) iz glasoslovnih razlogov vrinili črko k v naše narodno ime (Sklabenoj), ker v grščini zlog sl ni mogoč in sploh v nobeni besedi ne obstoja.

Kar se tiče razmerja med Slovani in Obri se zdi, da je gosp. Šedivý pristaš teorije absolutnega zasuznjenja naših prednikov po Obrih. Le-ti so Slovincem baje vtili poguma, da so si upali tako daleč na zahod in še odpor sosedov bi bil večji, če ne bi strašili z obrskimi imenom. Šele pred Carigradom so se tem nerodnim Slovanom leta 626 odprle oči, da tudi Ober lahko podleže! Avtor je menda popolnoma prezrl moje ugotovitve v »Času« (1923, str. 185—220, 335—342), kjer sem na osnovi nepristranskega tolmačenja virov dokazal neutemeljenost Peisker-Hauptmannove suženjske teorije kot splošno veljavne dogme. Krajevna imena Obrovac, Vovbre i. sl. ni treba, da so vedno in povsod v zvezi z obrskimi gospodovalnimi posadkami, morejo namreč tudi izhajati iz poznejših naselbin in zatočišč razkropljenih obrskih premagancev ali iz geografskih vpadnih vrat ali pa iz obrambnih naprav zoper nje, slično kakor Vogrsko pri Gorici ni ogrska naselbina marveč označuje pač le njihovo pot v Italijo ali kakor premnože krajevne sestavljenke z imenom Turk še daleko niso dokaz niti za bivanje niti za gospostvo tega naroda v dotičnih deželah.

Pri uporabljanju krajevnih imen kot zgodovinski vir je treba biti torej silno previden, celo pa tam, kjer naj služijo kot izključna podlaga za obsežna politična, gospodarska in socialna razmotrivanja. Prof. Hauptmann je namreč na osnovi krajevnega imena Koseze kar na lepem izkonstruiral celo hipotezo o nekakih »kosezih«, ki so baje bili izključno merodajen sloj pri starih Slovincih in ki so tudi sami določali in umeščali novega koroškega vojvodo. Po M. Kosovi Zgodovini Slovincov, ki ji pri opisu v glavnem sledi, je tudi gosp. Šedivý v celoti prevzel Hauptmannove v zgornjem obsegu neosnovane trditve o »kosezih«.

Čudno le, da nam o njihovi moččnosti in veljavnosti noben vir ne sporoča, nihče ne pozna tega turkotatarskega plemstva, dasi nam zgodovina sicer omenja vrsto imen obrskih oblastnikov, — čuden je ta molk posebno tudi še radi tega, ker se dogodki koroškega umeščanja ne vršijo v kaki sivi davnini, marveč v času, ko ne stradamo virov in se nam zato ni treba obešati na negotovo kljuko krajevnega imena, celo značilen je še molk v Prekmurju, kjer krajevnega imena Koseze sploh ne najdemo in kjer bi po tej hipotezi moralo »kosezov« kar mrgoleti, ko je vendar bila ta pokrajina obrski oblasti najbolj izpostavljena.

Kar tiče krajevne lege teh različnih Kosez ne zavzema niti ena teh naselbin kako odličnejšo geografsko ali strateško važno pozicijo, niti ni polje tam posebno rodovitno ali za obdelovanje izredno ugodno. To oboje bi vsekakor smeli pričakovati, če bi bila tod res bivališča kakih nekdanjih gospodujočih »kosezov«, saj bi se le-ti izbrali in sebi

pridržali najboljši in najbolj ugodno ležeči svet in bi svojim podložnikom prepustili odročna selišča.

Čudno je dalje tudi to, da pri današnjih Kosežanih ni niti bledega spomina o kaki svetli preteklosti njihovih prednikov »kosezov«. Vsaj medla sled te prošle znamenitosti bi morala biti skrita kje v tradiciji, v pesmi, v pripovedkah, običajih, navadah, noši ali jezikovni posebnosti (saj naj bi bili »kosezi« neslovenskega porekla). Za vsako snetljivo desetino so se v srednjem veku pulili in skrbeli, da je bilo vse točno zapisano, interpolirali in falzificirali so listine, da so dokazovali svoje čisto le dozdevne pravice in pravičice, le »kosezi« bi se ne brigali za svoja dalekosežna prava, niso dali zapisati in v pravnih zbirkah kodificirati svojih svoboščin, celo takrat se niso zgenili, ko so sodobni pisci njihovo veljavnost docela zamolčali. Zares, neumljiva in iz njihovega stanovskega stališča neodpušljiva letargija, če bi bilo kaj resnice na njim v prid skonstruirani hipotezi!

In kaj pripovedujejo viri o koroškem vojvodskem postavljanju? Schwabenspiegel pravi, da ima koroški vojvoda svoje pravice deloma od kralja deloma od dežele (torej ne od kake plemiške kaste namišljenih koseških mogočnikov, ki bi jih vir seveda navedel, če bi to ustrezalo resničnim dejstvom). Izrečno še pristavlja Schwabenspiegel, da si Koroški popolnoma svobodno izbirajo svoje predstavnike, ker pri njih ne odločuje plemenito pokolenje ali moč, marveč le poštena sposobnost in resničnost: »sie sechen ouch enkain adel noch gewalt an, wan biderbkait vnd warhait«. Tudi v rimani kroniki štajerskega Otokarja načeluje volilnemu obredu kmet: »ein gebiurisches geslehte«, tudi opatu Janezu Vetrinskemu je to »rusticus libertus«. Šele z dednostjo pravice umeščanja se je ta svobodni kmet kot plemičar — Edlinger dvignil nad ostale svoje rojake, kakor je drugod važna služba dvignila med vplivno plemstvo nekdanje vladarjeve hišne služabnike majordoma, maršala, posteljnika i. dr.

O kaki prevladujoči ali edino merodajni vlogi »kosezov« po vsem tem niti pri volitvi in umeščanju vojvode niti kje drugod v važnih javnih, socialnih in državnopravnih zadevah ni nobene sledi! Zato bi bilo le obžalovati, če bi po Sedivýjevi knjigi ta zmeta prešla v široke sloje in bi se začela prepisovati tudi v šolske učbenike, odkoder se potem ta prenegljenost ne bo dala tako brž pregnati.

Posebej pa bo treba rešiti vprašanje, kakšne naloge so morali vršiti prebivalci raznih naselij z imenom Koseze, ki jih z ozirom na soglasnost nemškega prevoda moramo deloma uvrstiti med nekako nižje plemstvo. Posesnikom so bile podeljene posebne koseške kmetije (Edlingerhuben), zato pa so morali opravljati določene služnosti gosposki odn. deželnemu knezu (dela pri utrjevanju, stražo, vojaško službo itd.). Slično so n. pr. tudi teharski »plemiči« po svojih privilegijih uživali napram ostalim podložnikom znatne urbarialne olajšave in svoboščine, ob času vojne nevarnosti pa so bili dolžni priti z orožjem branit celjski gornji grad. Tudi pri »kosezih« je bila najprej dolžnost — dasiravno odličnejša kot pri navadnih kmetih — ki jim je sčasoma prisodila tudi izjemnejši položaj. Pravice, ali bolje: predpravice so dobili šele po opravljeni dolžnosti, ne pa kot svoj pradačni, podedovani privilegij.

Ime samo še ne nadomešča zgodovinskih dokazov; tudi župan in kmet-comes po utemeljenih razlagah nista domačega izvora, pa radi tega ni treba, da morajo biti vsi župani morda gotskega ali kmetije rimskega ali grškega rodu ali celo grofovskega pokolenja. Nobene zveze tudi ni med »kosezi« in kakim starim plemstvom, ki bi si bilo v davnini kdaj lastilo in potem kot svojo predpravico dedovalo vlado in gospostvo nad Slovenci in je prav zato umljivo, da srečamo krajevno in osebno ime Edling tudi na od nekdanj trdem nemškem ozemlju. Enake razmere so povzročile pod enakimi predpogoji pač tudi enake ali vsaj podobne ustanove!

Ako sledimo avtorju dalje, bi pri poglavju o gospodarskih razmerah (str. 87) podvomil, da so odvisne od oblike zemljišča. Menim, da je v naglici spisovanja s tem izrazom napačno slovenil zemeljske geološke formacije; za »triletno izmeno« (Dreifelderwirtschaft) pa rabi naš kmet izraz kolobarjenje. Pri trditvi, da so Slovenci izgubili dve tretjini svoje zemlje, bi trebalo pristaviti, da gre ta izguba pri silnem germanskem pritisku na račun prerredke naseljenosti, ne pa morda v breme pomanjkljive etnične odpornosti. Obsenčnike so nosili tudi v laseh, zato jih imenuje Hrvat ukosnice; v grobove pa predmetov mrličem radi tega niso radi dajali, ker je krščanstvo to navado kot pogansko odpravilo (str. 94). Preveč trdi avtor, ko pravi, da je na Hrvaškem že pred 12. stoletjem prejel vsak pravdač pismeno rabsodbo. Opisujoč meje posameznim krajinam je avtor postal deloma popolnoma nerazumljiv (str. 105 sl.). Omejitev je povzel iz Kosove Zgodovine, pa jo je krajšal tako, da razmejitev obvisi čisto kar v zraku; posebno nejasen je popis Savinjske krajine, ker je menda prezrl Kosov pristavek, da je le-ta del Posavske krajine. Na str. 113 ni pravilna trditev, da si je Leopold III. leta 1382 iz strahu pred Benečani podvrigel Trst, marveč se je ravno v tej bojazni mesto samo prostovoljno predalo Habsburžanom. Tudi ni pravilen opis celjskega grba (str. 188), ker je v slovenski del našega državnega grba prišel polmesec (k zvezdam Celjanov) po predlogu nekega poslanca v ustavotvorni skupščini, češ da naj bodo s tem v grbu označeni tudi naši muslimani; pač pa bi mogel morda pristaviti, da so grbi nekdanjih avstrijskih slovenskih dežel povzeti iz heraldičnih oznak nekdanjih njihovih dinastičnih rodbin.

»Izredne svečanosti« ob priliki smrti sv. Cirila (str. 46) dokazujejo morda bolj cerkveno-politično preračunanost ob takrat napetih odnosih z vzhodno Cerkvijo kakor pa zgolj to, kako visoko je papež in ves Rim cenil misijonarja iz grškega Soluna.

Premalo nam pove pisatelj o naših večah, pri opisovanju turških razmer na našem Balkanu pa bi moral vsekakor opozoriti na sličnost z evropskim zapadom: fevd in timiar imata isto osnovo. Med vzroke kmetskih uporov pa bi bilo treba še prišteti recepcijo določb rimskega prava in je zato tudi v tej antitezi razumeti srditi boj »za staro pravdo«. Naši literarni zgodovinarji bodo ugovarjali trditvi (str. 235), da se je iz zveze gorenjsčine Japlja in Kumerdeja ter Dalmatinove dolinščine izoblikoval moderni slovenski književni jezik, ker je prezrl odločilen vpliv Mat. Ravnikarja za razvoj naše proze. Popraviti je treba tudi trditve (str. 237), da je nekaj časa (baje dva meseca) izhajal Télégraphe officiel tudi v slovenščini; o tem imamo samo eno edino sporočilo in še to je nezanesljivo, ohranjene pa ni niti ene številke. Hrvatsko izdajo so sicer nekaj časa pripravljali, a ostalo je tudi samo pri pripravah, tako da je francosko-ilirski uradni list izhajal samo v francoskem, nemškem in laškem jeziku. Uradni naslov naših po Francozih okupiranih pokrajin je bil »Ilirske dežele« ali (po francoskem besedilu) »Ilirske province«, ki je od njih treba razločevati avstrijsko kraljestvo »Ilirija«; pri tej slednji naj bi bil avtor navedel nekaj tudi za celotno jugoslovansko vprašanje zanimivih motivov njene ustanovitve. Trditev, da so Francozi odpravili pri nas tlako, je le deloma resnična, ker je šlo le za tako zvano gostaško tlako (prim. moja Zgodovina slov. nar., str. 108, 200). Naslov bolgarske carevine (str. 316) ne predstavlja, kakor meni pisatelj, kake imperia-listične cesarske megalomanije, marveč znači carevina v bolgarščini samostojno vladavino vobče. Zborovanje hrvatskih poslancev na Reki — kamor je bil tudi vodja hrvatskih poslancev v Budimpešti dr. Tomasić vljudno povabljen, a je udeležbo prezirljivo odklonil — je bilo zaključeno že 3. oktobra 1905. Zato »reška resolucija« ni nastala šele meseca novembra, v katerega spada pač le »zaderska resolucija« (str. 296). Ob pasivnosti hrvatskosrbske koalicije za svetovne vojne bi se moglo še bolj naglasiti živahno delovanje dr. Kreka in Slovencev za probojnost majniške deklaracije v Dalmaciji, Bosni in Hercegovini, kamor je potem hitel sam Štefan Tisza, da bi rešil, če se je kaj rešili dalo. Deklaracijski okvir habsburške monarhije pa je bil mišljen predvsem iz taktičnih razlogov, da je bila javna agitacija mogoča. — Nepotrebno je malenkostno brskanje za kakršnokoli zvezo z jugom, kot je n. pr. na str. 232 stavek, da je pod graničarskim srbskim majorjem Mihaljevičem služil tudi stotnik Ksaver baron Cozj iz Ljubljane. Kaj naj ta ugotovitev v knjigi te vrste posebnega pove? Nasprotno pa naj ne bi ostal neomejen Kopitarjev vpliv na obrazovanje modernega srbskega književnega jezika.

V knjigi, ki naj bo summa naše zgodovine in naj služi dijaštvu kot trdno ogrodje, je treba paziti ne le na točno formulacijo, marveč tudi na to, da pride delo iz tiskarne brez pogrškov. Pri učbenikih se ne sme dogoditi, da postavi tiskarski škrtat bitko na Leškem polju (enkrat) v leto 935, da beremo o grofih Audiških (str. 108, namesto Andeških), o vladi Baczkanya (str. 245, nam. Batthyányija) ali o Vabergoju, Toukliju in dr. Preku (Nabergoj, Tonkli, Krek), enkrat se zove kan Ogotaj drugič Agotaj, tu in tam je izpadel glagol ali pa so pri korekturi ostale vrste izmenjane. Na str. 285 je treba popraviti, da je bila Družba sv. Cirila in Metoda ustanovljena leta 1885 in ne leta 1865, ker je Iv. Vrhovnik kot nakelski kaplan šele 28. novembra 1884 sprožil ustanovitev slovenske šolske družbe in se je prva velika skupščina CM družbe vršila v Ljubljani šele 5. julija 1886.

Pri novi izdaji Orisa naj bo avtorju predvsem pred očmi namen knjige kot orientacijskega priročnika: sedanja izdaja naj bi mu služila kot prvi koncept, ki bi ga mogel v prid delu krajšati vsaj za eno tretjino. Oprosti naj se bojazni, da bi podal premalo snovi. Razni prepodrobni genealoški podatki, knežiči in dogodki, ki so ostali za nadaljnji razvoj brez pomena, bi mogli odpasti, s čimer bi radi manjše zapletenosti postal tudi jezikovni izraz jasnejši in določnejši, namesto tega bi se pa v izpopolnilo dodalo nekaj zemljevidnih pregledov.

J. Mal.

Stephan Singer, Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales. Dekanat Ferlach. Kappel, 1934. 8°, strani 343 + X.

Avtor, župnik in dekan v Slov. Kapli (danes Kapla ob Dravi, pri Svetni vesi) je izza leta 1926 priobčeval v »Nedelji«, nabožnem mesečniku koroških Slovencev, članke o zgodovini fará in gradov Rožne in Podjunske doline. Ti zgodovinski opisi so ljudem ugajali in tako se je pisec na pobudo od nemške strani odločil, da jih je ponemčene objavil v podlistkih dnevnika »Kärntner Tagblatt«, ki je potem dal stavek na razpolago za ponatis v posebni, lično opremljeni knjigi, kjer se tudi številni klišejji radi finega papirja dobro uveljavljajo. Pisatelj je uporabljal vse glavne tiskane vire, slovenske in nemške, razen tega pa je v obilni meri črpal iz farnih, občinskih in graščinskih arhivov ter iz celovškega deželnega in škofijskega arhiva; zlasti obilno žetev so mu med drugim nudili vizitacijski protokoli tinskega arhidiakona.

Pri vsakem poglavju podaja pisec kratek pregled, da uvede svoje čitatelje v dotično panogo znanja. Tako podaja n. pr. polno podrobnosti, kako so cerkve nastale, kdo jih je ustanovil, kdo dotiral, kdo je imel pravico prezentacije in kdo jih je zastopal pred svetnimi sodišči. Razmišlja mimogrede tudi o vzrokih velikega preseljevanja narodov. Tega niso sprožile le ostre klimatične razmere neprijaznega severa kot takega, marveč so to tudi posledice še obsežnejših klimatičnih sprememb, ki so povzročile, da so n. pr. propadle

v Osrednji Aziji stare kulture, ki jo izpričujejo odkriti ostanki mest. Pisatelj opozarja na sledove prazgodovinske naselbine z nasipi pri Svetni vesi in Humperku, navaja tudi paleolitsko postajo Potočke zijalke na Olševi, kjer pa izkopavanja niso bila zaključena l. 1929, marveč so se v vseh naslednjih letih še nadaljevala.

Pravilna je domneva, da je matična fara na južnem bregu Drave v Kapli bila ustanovljena od oglejskega patriarhata, za kar govori tudi njen patron, veronski mučenec škof sv. Zenon. Posvetitve cerkvá nam čisto tudi v drugih primerih kažejo na gotove zgodovinske vezi in sledi. Tako so n. pr. v Pliberku-Svincenci čistili poprej sv. Barbaro kot rudarsko zaščitnico, šele pod vplivom nemških priseljencev je bila pliberška farna cerkev posvečena sv. Erhardu. Pri opisovanju cerkvenega inventarja je menda avtor podal vse, kar bi moglo zanimati tudi umetnostnega zgodovinarja in topografa; le-ti bi večkrat razen celotnih pogledov cerkvene notranjštine želeli še detajlnih slik zanimivejših predmetov. Tako bi n. pr. iz matične fare levega in nekdanj solnograškega dela sedanje boroveljske dekanije v Kotmari vesi kazalo priobčiti pokopališki steber s svetilko iz l. 1436, ki pa s to datacijo ne more biti romanskega sloga (str. 195), zanimiva bi bila tudi reprodukcija slike iz Sv. Janža o pustošenju Rožne doline po Turkih l. 1492.

Razen opisa cerkvenih spomenikov so seveda kolikor mogoče podrobno priobčeni vsi dosegljivi zgodovinski podatki, razni lokalni dogodki, urbarialni in drugi dohodki fará (kjer beleži n. pr. za nemški »Zulegbrod« slovensko oznako »prikklad«) s seznamom pastoralne duhovščine, slično kakor je tudi pri popisu šol na ozemlju boroveljske dekanije pridelal avtor še imenik šolskih voditeljev. Pozabljeni tudi niso domačini, ki so se kakorkoli izkazali na kulturnem in političnem polju ali pa v upravni službi. O vzrokih preganjanja in izselitve razumništva spis molči; le ta ali oni dogodek lakonično omenja, a nič več, tako da komaj medlo proseva, da se vrši na tem ozemlju kak narodnostni boj. Za dogodke po svetovni vojni se je pisatelj rajši omejil na to, da za boje za Koroško in za dobo jugoslovanske okupacije in za plebiscit navaja kar zadevno slovstvo, kjer omenja med slovenskimi viri zbornik »Slovinci v desetletju 1918—1928«. Vrzel v kmetskih uporih pa bi bilo treba na vsak način izpopolniti. Tudi če iz ozemlja, ki ga pisatelj opisuje, ni za to nobenih posebnih zgodovinsko in z viri ugotovljenih sporočil, tega važnega razdobja ne moremo prezreti ter stoletij od konca srednjega veka pa do francoskih vojen preskočiti.

Za nerojaka bi bilo želeli, da bi bil knjigi pridejan zemljevid, kjer bi bilo pa seveda poleg nemških krajevnih imen treba pristaviti tudi slovenska. Pri navedbi krajevnih imen v obliki, kot stoji v virih, naj bi vedno stala takoj poleg tudi identifikacija z današnjo obliko (Nanovenselli, Salus, Kotschusen, Wordaz), tudi Valaresus Justinopolitanus naj bi se razrešil kot koperski škof Valereso (str. 106). Kakor so po kranjskih cerkvah delovali mnogi koroški umetniki in rezbarji, podobno srečamo na Koroškem nekatere kranjske umetnike (n. pr. Progarja, Götzla, Goričnika), na »kranjsko nedeljo« so do prevrata hodili na božjo pot Tržičani k sv. Valentinu v Glinje.

Zanimiva je pisateljeva razlaga, zakaj srečamo na Koroškem nekatera v Prekmurju običajna krajevna imena (preselitev iz krajev, ki so jih Madjari opustošili). Prav tako zasluži vso pozornost avtorjevo opozorilo (str. 275), da naj bi krajevno ime »Na Straži« izhajalo odtod, ker so Holenburžani pri sodnih pojezdah vedno ljubosumno pazili, da se meje njihovega deželskega sodišča ne bi spremenile v korist Celovčanom. Številna podobna krajevna imena, ki smo jih doslej ponavadi spravljali v izključno zvezo s turškimi vpadi, ležijo dejansko neredko vprav na meji posameznih deželskih sodišč ali celo tam, kjer se stikajo meje od treh in več. Stražišče pri Kranju leži n. pr. v neposredni bližini starih deželskosodnih mej Kranja, Škofje Loke, Smedlnika, Goričan in Križa-Kamnika, Straža pri Črnučah na meji Smedlnika, Ljubljane in Križa-Kamnika, Straža pri Novem mestu na sodni meji Žužemberk-Mehovo, Straža pri Raki na meji Krško-Kostanjevica, Straže pri Št. Ilju v Mislinjski dolini ležijo ob meji obgradja (Burgfriedsgrenze), Straže zahodno od Vojnika pa blizu meje nekdanjega deželskega sodišča Zalog-Zbelovo. Iz popisov deželskosodnih mej po urbarjih in drugih virov, ki jih Historični atlant alpskih dežel žal ne prinaša, se bo za te in ostale primere dala dokončno ugotoviti pravilnost gornje domneve.

J. Mal.

PREJELI SMO V OCENO :

Lukman Fr., Martyres Christi. Trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom. Celje, Družba sv. Mohorja, 1934. Str. VIII + 281.

Minařik Fr., Črtice iz zgodovine kranjske farmacije. Posebni odtis iz »Apotekarskega Vjesnika« v Zagrebu, 1930—1935. Str. 97.

Seuffert Burkhard, Drei Register aus den Jahren 1478—1519. Untersuchungen zu Politik, Verwaltung und Recht des Reiches besonders des deutschen Südostens. Innsbruck, 1934. Str. XXXII + 467.

Šedivý Jan, Oris zgodovine Jugoslovanov. Mohorjeva knjižnica 73. Celje, 1935. Str. 329.

Zbirka jugoslavenskih ornamenata. VI. svezak. Izdaje Etnografski muzej u Zagrebu. 1934. Str. 8 + tab. 21—24.

Uredništvo in upravništvo »Glasnika« je v Ljubljani, Bleiweisova cesta 24 (Narodni muzej), kamor naj se pošljejo tudi vsi za »Glasnik« namenjeni rokopisi in recenzijski izvodi.

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. Ponatiskovati ali prevajati v »Glasniku« objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo avtorja in društvenega odbora ter z navedbo vira.

Pričujoči zvezek (1-2) »Glasnika« je izšel 15. junija 1935; ostala dva snopiča (3-4) tekočega letnika izideta v jeseni.

